

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Nives VAVTAR

**UČINKI URBANIZACIJE NA SPREMINJANJE
IDENTITETE IN KAKOVOSTI ŽIVLJENJA NA
PODEŽELJU – PRIMER VASI ZABRDJE V OBČINI
MIRNA**

MAGISTRSKO DELO

Magistrski študij - 2. stopnja

Ljubljana, 2018

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Nives VAVTAR

**UČINKI URBANIZACIJE NA SPREMINJANJE IDENTITETE IN
KAKOVOSTI ŽIVLJENJA NA PODEŽELJU – PRIMER VASI
ZABRDJE V OBČINI MIRNA**

MAGISTRSKO DELO

Magistrski študij - 2. stopnja

**THE IMPACTS OF COUNTRYSIDE URBANISATION ON PEOPLE'S
IDENTITY AND THEIR QUALITY OF LIFE – THE EXAMPLE OF
ZABRDJE VILLAGE IN THE MUNICIPALITY OF MIRNA**

M. SC. THESIS

Master Study Programmes

Ljubljana, 2018

Magistrsko delo je zaključek Magistrskega študijskega programa 2. stopnje Krajinska arhitektura.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorja magistrskega dela imenovala prof. dr. Majda Černič Istenič.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Ana Kučan
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Majda Černič Istenič
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Tatjana Capuder Vidmar
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Du2
DK	UDK 7.11.4: 316.334.55/.56(497.4Zabrdje)(043.2)
KG	krajinska arhitektura/ učinki urbanizacije/ spreminjanje identitete/ kakovost življenja
AV	VAVTAR, Nives, dipl. inž. kraj. arh. (UN)
SA	ČERNIČ ISTENIČ, Majda (mentor)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Magistrski študijski program druge stopnje Krajinska arhitektura
LI	2018
IN	UČINKI URBANIZACIJE NA SPREMINJANJE IDENTITETE IN KAKOVOSTI ŽIVLJENJA NA PODEŽELJU – PRIMER VASI ZABRDJE V OBČINI MIRNA
TD	Magistrsko delo (Magistrski študij - 2. stopnja)
OP	X, 83, [6] str., 1 pregl., 58 sl., 3 pril., 93 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Magistrska naloga obravnava učinke urbanizacije na podeželskih območjih, ki se kažejo poleg socialnih in ekonomskih spremembah tudi v morfoloških, fiziognomskih in funkcijskih spremembah. Na podlagi pregleda literature, ki obravnava trende urbanizacije, kakovosti življenja in identitete podeželskih območij, je v empiričnem delu naloge predstavljen postopek pridobivanja podatkov z anketno metodo in njihova analiza z grafičnim prikazom. Izgradnja železnice in avtoceste v bližini Zabrdja je pomembno vplivala na način življenja v vasi, na identiteto prebivalcev in vasi ter videz krajine. Železnica in avtocesta sta prispevali k odpiranju novih delovnih mest in posledično k opuščanju kmetijske dejavnosti. Z novimi vrednotami in merili, ki so se oblikovali v drugačnem okolju in načinu življenja, se je spremenila struktura vasi Zabrdja. V sklepnem delu je predstavljen odnos prebivalcev Zabrdja do mestnega načina življenja in podani predlogi za oživitev gospodarskih in negospodarskih dejavnosti kraja in razvoj njegovega prostora.

KEY WORDS DOCUMENTATION

ND	Du2
DC	UDC 7.11.4: 316.334.55/.56(497.4Zabrdje)(043.2)
CX	landscape architecture/ urbanization impacts/ identity/ quality of life
AU	VAVTAR, Nives
AA	ČERNIČ ISTENIČ, Majda (supervisor)
PP	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture, Master Study Programme in Landscape Architecture
PY	2018
TI	THE IMPACTS OF RURAL URBANIZATION ON PEOPLE'S IDENTITY AND THEIR QUALITY OF LIFE – THE CASE OF ZABRDJE VILLAGE IN THE MUNICIPALITY OF MIRNA
DT	M. Sc. Thesis (Master Study Programmes)
NO	X, 83, [6] p., 1 tab., 58 fig., 3 ann., 93 ref.
LA	sl
Al	sl/en
AB	The thesis focuses on the impacts of countryside urbanisation process, which has caused various social, economic, spatial, physiognomic and functional changes. The first part deals with the urbanisation process trends, the quality of life in the countryside and the people's identity. The empirical part presents the results supported by graphic presentation, based on a conducted survey. The railroad and highway construction in the vicinity of Zabrdje has considerably influenced people's way of life, their identity and rural landscape. The newly built infrastructure created new jobs and presented opportunity for new workplaces, however also consequent agricultural decline. Different values and standards have also induced structural changes in the village of Zabrdje. In conclusion, the perception of Zabrdje residents towards the urban way of life is presented. In addition, the suggestions to revive economic and non-economic activities to further develop the area are proposed.

KAZALO VSEBINE

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA.....	III
KEY WORDS DOCUMENTATION	IV
KAZALO VSEBINE.....	V
KAZALO PREGLEDNIC.....	VII
KAZALO SLIK.....	VIII
KAZALO PRILOG	X
1 UVOD.....	1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA.....	2
1.2 DELOVNI POSTOPKI IN METODE DELA.....	3
1.3 NAMEN IN CILJI NALOGE	4
2 URBANIZACIJA.....	7
3 URBANIZACIJA IN SLOVENIJA	9
3.1 UČINKI URBANIZACIJE NA PODEŽELSKIH OBMOČJIH	12
3.1.1 Socialne spremembe	13
3.1.2 Ekonomske spremembe	14
3.1.3 Morfološke spremembe	15
3.1.4 Fiziognomske spremembe	15
3.1.5 Funkcijske spremembe.....	16
3.2 PROGRAM RAZVOJA PODEŽELJA 2014-2020 IN URBANIZACIJA	17
4 IDENTITETA	19
4.1 UČINKI URBANIZACIJE NA SPREMINJANJE IDENTITETE PODEŽELJA	22
4.2 PRP IN IDENTITETA PODEŽELJSKEGA PROSTORA.....	23
5 KAKOVOST ŽIVLJENJA	25
5.1 UČINKI URBANIZACIJE NA KAKOVOST ŽIVLJENJA NA PODEŽELJU.....	26
5.2 PRP IN KAKOVOST ŽIVLJENJA	27
6 PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA	29
7 NAČRTOVANJE RAZISKAVE	33
7.1 PRIDOBIVANJE PODATKOV Z ANKETNO METODO.....	33
7.2 OBLIKOVANJE VPRAŠALNIKA.....	33
7.3 DOLOČITEV VZORCA	34
7.4 NAČIN IZVEDBE ANEKTIRANJA.....	36
7.5 POTEK ANEKTIRANJA.....	36
8 UČINKI URBANIZACIJE V ZABRDJU	37

8.1	SOCIALNE SPREMEMBE V ZABRDJU	37
8.1.1	Demografska struktura prebivalstva	37
8.1.2	Izobrazbena struktura prebivalstva Zabrdje po podatkih iz SURS	38
8.1.3	Spremembe v sestavi gospodinjstev	39
8.1.4	Upadanje kmečkega prebivalstva	40
8.1.5	Zaposlitvena sestava prebivalstva	41
8.1.6	Odnosi med prebivalci	42
8.1.7	Družbeni individualizem	44
8.2	EKONOMSKE SPREMEMBE V ZABRDJU	48
8.3	VPLIV BLIŽINE ŽELEZNICE	51
8.4	VPLIV BLIŽINE AVTOCESTE	52
9	SPREMINJANJE PROSTORSKE IDENTITETE ZABRDJA	57
9.1	MORFOLOGIJA NASELJA	57
9.1.1	Odnosi med elementi naselja	57
9.1.2	Značilnosti posameznega elementa in spremembe	60
9.2	GRADNJA STAVB	65
9.3	VAŠKO JEDRO	68
10	SPREMINJANJE KAKOVOSTI ŽIVLJENJA V ZABRDJU	69
10.1	RAVEN NASELJA	69
10.2	RAVEN POSAMEZNIKA	71
11	SEZNANJENOST S PROGRAMOM RAZVOJA PODEŽELJA	73
12	ODNOS PREBIVALCEV ZABRDJA DO ŽIVLJENJA V MESTU	74
13	PREDLOGI ZA OŽIVITEV GOSPODARSKIH IN NEGOSPODARSKIH DEJAVNOSTI KRAJA IN ZA RAZVOJ NJEGOVEGA PROSTORA	77
14	RAZPRAVA IN SKLEPI	79
15	POVZETEK	82
16	VIRI	84
	ZAHVALA	
	PRILOGA A	
	PRILOGA B	
	PRILOGA C	

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1. Razporeditev anketirancev po spolu.....	34
--	----

KAZALO SLIK

Slika 1. Ravni in sestavine kulturne identitete slovenskega podeželja (Barbič, 2005: 88)	21
Slika 2. Opredelitev Zabrdja po mnenju anketirancev	29
Slika 3. Posnetek gradu Grič iz Zabrdja	30
Slika 4. Prireditve smučarskih skokov v Zabrdju	30
Slika 5. Gibanje števila prebivalcev Zabrdja	31
Slika 6. Starostna struktura prebivalcev Zabrdja	32
Slika 7. Število aktivnih in neaktivnih prebivalcev Zabrdja	32
Slika 8. Starostni razredi anketirancev po spolu	34
Slika 9. Izobrazba anketirancev po spolu	35
Slika 10. Stopnja izobrazbe prebivalcev po starostnih skupinah	35
Slika 11. Indeks staranja prebivalstva	38
Slika 12. Izobrazbena struktura prebivalstva Zabrdja (SURs, 2017)	38
Slika 13. Sestava gospodinjstev v Zabrdju (SURs, 2017)	39
Slika 14. Prebivalstvo Zabrdja po tipu selitve, leto 2002 (SURs, 2017)	40
Slika 15. Zaposlitvena dejavnost prebivalcev Zabrdja	42
Slika 16. Zadovoljstvo z osebnimi odnosi v Zabrdju	43
Slika 17. Zaupanje sosedom	43
Slika 18. Hiša urbanega videza	44
Slika 19. Hiša urbanega videza	45
Slika 20. Hiša urbanega videza	45
Slika 21. Hiša urbanega videza	46
Slika 22. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z živo mejo iz lovorikovcev	46
Slika 23. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z živo mejo glicinije	47
Slika 24. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z živo mejo iz kleka	47
Slika 25. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z živo mejo in ograjo	48
Slika 26. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z ograjo	48
Slika 27. Kraj zaposlitve anketirancev	49
Slika 28. Prevozna sredstva, ki jih anketiranci uporabljajo za prevoz na delovno mesto	50
Slika 29. Število anketirancev, ki pridelujejo sezonsko zelenjavo	50
Slika 30. Pripravljenost anketirancev uporabljati vlaka za pot na delo	52
Slika 31. Ocena vpliva izgradnje avtoceste na izbrane dejavnike	54
Slika 32. Analiza podatkov o stopnji rasti števila prebivalcev po izgradnji avtoceste v občini Trebnje in Mirna (SURs, 2017)	54
Slika 33. Razmerje med zaposlenimi v občini Trebnje in dnevnimi migranti (SURs, 2017)	55
Slika 34. Razmerje med zaposlenimi v občini Mirna in dnevnimi migranti (SURs, 2017)	55
Slika 35. Povprečni letni dnevni promet, merjen na merilni postaji Trebnje (Direkcija RS za infrastrukturo, 2017)	56

Slika 36. Vpliv bližine avtoceste na priseljevanje prebivalstva, obiskovanje mest in krajšanje poti na delo	56
Slika 37. Rast naselja Zabrdje	59
Slika 38. Strukturna analiza vasi Zabrdje	60
Slika 39. Najstarejša fotografija kmečke hiše v Zabrdju	61
Slika 40. Šmitova kmečka hiša	61
Slika 41. Bonova hiša	62
Slika 42. Jermuslova hiša	62
Slika 43. Matičkova kolarska delavnica	63
Slika 44. Tončkova kašča	63
Slika 45. Oparov hlev s skednjem	64
Slika 46. Marnčanov kozolec	64
Slika 47. Marnčanova kmetija	65
Slika 48. Hiša v dolini Aoste (Silvestri Architettura, 2014)	66
Slika 49. Sodobna ruralna hiša na Irskem (Plug-in Cottage ..., 2014)	67
Slika 50. Hiša, ki je po videzu in obliki ustrežnejša za gradnjo v Zabrdju	67
Slika 51. Pripravljenost anketirancev graditi po izoblikovanih arhitekturnih vzorih	68
Slika 52. Vaško jedro	68
Slika 53. Javni prostori za preživljanje prostega časa	71
Slika 54. Zadovoljstvo anketirancev z življenjem v Zabrdju	72
Slika 55. Stopnja aktivnosti anketirancev v prostovoljnih društvih.	72
Slika 56. Bivanjske preference anketiranih	74
Slika 57. Stališča anketirancev o klasičnih ambivalentnih značilnostih urbanosti	75
Slika 58. Najpomembnejše odlike kraja po mnenju anketirancev	76

KAZALO PRILOG

Priloga A: Anketni vprašalnik

Priloga B: Identiteta

Priloga C: Kakovost življenja na podeželju

1 UVOD

Rodovitna tla ter s tem povezana gospodarska dejavnost, mikrolokacijski dejavniki, družbeni odnosi in kulturno okolje so bili pogoj za nastanek podeželskih naselij. V najbolj splošnem pomenu podeželje razumemo kot način življenja zunaj mest in kot prostor, kjer so prebivalci povezani s kmetijstvom in z gozdarstvom. Podeželska naselja skupaj z mestnimi sestavljajo celovit sistem naselbinskega omrežja. Naselbinsko omrežje vpliva na človekovo življenje, je viden in prepoznaven znak v prostoru. Nastanek naselbinskega omrežja je rezultat dolgotrajnega razvoja, ki ga oblikujejo vplivi in povezave med naravo in človekom.

Poselitveni vzorec daje slovenski kulturni krajini svojevrstni in edinstveni pečat. Slovenski poselitveni sistem je razpršen in s stališča ekonomskih stroškov drag, vendar predstavlja dediščino, ki jo je vredno ohraniti. Ohranjena identiteta podeželja z relativno dobro infrastrukturno opremljenostjo in decentralizirano mrežo temeljnih storitev predstavlja velike razvojne prednosti Slovenije.

Celovitost in soodvisnost sprememb, hitrost in vztrajnost procesov na podeželju so zmanjšali razkorak med razvojno stopnjo mesta in podeželskimi območij. S širjenjem industrializacije in urbanizacije se je na podeželju pojavila tudi industrijska miselnost in kultura mestnega življenja, ki je vtisnila svoj pečat s spreminjanjem struktur in podobe naselij. Meja med mestom in podeželjem se je zabrisala, mestni način življenja pa se vse bolj širi. Urbanizacijo, ki označuje večanje mestnega prebivalstva, prostorsko rast mest in širjenje mestnega načina življenja, usmerjajo razvijajoči se promet, mikroklimatske in talne razmere ter krajinske značilnosti.

Podeželje nudi kakovosti na področju bivanja, rekreacije in tudi družbenih odnosov, poleg tega pa si Slovenci želimo živeti na podeželju v hiši z vrtom, vendar se ne zavedamo posledic nenadzorovane graditve objektov na vasi. Delavna mesta so koncentrirana v mestih ali na obrobju mest, zato podeželski prostor postaja spalno naselje, povečuje se avtomobilski promet, ker zaradi oddaljenosti mesta ne more funkcionirati javni promet.

Proces umeščanja novih dejavnosti v prostor mora biti premišljen, upoštevati mora prostor, naravne razmere in izkoristiti obstoječe danosti. Kajti slabo umeščene dejavnosti vodijo v pretirano porabo prostora, v nesmotrne investicije, v veliko porabo časa in energije. Razpršena gradnja ruši ustaljeno naselbinsko sliko, zahteva velike investicije v izgradnjo infrastrukture in vnaša nered v prostor. V sodobnem času je velik izziv zaščititi javni interes pred zasebnim interesom in logiko kapitala. Na razvoj občinskih središč je ugodno vplivala pretekla policentrična politika razvoja Slovenije. Regionalna središča pa so v mnogih primerih, zaradi zanemarjanja regionalne ravni, prešibka ali jih celo ni. Vendar pa premišljeno načrtovanje stremi k izenačevanju kakovosti bivalnega okolja, k skladni namenski rabi zemljišč, mešani rabi površin, ohranjanju obstoječega naselbinskega omrežja,

k zapolnjevanju praznih vmesnih prostorov, k ohranjanju regionalne identitete in historičnega spomina ter večji vključenosti javnosti.

Izhodišče prostorskega načrtovanja je skladen in enakomeren razvoj vseh območij Slovenije. Graditi je potrebno na lastni iniciativi in na lastnih virih posameznih območij. Cilji takšnega razvoja naj bi temeljili na enakopravnosti, vzajemnosti in dopolnjevanju ter naj bi vodili k oblikovanju dobro delujočega in enotnega sistema. In takšen sistem bi spodbujal uravnotežen gospodarski, prostorski in socialni razvoj, podeželja, preprečeval nastajanje novih območij z večjimi razvojnimi problemi, spodbujal gospodarsko razvitost manj razvitih območij in zmanjševal razlike pri življenjskih možnostih med regijami, pospeševal razvoj okolju neškodljivega gospodarstva ter varoval naravne dobrine, naravno in kulturno dediščino, ohranjal poseljenost na celotnem ozemlju države ob upoštevanju policentričnega sistema poselitve in posebno pozornost posvetil krepitvi povezanosti med mestom in podeželjem.

Učinek urbanizacije, spreminjanje identitete in kakovosti življenja na podeželju so teme, ki jih obravnava tudi Program razvoja podeželja za obdobje 2014-2020. V magistrskem delu je prikazan preplet teh treh dejavnikov, ki so preverjeni na podlagi prostorskih analiz vasi Zabrdje v občini Mirna in anketnega vprašalnika.

Rezultati naloge so podlaga za oblikovanje smernic razvojnega načrta območja.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Zaradi urbanizacije podeželja, ki se odraža v njegovem ekonomskem, socialnem in demografskem prestrukturiranju, se spreminjajo mnoga podeželska območja v Sloveniji. Med njimi tudi podoba in identiteta vasi Zabrdje. Možne rešitve, odzivanja na te spremembe, se kažejo v načrtovanju novih dobičkonosnih dejavnosti in oblikovanju razvojnih načrtov območja z inovativnimi prostorskimi rešitvami.

Pojav železniškega prometa je prinesel napredek, vplival je na družbeni, gospodarski in prostorski razvoj kraja. V času vlaganj v gradnjo avtocestnega omrežja pa se železniški promet ni posodobljal in bil posledično čedalje manj konkurenčen. Kljub temu je bližina železniške povezave in avtoceste vplivala na način življenja prebivalcev in posledično spreminjanje identitete krajine.

Podeželje so zajeli procesi prestrukturiranja kmetijstva in procesi urbanizacije. Pri čemer so slednji bistveno bolj izraziti v območjih blizu večjih urbanih središč in pomembnejših prometnic. Tako kot za večino podeželskega prostora v Sloveniji je tudi za občino Mirna (ki je oddaljena 7 km od Trebnjega in 24 km od Novega mesta ter skozi katero poteka regionalna cesta Sevnica - Trebnje), ki je širše območje preučevanja v tej magistrski nalogi,

značilno, da je njena urbanizacija pomembno prispevala k nenačrtovanemu in nekontroliranemu razvoju njenih naselij.

Obravnavanega podeželskega območja se ne da več enačiti s kmetijsko dejavnostjo in s tem povezanimi prostorskimi vzorci. Zaradi prodora mestnega načina življenja se je spremenila socialna struktura vasi. Vzorci mestnega načina življenja, povezovanje podeželskega prebivalstva tako na ravni osebnih stikov kot na ravni društev, zadrug in drugih oblik povezovanja ter oživitev tradicionalnih in novih oblik kmetijske dejavnosti predstavljalo priložnost za razvoj obravnavanega območja.

Mestni način življenja zahteva bolj razvito infrastrukturo in višjo kakovost uslug družbenih servisov, kar prinaša tudi spremembe v fizičnem prostoru. Viri in posamezni deli naravnega okolja so vse bolj obremenjeni. Hkrati pa opuščanje kmetovanja lahko pomeni tudi priložnost za prenovo in vpeljevanje nekmetijskih dejavnosti, dejavnosti prostega časa in rekreacije, ki bi prispevale k prenovi območja.

Ena od priložnosti obravnavanega območja se kaže tudi v posodobitvi železniške povezave, v smislu povečanih zmogljivosti prometa, skrajšanega časa potovanja, izboljšane kakovosti storitev in prihrankov stroškov. Na nacionalni, regijski in krajevni ravni bi se s tem lahko spodbudil gospodarski razvoj, predvsem pa zmanjšal negativni vpliv na okolje in zagotovile povezave s širšim evropskim prostorom. Pri tem je nujno upoštevati potrebe prebivalcev območja.

1.2 DELOVNI POSTOPKI IN METODE DELA

Kako s premišljenim ravnanjem in postopki doseči zastavljeni cilj in uresničiti namen, je način, ki se imenuje metoda. Razlikujemo splošne, ki imajo zelo široko uporabo, in specifične metode, ki se uporabljajo le na nekaterih področjih. Pri nastajanju magistrskega dela so bile uporabljene tako splošne kot specifične metode.

V začetnem, teoretičnem delu, so na podlagi pregleda literature predstavljeni procesi urbanizacije podeželja, spreminjanje identitete podeželskega prostora in kakovost življenja na podeželju ter obravnava urbanizacije, identitete in kakovosti življenja v Programu razvoja podeželja 2014 - 2020.

Osrednja tema magistrske naloge je obravnava učinka urbanizacije na podeželskih območjih, ki se kaže v socialnih, ekonomskih, morfoloških, fiziognomskih in funkcijskih spremembah.

Vpliv, ki ga je imela izgradnja železnice in avtoceste v bližini Zabrdja, je obravnavani problem v nalogi. Prometne povezave so pomembno vplivale na način življenja v vasi, na

identiteto prebivalcev in kraja, na videz krajine ter prispevali k odpiranju novih delavnih mest in posledično k opuščanju kmetijske dejavnosti.

V empiričnem delu naloge so predstavljeni analizirani podatki, ki smo jih pridobili z različnimi pristopi. Z intervjujem s starejšo osebo in povpraševanjem starejših prebivalcev ob razdelitvi anketnih listov smo ugotavljali, kako so prebivalci doživeli napredek in razvoj kraja, pogojena z vpeljavo železniške povezave.

S prerinovanjem kart in preučevanjem morfogeneze kraja smo ugotavljali njegovo strukturno zgradbo, širitev in spreminjanje velikosti posameznih objektov, ter tudi prostorske in funkcijske spremembe poseljenih zemljišč, ki predstavljajo postmonitoring poselitvenega vzorca. Zrisana je tudi strukturna analiza kraja, ki predstavlja ugotovitve o obstoječi identiteti grajenih struktur, pa tudi splošne naravne in druge ustvarjene značilnosti.

Kako so prebivalci začeli ločevati zasebni in javni prostor, smo analizirali s pomočjo fotografij, ki so nastale na terenskem ogledu. Prav tako smo s pomočjo fotografij ugotavljali, kako so se preurejala gospodarska poslopja v skladišča, delavnice in pisarne.

Učinek urbanizacije na obravnavanem podeželskem območju smo preučevali tudi s pomočjo podatkov statističnega urada Republike Slovenije, ki so na voljo brezplačno in dostopni na spletni strani omenjenega urada. S pomočjo teh podatkov smo ugotavljali spremembe v izobrazbeni strukturi prebivalcev, velikosti njihovih gospodinjstev, selitvene navade, demografsko sliko in spremembe delavno aktivnega prebivalstva glede na bivališče in kraj zaposlitve.

Z anketnim vprašalnikom smo prebivalce spraševali, ali je po izgradnji avtoceste postalo Zabrdje bolj zanimiv za poselitev, kako pogosto se zaradi bližine avtoceste odpravijo v mesta in če je pot na delo zaradi avtoceste krajša. Pri tem nam je bila v pomoč tudi spletna stran Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo, ki objavlja podatke o merilnih mestih in podatke o prometni obremenitvi. Z njihovo pomočjo smo lahko preučili naraščanje dnevnega prometa in migracij.

Trende naraščanja števil registriranih podjetnikov v Zabrdju smo ugotavljali s pomočjo analize podatkov, dostopnih na spletni strani Bizi, kjer je zapisano ime podjetja in letnica registracije podjetja oz. obrti.

V zaključnem delu so na podlagi uporabljenih metod, kot so opazovanje, vrednotenje, poudarjanje vzročnih povezav in kategoriziranje, predstavljene smernice za izdelavo razvojnega načrta območja z inovativnimi prostorskimi rešitvami.

1.3 NAMEN IN CILJI NALOGE

Magistrsko delo temelji na teoretičnem (pregled literature, strokovna podlaga) in praktičnem delu (anketa in oblikovanje smernic) in ima namen osvetliti preteklo in sedanje življenje v

vasi Zabrdje. Želeli smo se osredotočiti na aktualna družbeno prostorska dogajanja na območju vasi Zabrdje.

Namen naloge je na primeru izbrane vasi (Zabrdje) ugotoviti, kako je urbanizacija vplivala na spreminjanje identitete in kakovosti življenja na podeželju.

Cilji teoretičnega dela naloge so:

- opredeliti pojem urbanizacija, predstaviti potek urbanizacije v Sloveniji, ugotoviti njene učinke na podeželskih območjih ter ugotoviti, kakšni ukrepi zoper posledice urbanizacije se predvidevajo v Programu razvoja podeželja,
- opredeliti pojem identitete podeželja, predstaviti učinke urbanizacije na spreminjanje identitete podeželja ter ugotoviti, kako je identiteta podeželskih območij obravnavana v Programu razvoja podeželja,
- opredeliti pojem kakovost življenja na podeželju, predstaviti učinke urbanizacije na spreminjanje kakovosti življenja na podeželju ter ugotoviti, kakšni ukrepi za dvig kakovosti življenja na podeželju so predvideni v Programu razvoja podeželja.

Cilji praktičnega dela naloge so:

- oblikovati anketni vprašalnik za pridobivanje podatkov in na njihovi podlagi ugotoviti učinke urbanizacije z vidika sprememb identitete prebivalcev in kraja, stanja kakovosti življenja, vpliva bližine avtoceste in železniških povezav, odnosa prebivalcev do življenja v mestu in poznavanja Programa razvoja podeželja;
- preučiti identiteto vasi Zabrdje s prostorskimi analizami (morfologija naselja, odnosi med elementi naselja in značilnosti posameznih elementov) ter pri tem ugotoviti, kakšen vpliv je imela izgradnja železnice in bližina avtoceste na razvoj in spreminjanje rabe podeželskega prostora v omenjeni vasi ter kako se je spremenila njena prebivalstvena struktura;
- z intervjujem nadgraditi predhodne ugotovitve o spremembi kakovost življenja na izbrani lokaciji pod vplivom izgradnje železnice in bližine avtoceste;
- podati predloge za oživitev gospodarskih in negospodarskih dejavnosti kraja in razvoj njegovega prostora.

S pomočjo strokovne literature in analiz anketnih podatkov bomo skušali potrditi ali ovreči spodnje hipoteze:

- Izgradnja železnice skozi kraj in kasnejša izgradnja avtoceste v njegovi bližini sta pomembno vplivala na spremembe tako z vidika videza krajine kot tudi načina življenja in identitete prebivalcev Zabrdja.
- Navedene spremembe so imele negativne posledice na prebivalstveno strukturo, opuščanje kmetijske dejavnosti in zaraščanje krajine.
- Obnova in modernizacija železnice je povezana s krepitvijo identitete vasi in občine.

- Vzorci življenja, ki jih vaščani prenašajo iz mestnega okolja in povezujejo s kulturno tradicijo kraja, predstavljajo priložnosti za razvoj kraja.
- Povezovanje lastnikov kmetijskih zemljišč v društva, zadruge in druge oblike povezovanja predstavlja priložnost za oživitev tradicionalnih in zasnovo novih oblik kmetijske dejavnosti.
- Ustvarjanje možnosti za preživljanje prostega časa in rekreacije so možni odgovori podeželskega prebivalstva na naraščajoče potrebe mestnega prebivalstva po novih aktivnostih v naravi.

2 URBANIZACIJA

Proces urbanizacije vključuje zapletene ter dinamične zgodovinske in svetovne pojave in procese, ki so pogojeni z družbeno-kulturnim razvojem in so posledica velikih družbenih premikov in sprememb v načinu dela. Dinamika urbanizacije je spremenljiva, odvisna od razvitosti posamezne dežele in povezav v načinu življenja med mestnim in podeželskim prebivalstvom. Koncentracija mestnega prebivalstva in proces razraščanja mest, kar je pogojeno z delavnimi mesti, opredeljuje proces urbanizacije. V takem kontekstu je razumljena predvsem kot »statistično merilo deleža ali števila prebivalstva, ki živi v mestih ali naseljih, določenih po različnih političnih, kulturnih ali administrativnih kriterijih« (Jary in Jary 1995: 710).

Na začetku osemdesetih so Berg in sod. (1982) opredelili urbanizacijo kot prepletanje mesta s podeželjem. Po mnenju raziskovalcev je urbanizacija obsegala koncentracijo socialnih in ekonomskih dejavnosti prebivalstva, funkcijsko in prostorsko povezovanje sosednjih naselij, zmanjševanje razlik v življenjskem stilu med podeželskim in mestnim prebivalstvom ter dekoncentracijo družbenoekonomskih dejavnosti.

Vendar samo koncentracija in naraščanje prebivalstva na določenem območju še ne predstavlja procesa urbanizacije, kajti ta vključuje določeno kakovost družbenih odnosov in določen način življenja. Proces urbanizacije vključuje vedno nove elemente in prehaja skozi različne stopnje razvojnih faz. Proces urbanizacije najpogosteje prehaja skozi tri osnovne razvojne faze, od primarne ali predindustrijske urbanizacije, sekundarne ali industrijske urbanizacije in terciarne ali postindustrijske oziroma metropolitanske urbanizacija. Rebernik (2004) pravi, da je predindustrijska faza urbanizacije značilna za družbe z nizkim deležem urbanega prebivalstva oz. pretežno agrarne družbe, kjer mesta predstavljajo storitveno-oskrbna in upravska središča za širše agrarno zaledje. Za industrijsko fazo urbanizacije je značilna izjemna prebivalstvena in prostorska rast mest, kar je pogojeno z industrializacijo, deagrarizacijo in ruralno-urbanimi migracijami. Metropolitanska faza oziroma postindustrijska urbanizacija je značilna za visoko razvite države, kjer gospodarsko preobrazbo mest in urbanih območij spremljajo procesi prostorske preobrazbe urbanih območij v smeri dekoncentracije in decentralizacije. S seljenjem prebivalstva in delovnih mest iz osrednjega dela na mestno obrobje se oblikujejo sodobna metropolitanska območja oziroma urbane regije, policentrična zgradba in razpršena poselitev (Rebernik, 2004).

Lefebvre (1992) opredeli urbanost kot nabor elementov, ki obsegajo visoko pogostnost srečevanj, etnično in kulturno raznolikost, umetnost, igrivost, izmenjavo različnih impulzov, nepredvidljivost in občutenje prostora z uporabo vseh čutil.

Uršič (2015) pravi, da je glede na kompleksnost definicij urbanizacije bolj smiselno govoriti o posameznih urbanizacijah, ki se močno povezujejo z lokalnimi značilnostmi. Urbanizacija s svojimi značilnostmi na prvem območju lahko odstopa od urbanizacije na drugem

območju. Drugačne so fizične, ekonomske, kulturno-razredne specifikke in na drugačen način so vpete v globalizacijske procese. Pri preučevanju urbanizacije »sta se uveljavila dva osnovna koncepta razumevanja urbanizacije: na eni strani urbanizacija kot prebivalstvena rast in prostorska širitev mest in urbanih naselij ter na drugi strani urbanizacija kot socialna, ekonomska, funkcijska in fiziognomska preobrazba ruralnih območij v smislu zmanjševanja razlik med mestom in podeželjem« (Uršič, 2015). Pri sledenju ciljem magistrskega dela sta pomembna oba koncepta razumevanja urbanizacije.

Koncept urbanizacije, kot prebivalstvene rasti in prostorske širitve naselja na neposeljena in nekoč agrarna tla oz. odprt prostor, je v nalogi obravnavan s pomočjo podatkov iz statističnega urada Republike Slovenije; v poglavjih o demografski strukturi in v poglavju, ki govori o spreminjanju prostorske identitete ter oblikovanju skice razvoja rasti naselja.

Koncept urbanizacije, kot socialna, ekonomska, funkcijska in fiziognomska preobrazba ruralnih območij, je vplival na oblikovanje anketnega vprašalnika in je predstavljen v poglavjih o učinkih urbanizacije, v poglavju o značilnostih posameznega elementa naselja ter v poglavju, ki govori o spreminjanju kakovosti življenja in odnosu prebivalcev do življenja v mestu.

3 URBANIZACIJA IN SLOVENIJA

Proces urbanizacije je daljši časovni proces in v Sloveniji zaznamovan z razpršenim vzorcem poselitve in odsotnostjo res velikega mesta. Lokalna skupnost je vplivala na specifične družbenozgodovinske situacije in na razvoj urbanizacije. Za lažje razumevanje razvoja sledi zgodovinski pregled ključnih dogodkov, ki so pospeševali ali zavirali urbanizacijo.

V obdobju avstro-ogrske monarhije je tedanja politična situacija zavirala neodvisen razvoj slovenskih dežel. Območje Slovenije je predstavljalo pomembno tranzitno območje med večjimi urbani središči Evrope. Administrativna delitev je posamezne ozemeljske enote Slovenije vezala na urbana središča v drugih državah, kar je imelo za posledico majhno število mest in nizko stopnjo urbaniziranosti. Nizka stopnja urbaniziranosti je imela za posledico pomanjkljivo diferencirano razredno strukturo, kar pomeni, da je bilo število pripadnikov višjega in višjega srednjega razreda majhno (Uršič, 2015). Novakova navaja, da je »manjše število mest in mestnega prebivalstva pomenilo tudi manjšo kritično maso obrtnikov in podjetnikov ter drugih gospodarskih sektorjev, ki bi lahko sodelovali v pripravi na industrijsko urbanizacijo in akumulacijo kapitala« (Novak, 1991).

Proces industrializacije v slovenskih deželah se je začel petdeset let kasneje kot v Angliji, v začetku 20. let 19. stoletja in je pomenil preobrat v razvoju mest in drugih urbanih prostorov ter populacijske premike. Zamudništvo je bilo majhno glede na čas, večje glede na obseg uvajanja novosti. Najprej je prišlo do modernizacije tekstilne, živilske in papirne industrije ter do gradnje osnovnega železniškega prometnega omrežja. V drugi polovici 19. stoletja se je težišče v narodnem gospodarstvu preselilo na neagrarni sektor gospodarstva, na industrijo, obrt in promet (Novak, 1991).

S strani oblasti je bilo na slovenskem ozemlju med obema vojnoma priznanih le enaintrideset mest (Lah, 1999: 14). Do konca 2. svetovne vojne so bila kmetijska zemljišča maksimalno izkoriščena. Dokaj jasno začrtana je bila meja med mestom in podeželjem. Prevladovalo je samooskrbno kmetijstvo, brez rabe strojev, saj ta ni bila mogoča ali ni bila gospodarna. Redke večje kmetije so proizvajale za trg (Klemenčič, 2005).

V obdobju po 2. svetovni vojni so procesi potekali v okviru obnove porušene domovine. Industrijske kapacitete so bile skromne in niso povzročile večje deagrarizacije. To je bilo obdobje zmerne urbanizacije. Po drugi svetovni vojni se je število priznanih mest povzpelo na 52 (Lah, 1999: 14). V slovenskih mestih in mestnih naseljih je leta 1948 živelo 26 % prebivalstva države (Premzl, 1999: 6). Pestra in drobna razčlenjenost površja je povzročila drobno razdrobljeno posestno strukturo in posledično razpršeno poselitev. Sledilo je obdobje omejevanja razvoja kmetijstva in favoriziranje industrializacije. Z zakonsko uredbo, ki je določala maksimalno 10-hektarsko zemljišče, so se pojavile zelo velike ovire za oblikovanje tržno naravnane kmetijstva (Klemenčič, 2005).

Obdobje petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih let zaznamuje hitra in forsirana urbanizacija. Hitra urbanizacija je bila posledica industrializacije, deagrarizacije, modernizacije, posebno motorizacije, razvoja informacijske tehnologije ter razpršene poselitve in razpršenih gospodarskih dejavnosti. Leta 1961 je bilo naselij, ki so bila opredeljena kot mesto, 528 306 prebivalcev, kar je pomenilo 33,2 % delež takratnega prebivalstva (Kokole, 1969).

Do začetka sedemdesetih let je bilo zgrajeno osnovno železniško omrežje, ki je močno pospešilo razvoj pošte in telegrafa. Trgovina se je vse bolj koncentrirala na postaje ob tranzitni železniški progi in začel se je večati pritisk tujega blaga. Prišlo je tudi do preobrazbe obmestnega prostora pod vplivom mest in leta 1969 do prve raziskave urbanizacije v Sloveniji. Ta je temeljila na primerjavi števila aktivnega prebivalstva s številom delavnih mest (Kokole, 1969).

Sedemdeseta leta so obdobje dinamičnega razvoja malih mest. V smeri večnamenskega prostora s pestro infrastrukturo opremljenostjo in socialno-ekonomsko strukturo pa se je razvijalo podeželje. Postopoma se je začela vse bolj uveljavljati polkmečka struktura prebivalstva. Kmetije so se začele intenzivno mehanizirati in privajati na tržno proizvodnjo. Prišlo je do ekstenzifikacije kmetovanja, kar je pomenilo, da so kmetje začeli opuščati poljedelstvo in se začeli ukvarjati bolj intenzivno z živinorejo. Močni tokovi delovne sile z manj industrializiranega vzhodnega dela Slovenije so se usmerjali v zdomstvo. V obdobju 70-ih let se je izvajala politika policentričnega razvoja, ki je težila k racionalno razpršeni zgoščenosti prebivalcev, dejavnosti, funkcij in infrastrukture v omrežju naselij. Izvajanje omenjene politike je zadržalo znaten delež podeželskega prebivalstva doma in omililo popolno depopulacijo manj razvitih območij. Kljub temu so nastala razvojno problematična območja. Najprej v obliki delitve Slovenije na manj razvit (vzhodni) in bolj razvit (zahodni) del, sledila je izpostavitve obmejnih, kraških in hribovskih območij kot manj razvitih in depopulacijskih. Posledica izvajanja politike policentričnega gospodarskega in urbanega razvoja je bila relativno nizka stopnja urbanizacije, kar je prispevalo k nizkemu deležu mestnega prebivalstva. Leta 1976 je Kokole uporabil za prehodna območja med podeželjem in mestom izraz ruralno-urbani kontinuum. Kasneje se je za preobrazbo podeželja pod vplivom mest in procesa urbanizacije uveljavil termin suburbanizacija (Bartol in sod., 2004).

Obdobje osemdesetih let prejšnjega stoletja je zaznamovala racionalizacija v industriji in z njo povezan propad nekaterih velikih industrijskih obratov. Hitro se je zmanjšalo število zaposlenega prebivalstva v industriji. Oblikovati se je začela nova socialna skupina nezaposlenega prebivalstva na širših in ožjih gravitacijskih območjih urbanih središč ali centralnih krajev. Zmanjšala se je rast mestnega prebivalstva. Do leta 1981 je Slovenija imela 50,1 % delež mestnega prebivalstva (Ravbar, 1989). Posledice propada industrije so do določene mere omilile terciarne in kvartarne dejavnosti, zlasti razvoj uslužnostne in proizvodne obrti. Z različnimi obrtnimi dejavnostmi so se samozaposlili nekdanji polkmetje, zaposleni v industriji. Ti so imeli v lasti majhno posest, gospodarsko poslopje so

preoblikovali v delavnico in skladišče, hiša je služila poleg bivališču še pisarniškim prostorom. S širjenjem proizvodne obrti na območja okoli mest in širša gravitacijska zaledja se je veliko prispevalo h krčenju števila kmečkega prebivalstva in oblikovanju urbaniziranega podeželja. Zmanjšalo se je število prebivalstva v mestih in prišlo je do prehoda iz sekundarne v terciarno, postindustrijsko fazo urbanizacije (Ravbar, 1989: 100). Konec osemdesetih se je začelo povečevati število osebnih avtomobilov, saj so padle cene in stroški, povezani z nakupom in vzdrževanjem avtomobila (Ravbar, 1989).

V Dolgoročnem planu SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000 je bil sprejet koncept policentričnega razvoja. Hkrati so bila določena tudi obvezna izhodišča za pripravo srednjeročnih planov občin, določena najpomembnejša središča oskrbnih dejavnosti (Koper v somestju z Izolo in Piranom, Celje, Ljubljana, Kranj, Nova Gorica, Maribor, Novo mesto in Murska Sobota) in pomembnejša središča oskrbnih dejavnosti (Ptuj, Postojna, Velenje, in somestja Jesenice–Radovljica, Slovenj Gradec – Ravne na Koroškem – Dravograd, Krško – Brežice, in Trbovlje – Hrastnik – Zagorje ob Savi) (Ravbar in sod., 2000).

Proces suburbanizacije se je dodatno okrepil v devetdesetih. Prebivalstvo je začelo najhitreje naraščati v suburbaniziranih obmestnih naseljih v okolici večjih slovenskih mest. Na širjenje urbanizacije v obdobju 90-ih je pomembno vplivala hitra motorizacija in razvoj prometne infrastrukture. Dvojni viri dohodkov in možnosti kreditov v obdobju 90-tih let so omogočili obsežno stanovanjsko gradnjo. Leta 1961 je bilo v terciarni in kvartarnih dejavnostih skupaj zaposlenih 34,3 % aktivnih prebivalcev, leta 1991 pa že 41,8 % (Mušič, 2004). V tem obdobju je sistem samoprispevkov in spodbud podeželju omogočal izboljšavo infrastrukture, zgradila so se vodovodna omrežja in ceste, podeželje se je elektrificiralo ter prevzelo vlogo izrazito bivalnega okolja. V obdobju od 1991 do 2002 se je v povprečju za 3 % zmanjšalo število prebivalcev v mestih, v obmestjih pa je bil zabeležen 5 % porast prebivalstva (Ravbar, 2005). V 90-ih so se začele spreminjati strukture zemljiških kategorij, obseg gozdnih in nerodovitnih površin se je hitro povečal, in to na račun krčenja obsega njiv, vinogradov, sadovnjakov, travnikov in pašnikov. Več avtorjev, Klemenčič (2005), Kovačič in sod. (2002), ki so se ukvarjali s preučevanjem preobrazbe ruralnega območja in razvojem tipologije razvrščanja slovenskega podeželja, so prišli do sklepa, da so se oblikovala tri značilna območja poselitve: suburbanizirana obmestja, značilna podeželska območja in območja praznjenja. Suburbanizirana obmestja so območja mest in urbaniziranih obmestij. To so območja, kjer je koncentracija prebivalstva in gospodarstva, dinamičnih sprememb zunanje podobe pokrajine in intenzivnega širjenja neagrarnih dejavnosti. Značilna podeželska območja so urbanizirana in z velikim deležem neagrarnega prebivalstva.

Začetek tretje faze razvoja slovenskega podeželja sega v obdobje osamosvojitve Slovenije. Na skoraj vsem dolinskem in ravninskem svetu je prišlo do konurbacije, posledično do zraščanje med seboj ločenih urbaniziranih območij in večanja dnevnih migracij delovne sile. Ta proces je posledica izoblikovanja mreže izobraževalnih, kulturnih in zdravstvenih ustanov (Klemenčič, 2002). Kot osnovni okvir urbanega sistema se je začelo uveljavljati

dvostopenjsko policentrično strukturirano omrežje regionalnega in nacionalnega pomena. Središča nacionalnega pomena predstavljajo urbana naselja, ki imajo najmanj 10 000 prebivalcev, središča regionalnega pomena pa predstavljajo tista urbana naselja, ki imajo najmanj 5000 prebivalcev. Njihova gravitacijska območja so odmaknjena, gorska, hribovita, obmejna območja in območja, oddaljena od glavnih prometnih koridorjev (Bartol in sod., 2004).

V tem obdobju je prišlo do velikih sprememb v zunanji podobi podeželja (Klemenčič, 2005). Izrazita diferenciacija kmetijstva se je nadaljevala s povečevanjem in zaokroževanjem kmečkih gospodarstev z najemom zemlje, večanjem pestrosti tržne proizvodnje, večanjem števila ekoloških kmetij ter dopolnilnimi dejavnosti kot sestavnim delom pridobivanja zaslužka.

Po letu 2000 je kriza kolektivnega javnega potniškega prevoza dosegla vrhunec, saj je zaradi zgodovinskih okoliščin in specifičnih značilnosti slovenske urbanizacije po drugi svetovni vojni začelo propadati omrežje javnega kolektivnega prevoza, število osebnih avtomobilov pa naglo narastlo. Razpršenemu poselitvenemu vzorcu se je najbolj prilagodil avtomobilski prevoz, ki omogoča dostopnost do najmanjših in najbolj odročnih naselij v prostorskem sistemu.

V zadnjem obdobju največjo preobrazbo vloge in funkcije podeželskih območij vrši, po mnenju Ravbarja (2006) in Mušiča (2004), proces postfordizma, prehod v informacijsko družbo - vseobsežna modernizacija družbe in konkurenčnost. Kmetijstvo ni najpomembnejši v gospodarskem razvoju, razvoj podeželja pa je odvisen od urbanega središča in zaposlitvenih možnosti izven kmetijstva (Ravbar, 2006). Postfordistična mesta s prometnicami se z zagotavljanjem lokalnih ugodnosti odpirajo, družbeno-kulturno in prostorsko razpršujejo, deteritorializirajo in vse bolj temeljijo na storitvah (Lenarčič, 2004).

V zadnjem času je letna rast mestnih površin hitrejša od rasti mestnega prebivalstva, kar ima za posledico razpršeno suburbanizacijo in naraščanje urbanega prebivalstva ter vse več površin za storitve in infrastrukturo. Proces urbanizacije povečuje pritiske na okolje in krči prostor, ki je uporaben za oskrbo s hrano (Plut, 2006).

3.1 UČINKI URBANIZACIJE NA PODEŽELSKIH OBMOČJIH

Urbanizacija spreminja strukturo podeželskih naselij, prinaša merila in vrednote, ki so nastala v drugačnem okolju in načinu življenja. Z urbanizacijo prihaja do degradacije naselij in kulturne krajine ter stihijskega razvoja podeželja.

V evropskem prostoru je slovensko podeželje posebnost. Zaradi naravnih razmer in močno ohranjene srednjeveške agrarne strukture je uspelo preskočiti obdobje vulgarnega kapitalizma in se vključiti v postproduktivistično obdobje. Razvoj podeželja je vse bolj odvisen od bližine urbanega zaposlitvenega jedra in prepletanja urbanih in podeželskih

elementov. Slovenija ima nizko stopnjo urbanizacije in visok delež urbaniziranega podeželskega prebivalstva. Podeželje je postalo izrazit polifunkcijski prostor, kar pomeni, da zadovoljuje osnovne življenjske potrebe podeželskega prebivalstva, hkrati pa je vse pomembnejši sestavni del življenjskega okolja mestnega prebivalstva. Mestno prebivalstvo hodi na podeželje zaradi rekreacije in razvedrila, občasno koristi podeželje kot bivalni prostor, predstavlja mu območje za vlaganja v nepremičnine in razne oblike podjetništva (Razvojne strukture slovenskega podeželja, 2006).

Rebernik (2011) pravi, da se podeželje modernizira, prihaja do selitvene mobilnosti, demografske preobrazbe, socialnega presojevanja in deagrarizacije, razmaha dnevnih migracij, vdora neagrarnih dejavnosti ter naraščanja polifunkcijske vloge, prostorske oz. morfološke preobrazbe, v spremembe rabe tal in preobrazbe kulturne krajine ter zmanjševanja razlik v načinu življenja med mestom in podeželjem.

Drozg (1995) je značilnosti urbanizacije na podeželskih območjih opredelil po sklopih, ki obravnavajo socialne, ekonomske, morfološke in fiziognomske spremembe ter spremembe v funkciji objektov.

3.1.1 Socialne spremembe

Velik socialni problem slovenskega podeželja predstavlja izredno spremenjena in neugodna demografska struktura ter razkroj stare, na agrarni družbi sloneče vaške skupnosti. Na odmaknjenih in težje dostopnih območjih se zaradi nizke rodnosti in visokega deleža ostarelega prebivalstva hitro zmanjšuje število aktivnega kmečkega prebivalstva, kar ovira resnejše razvojne načrte in onemogoča vzdrževanje kulturne krajine. Leta 2010 je bilo 74 646 kmetijskih gospodarstev, kar pomeni 14 % manj kot leta 2000, ko jih bilo 86 467. Do leta 2013 je številka kmetijskih gospodarstev upadlo na 72 377. V letu 2016 se je s kmetijsko dejavnostjo ukvarjalo še 70 063 kmetijskih gospodarstev, kar je 3,2 % manj kot v letu 2013 (SURS, 2017). Klemenčič (2005) poudarja tudi neugodno starostno strukturo gospodarjev kmetij ter nizko izobrazbo gospodarjev kmetij. Povprečna starost gospodarja upravitelja kmetijskega gospodarstva leta 2013 je bila 56 let (SURS, 2017). Socialno-ekonomska neperspektivna agrarna gospodinjstva so v porastu in ponekod se približujejo polovici vseh gospodinjstev.

Najbolj dinamičen in privlačen del podeželja trenutno predstavljajo suburbana območja, ki so vezana na ožja in širša območja, in tista območja, ki so vzdolž avtocestnega križa. Ta območja postajajo funkcijsko podaljšek mest in so zanimiva za različne dejavnost, fiziognomsko pa predstavljajo vmesni tip med mesti in odprtim podeželjem. Tu so stanovanjske površine, kmetijski obrati, drobna in srednje velika industrijska podjetja ter trgovine (Klemenčič, 2006). Cloke (2006) navaja, da podeželska družba in prostor postajata raznorodna ter da se posledično spreminja simbolična oznaka podeželskosti. Sodobna podeželska socialna struktura je oddaljena od tradicionalnega dojemanja podeželja. Podeželje se kaže kot neavtentična mešanica pomenov in simbolov (lahko govorimo o

postruralnosti). Prebivalstvo na podeželju postaja zelo različno po starostni in zaposlitveni sestavi. Posledično medsebojni odnosi vaščanov postajajo sterilni, saj je vse več različnih interesov, kolektivno zavest je zamenjal individualizem, zamrlo je kulturno-družabno življenje. Družbeni razvoj individualizma se odraža tudi skozi zasnovo stanovanjskih sosesk. Novi predeli stanovanjskih hiš ne delujejo kot zaključena soseska oz. niso združeni z vasjo. Takšne soseske imajo značilnosti urbane družbe in mestnega bivalnega okolja, saj ima vsaka družina svoj prostor in živi zase, z ograjevanjem in jasno razmejenimi parcelami pa prihaja do ločevanja zasebnega prostora od okolice (Cloke, 2006).

3.1.2 Ekonomske spremembe

Osnovna in strateška vloga kmetijstva se je v slovenskem podeželskem prostoru zmanjšala, zato je prišlo do opuščanja in neobdelovanja zemljišč, neizkoriščanja lokalnih potencialov in prevrednotenja ekonomske baze podeželskih naselij. Naselja so postala ekonomsko in gospodarsko neodvisna od neposredne okolice. Funkcijsko in socialno ter z naraščajočo mobilnostjo pa so naselja postala povezana z zaposlitvenimi središči in nekmetijskimi dejavnostmi. Hkrati je mobilnost omogočila tudi širjenje obrtne in proizvodne dejavnosti na podeželskih območjih in vplivala na razvoj turističnih dejavnosti. Zaradi razvoja novih tehnologiji in dostopnosti informatizacij so se spremenili načini in pogoji dela. Ekonomske spremembe izboljšujejo tudi bivalno okolja na podeželju ter višajo osebni in družbeni standard (Klemenčič, 2006).

Mobilnost in prostor

Prostorska mobilnost prebivalstva je zmožnost posameznika ali skupine ljudi, da premaguje razdalje v prostoru v kontekstu dnevnih potovanj na delo ali šolanje in nazaj. Preučevanje tokov dnevnih vozačev združuje trg dela, hierarhičnost središčnih naselij, regionalni razvoj, razporejenost delovno aktivnega prebivalstva, ekonomske značilnosti in izobrazbena sestava (Gabrovec in Bole, 2009).

Vse do polovice 19. stoletja je bil regionalno-prostorski razvoj na območju Slovenije skladen in enakomeren (Gabrovec in Bole, 2009). V obdobju zgodnje industrializacije so se delavna mesta pojavila v industrijskih zaposlitvenih središčih ter z razvojem prometne infrastrukture povzročila dnevne tokove delavcev iz kraja bivanja v kraj zaposlitve. V industrijski dobi se je ob tehnološkem razvoju in izgradnji južne železnice sredi 19. stoletja pojavil hiter razvoj mest, trgov in ostalih naselij vzdolž železniške proge, na drugi strani pa nazadovanje celih regij, ruralizacija od prometne žile oddaljenih centralnih naselij. Vlak je bil prvo množično uporabljeno prevozno sredstvo, sledil je avtobus in pozneje avto. Z nadaljnjo izgradnjo železniškega omrežja in posodabljanjem cestne infrastrukture so se začeli premiki v regionalno-prostorski strukturi in večja stopnja medsebojne povezanosti in prometne dostopnosti (Gabrovec in Bole, 2009).

V drugi polovici 20. stoletja se je razširila dnevna migracija zaposlenih, okrepila so se centralna naselja, prišlo je do preseljevanja prebivalstva na ravninska območja in v kraje z

večjim številom delavnih mest. Temu se je prilagodila tudi izgradnja avtocestnega križa. Konec 80. let 20. stoletja je prišlo do družbenoekonomske preobrazbe in posledično do sprememb v mobilnosti prebivalstva Slovenije. V obdobju med 1985 in 2005 se je število registriranih avtomobilov skoraj podvojilo in od leta 1991 do leta 2002 se je število dnevnih vozačev povečalo za približno 50 000. Vendar se število prebivalcev in delavnih mest ni bistveno spremenilo. Avtomobili so postali splošno dostopni in so spremenili vzorce dnevne mobilnosti ter tudi povečal prostorski domet vozačev. Obseg dnevnih migracij je odvisen od razporeditve prebivalstva, delovnih mest in njihove strukture ter prometnih povezav. Zaradi značilnega razpršenega poselitvenega vzorca in le delno zaključenega načrtovanega policentričnega razvoja je v Sloveniji dnevna mobilnost izrazitejša (Gabrovec in Bole, 2009).

Prometno omrežje je razvito enostransko in neuravnoteženo med prometnimi podsistemi. Največ sredstev je namenjenih za gradnjo in vzdrževanje cestnega omrežja, močno zapostavljen je razvoj železniške infrastrukture, javnega potniškega prometa in nemotoriziranega prometa. Posledica tega je uporaba prevoznih sredstev, ki niso v skladu z načeli vzdržnega razvoja, upadanje kakovosti javnega potniškega prometa, večanje stroškov prometnega dela, večja poraba energije, nesmotna raba prostora, razpršena gradnja naselij in obremenitev okolja. Trenutno stanje prometnega omrežja vpliva na prostorski razvoj Sloveniji in opredeljuje prihodnji razvoj poselitvenega sistema. Veča se gravitacijska vloga večjih urbanih središč vzdolž avtocestnega križa ter spodbuja poselitve ob prometnem križu ter razpršeno gradnjo naselij v širšem zaledju mest, zapostavljajo pa se regionalna razvojna središča. Ob spremembi in povezovanju prometne, okolijske in prostorsko urbanistične razvojne politike bodo temelj skladnega regionalnega razvoja, regionalne in lokalne prometne povezave. Sodobna telekomunikacijska tehnologija, izboljšana raven oskrbe in prometne povezave med mestom in okolico spodbujajo prednosti življenja na podeželju (Zavodnik Lamovšek, 2001).

3.1.3 Morfološke spremembe

Morfološke spremembe so funkcijske in vsebinske spremembe podeželskih naselij, ki se najbolj odražajo v morfologiji naselij. Zaradi neplanskih tlorisnih zasnov prihaja do dograjevanja in dvodelnosti naselij, posledično se spreminja vizualna podoba. Tipično kmečko hišo je zamenjala stanovanjska, vse več je vrtov, zelenic, parkirnih mest, komunalnih površin in zaradi potreb prometa so se širile in drugače zasnovalle prometnice. Problematično je dograjevanje naselja z novimi stanovanjskimi hišami, saj te niti po položaju, tlorisni zasnovi in obliki niso prilagojene starejšim, že obstoječim (Drozg, 1995).

3.1.4 Fiziognomske spremembe

Fiziognomske spremembe so spremembe avtohtone podobe in regionalne identitete. Zaradi vsebinskih in funkcijskih sprememb se je spremenila zgradba, oblika in značilna podoba naselij. Podobo in identiteto podeželskega prostora definirajo grajene strukture in podoba

kmetijskega prostora in s spreminjanjem teh prihaja do vizualnega siromašenja, spremenjene silhuete naselja in razvrednotenja vedut. V preteklosti so bile površine za umeščanje pozidave v prostor pogojene z naravnimi omejitvami. Danes pa so zaradi tehničnih sredstev naravne omejitve postale obvladljive in med najpomembnejše lokacijske dejavnike sodijo ekspozicija, zavetrne lega, lep razgled, razmeroma raven teren in lega na južnih robovih gozdnih jas. Položaj in oblika novih objektov so večkrat v neskladju z nekdanjo dominantno, prevladujočo smerjo slemenah streh oz. orientacijo objektov ter barvo kritine. Spreminja se tipologija objektov, prihaja do sodobne ureditve prometnih poti in nepozidanih površin. Prišlo je do razvrednotenja skladnosti vaške arhitekture z naravnim okoljem, nastala je zmes rustikalnega in novega (Drozg, 1995).

Podoba kmetijskega prostora v največji meri kroji proizvodna usmeritev, pridelovalni postopki in posredno družbeno ekonomski procesi kmetijske predelave. Ukrep večanja kmetijske posesti je povzročil fiziognomske spremembe kulturne krajine, ki se najbolj kažejo v zmanjšani biotski in krajinski pestrosti ter po nekod z onesnaženimi vodnimi viri. Območja z manjšimi razvojnimi možnostmi za kmetijstvo so doživela odseljevanje lokalnega prebivalstva. Neobdelana zemlja se je začela zaraščati in tako spremenila krajinski vzorec. Obenem se intenzivno širijo gozdne površine (Kovačič in sod., 2000).

3.1.5 Funkcijske spremembe

Današnje stanovanjske hiše imajo po večini ves potreben prostor združen pod eno streho. Stare kmečke hiše pa so imele ločena gospodarska poslopja. Slednja so se funkcijsko najpogosteje spremenila v delavnice, garaže ali pomožna bivališča. Kmečko hišo sedaj nadomešča sodobna stanovanjska hiša. Prišlo je do sprememb v izrabi zemljišč, vse več je vrtov, zelenic, parkirnih mest, komunalnih površin, zmanjšuje pa se obseg odprtih površin in kmetijskih zemljišč. Novi tipi stanovanjskih hiš so drugačni in po zgradbi nimajo nič skupnega z avtohtonimi zgradbami. Tako so po tlorisni zasnovi, gradbenem materialu, etažnosti, razmerjih in arhitekturnih elementih bolj podobne mestnim. Zaradi tega prihaja do izgubljanja regionalnih značilnosti zgradb in oblike naselja. Vaška oziroma naselbinska središča se spreminjajo in odmirajo, funkcije pa se premeščajo v nove stanovanjske soseske (Drozg, 1995).

Zelo neugodne funkcijske spremembe so nastale v obdobju osemdesetih let 20. stoletja, ko je mestno prebivalstvo začelo z gradnjo počitniških bivališč na kmetijskih zemljiščih. Gradnja se je razširila v gričevnata zaledja mest in na vinorodna območja. Arhitektonska podoba novozgrajenih objektov je v mnogih primerih premalo spoštovala zakonitosti obstoječe stavbne strukture ter s tem kazila celotno podobo vaških naselij, v vinogradniških območjih pa je marsikje ponudila možnost stalnega bivališča ostarelim lastnikom. Nastali bivalni objekt so velikokrat brez ustrezne infrastrukture (še posebej pereča je pomanjkljiva kanalizacija), kar pomeni tudi določen okoljski problem (Kladnik in Ravbar, 2003).

3.2 PROGRAM RAZVOJA PODEŽELJA 2014-2020 IN URBANIZACIJA

Program razvoja podeželja 2014–2020 (2015; naprej v tekstu uporabljamo za to okrajšavo PRP) je dokument, ki predstavlja programsko osnovo za črpanje finančnih sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (Program razvoja podeželja ..., 2015). V programu so na podlagi analize stanja kmetijstva, živilstva in gozdarstva opredeljene nacionalne prednostne naloge države članice.

Pri izvajanju politike razvoja podeželja 2014 - 2020 je bilo opredeljenih 6 prednostnih nalog:

1. Spodbujanje prenosa znanja ter inovacij.
2. Krepitev konkurenčnosti in krepitev sposobnosti preživetja kmetij.
3. Spodbujanje organizacije prehranske verige in obvladovanja tveganja v kmetijstvu.
4. Obnova, ohranjanje in izboljševanje ekosistemov.
5. Spodbujanje učinkovite rabe virov in prehoda na nizkoogljično gospodarstvo, odporno na podnebne spremembe.
6. Spodbujanje socialne vključenosti, zmanjševanja revščine in gospodarskega razvoja podeželskih območij.

Urbanizacija, spreminjanje identitete podeželja in kakovost življenja na podeželju so procesi, ki jih obravnavamo v tej magistrski nalogi. PRP želi s svojimi programskimi cilji omiliti negativne posledice urbanizacije z različnimi ukrepi, ki so podrobneje opredeljene v prvi, drugi in peti prednostni nalogi.

Prva prednostna naloga PRP je spodbujanje prenosa znanja ter inovacij v kmetijstvu, gozdarstvu in na podeželskih območjih; razdeljena je na tri prednostna področja. Z zagotavljanjem specializiranega znanja za kmetijska gospodarstva, ki so vezana na kmetijsko-okoljska-podnebna plačila, ekološko kmetovanje in dobrobit živali, se rešujejo socialni problemi neizobraženosti gospodarjev kmetij, ekonomski problemi neizkoriščenih lokalnih potencialov ter fiziognomske spremembe onesnaževanja okolja. Drugo prednostno področje prve prednostne naloge se nanaša na krepitev povezav med kmetijstvom, proizvodnjo hrane in gozdarstvom ter raziskavami in inovacijami, ki bi izboljšale okoljsko upravljanje in okoljsko učinkovitost. To prednostno področje vključuje tudi socialni problem neizobraženost znotraj delovanja slovenskega kmetijstva in gozdarstva, saj izraža potrebo po prenosu tehnologij in tehnološkega znanja v prakso, po razvoju in nadgradnji raziskovalne infrastrukture, potrebo po aplikativnih raziskavah, dvigu usposobljenosti proizvajalcev in svetovalcev, po močnejši povezanosti med strokovnimi službami, akademsko sfero in raziskovalci ter po spodbujanju različnih oblik sodelovanja med različnimi strokovnimi in raziskovalnimi institucijami ter končnimi uporabniki znanj. S pridobljenim znanjem bi se omilile fiziognomske spremembe, ki so nastale zaradi urbanizacije. Tretje prednostno področje prve prednostne naloge se zavzema za krepitev vseživljenjskega učenja in poklicnega usposabljanja v kmetijskem in gozdarskem sektorju.

Pri drugi prednostni nalogi so poudarjene strukturne značilnosti slovenskega kmetijstva, nizka produktivnost dela, neugodna velikostna struktura kmetijskih gospodarstev, razdrobljenost posesti, neugodna starostna struktura ipd., ki zmanjšujejo učinkovitost rabe proizvodnih virov v kmetijstvu in zavirajo hitrejši razvoj v kmetijstvu. Prej našteje značilnosti so v določeni meri posledica urbanizacijskega procesa. Tudi delavna mesta in mobilnost sta povzročila odseljevanje prebivalstva in opuščanje kmetijske dejavnosti, predvsem na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, saj je produktivnost tam nižja, izbor kmetijskih usmeritev omejen, proizvodni stroški pa višji. PRP se zaveda pomena in spodbuja kmetovanje na teh območjih, ker imajo ta območja zelo pomembno vlogo pri ohranjanju poseljenosti podeželskih območij ter pri vzdrževanju kulturne krajine in ekološkega ravnotežja. Pri drugi prednostni nalogi v PRP je poudarjeno, da je celotno ozemlje Slovenije ranljivo območje za onesnaževanje z nitrati iz kmetijskih virov, hkrati pa te omejitve ne predstavljajo nujno ovire kmetovanju, temveč odpirajo priložnosti za preusmeritev iz konvencionalnega v ekološko kmetovanje. S takimi preusmeritvami na področju kmetovanja bi se začeli izkoriščati lokalni potenciali in izboljšala bi se ekonomija podeželja, ker je to konkurenčna prednost z vidika pričakovanih javnosti po proizvodih, ki so pridelani na okolju prijazen in človeku zdrav način.

Prvo prednostno področje druge prednostne naloge se zavzema za izboljšanje ekonomske uspešnosti kmetij ter za zagotavljanje lažjega prestrukturiranja in posodabljanja kmetij, zlasti z namenom povečanja njihove udeležbe na trgu in tržne usmerjenosti ter kmetijske diverzifikacije.

Na produktivnost dela v kmetijstvu pomembno vpliva starostna struktura nosilcev kmetijskih gospodarstev. Mlajši gospodarji hitreje prevzemajo novosti, so v povprečju bolj izobraženi in se prilagajajo tržnim razmeram ter so običajno tudi bolj motivirani za pridobitev dodatnih znanj, za uvajanje izboljšav in inovacij tako na tehnološkem, okoljskem področju kot tudi na področju prilagajanja in blaženja podnebnih sprememb. PRP poudarja, da bi bilo potrebno urediti ustrezen dostop do novih znanj za mlade nosilce in z generacijsko pomladitvijo ohranjati vitalnosti podeželja (Program razvoja podeželja ..., 2015).

Peta prednostna naloga je Spodbujanje učinkovite rabe virov ter podpiranje kmetijskega, živilskega in gozdarskega sektorja pri prehodu na nizkoogljično gospodarstvo, odporno na podnebne spremembe. Ta naloga in ni bila posebej opredeljena, ker so vse navedene vsebine zajete v okviru drugih prednostnih nalog in področij.

4 IDENTITETA

Slovar slovenskega knjižnega jezika (2016) opredeli identiteto kor istovetnost, skladnost.

Kučanova (1998) pravi, da je istovetenje s prostorom najprej ozemeljsko. Na skupinski ravni je to teritorialna identiteta domovini, na osebni ravni je to prostor konkretnega bivanja. Človekov obstoj je prostorsko opredeljen kot prostor bivanja s svojo domačnostjo in kot vrednotni sistem, ki pogojuje izbor posameznih delov okolja za bivanje. Krajinski vzorci so lastni določenim območjem in kulturam, ki jih ustvarjajo in kot take prepoznavajo na lokalni, regionalni in nacionalni ravni. Identifikacija posameznika z bivalnim okoljem je pomembna na ravni uresničevanja posameznikovih potreb po pripadnosti. Ne gre za neposredno navezanost na prostorske prvine, pač pa na simbolizirane družbene povezave in medsebojne stike ter posledično za skupinsko pripadnost.

Scott (1979) pravi, da je pri ruralnih krajinah najočitneje izražen fizični značaj krajine in ima korenine v zgodovinskem razvoju. Načrtovanje sprememb ali ohranjanje krajine bi naj temeljilo na razumevanju zgodovinske komponente v povezavi z biofizičnimi in kulturnimi viri, političnimi določilnicami in družbenim tkivom. Uporabno orodje za določanje nove krajinske identitete bi naj bilo razumevanje razvoja krajinskih vzorcev v skladu z zgodovino družbenih sprememb.

Danes želimo značilnosti arhitekture in krajine prepoznati in jih med seboj povezati ter hkrati njihove posebnosti ohranjati kot dragoceno podlago za kakovost bivanja. Identiteta v arhitekturi je bila in je še danes mnogokrat preozko predstavljena (Fister, 2009).

V osnovi pojem identiteta (arhitekture, prostora, bivalnega okolja ...) ločuje med najširšo, splošno ali skupno identiteto in je lahko združevalnega značaja, ozko individualna posameznikova, posamezna stvaritev v arhitekturi ali pa izrazito ločevalnega značaja. Skupna oz. splošna identiteta določa pripadnost in relativno vrednost arhitekture s splošnimi, dogovorjenimi ali privzgojenimi razpoznavnimi sestavinami ter tudi kontinuiteto razvoja in razpoznavnosti prostora. Nasprotno najširši, splošni oziroma skupni identiteti je individualna identiteta, ki je tista, ki povsem določeno stavbo ločuje od drugih ter opredeljuje tiste posebnosti, ki dajejo splošnim vrednotam prostora dodatno vrednost. Obe kategoriji identitete se med seboj prepletata. Identiteta je v različnih obdobjih vedno drugače razumljena in uporabljena ter glede na prostor, čas in družbeni razvoj ocenjena z višjo ali manjšo vrednostjo arhitekture in njenega vpliva ali razmerja do prostora. Z identiteto arhitekture in bivalnega okolja ter humanizacijo se spreminja kvaliteta bivalnega okolja, ki naj bi bila oblikovana po merilu človeka ter skladna z naravnimi in kulturno zgodovinskimi danostmi (Fister, 1993).

Podobno kot Fister (1993) razlikuje dve vrsti identitete tudi Andersson (1972), ki pravi, da obstajata relativna in absolutna identiteta. Relativna identiteta nam pomaga brati prostorsko strukturo in razlikovati prostorske elemente (npr. cerkev, gozd). Absolutna identiteta nam

označuje točno določeno prostorsko strukturo (npr. Križanke). V lokalnem kontekstu ima vsak element ali prostorska struktura absolutno identiteto, ki jo smatramo kot individualnost ali edinstvenost.

Vahtarjeva (1991) definira identiteto kraja kot sklop lastnosti posameznega elementa ali prostora, ki mu daje specifično pojavno obliko, po kateri se izloča iz množice in ga dela unikatnega.

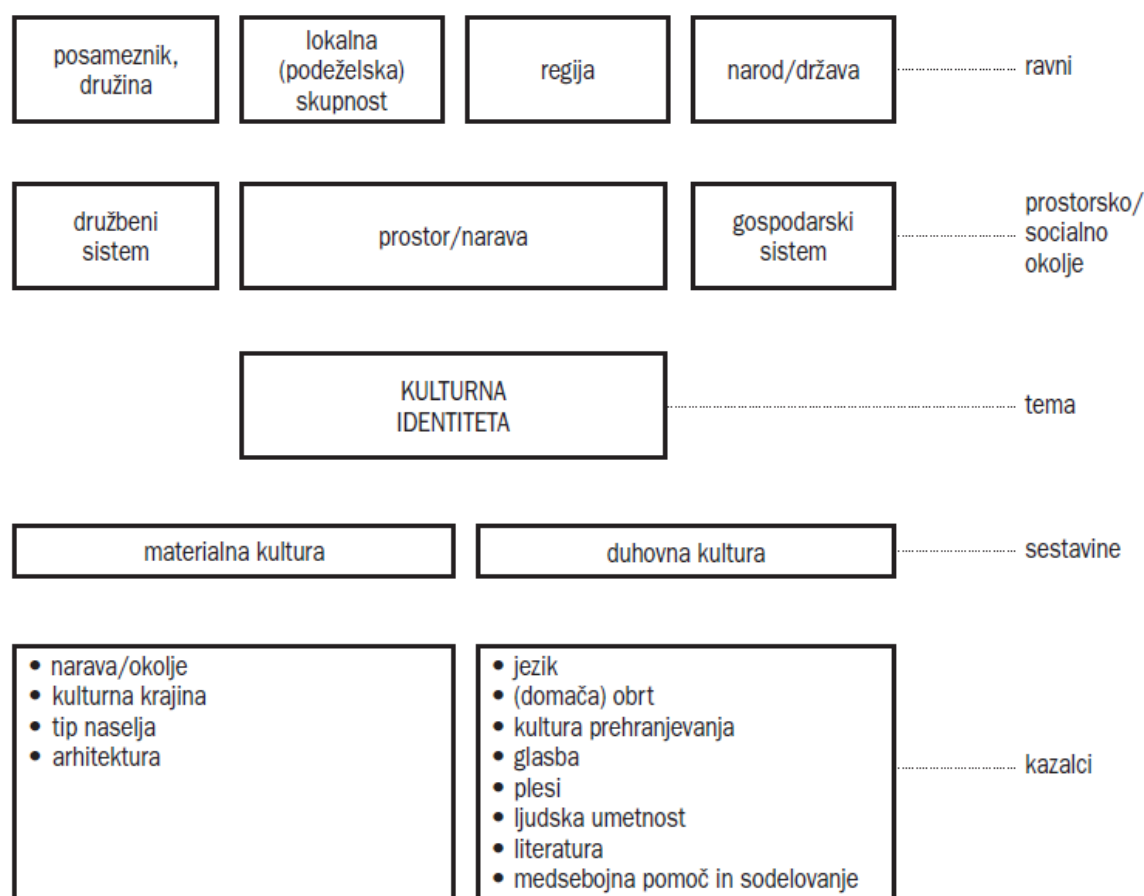
Lynch (1960) definira identiteto kot kvaliteto individualnosti, ki razlikuje med posameznimi objekti. Pri tem identiteta skupaj s strukturo določa podobo okolja. Tako vsaka prostorska struktura istočasno uteleša drugo in ji preko zunanje podobe in hierarhije nalaga red. Lynch je opredelil pet elementov, ki vplivajo na berljivost prizorišča in oblikovanje mentalne slike prizorišča: poti ali komunikacije, robovi, podobmočja ali okoliši, vozlišča in orientacijski znaki.

Aleksičeva (2002) navaja, da je proces izgradnje in utrjevanja identitete neizpodbitno dialektično vezna na družbeno-prostorske procese in pojave, saj so meje in svoboda zunanjega sveta obenem tudi referenčni okviri identitet. To v kontekstu vzpostavljanja in oblikovanja identitet enakovredno postavlja prostorskost ob bok časovnosti in iz tega sledi, da so značilnosti in dogajanja v prostoru v konkretnem primeru individualna.

Barbičeva (1995) opozarja, da se v literaturi uporablja izraz ruralna identiteta, ki jo sestavljajo materialna in duhovna kultura ter specifični način življenja. Prostor soopredeljuje kulturno identiteto in ima dvojno vlogo; na eni strani določa življenjski slog prebivalcev, pa na drugi pogojuje stike med domačini znotraj določenega prostorskega območja. Sestavni del nacionalne identitete je kulturna identiteta podeželja, ki se je v zgodovini spreminjala v povezavi s prevladujočim produkcijskim načinom in človeškimi proizvodi.

Berce Bratko (1995) navaja, da je osnova kulturne identitete podeželja način življenja, ki je regionalno in lokalno pogojen. Po obsegu pa zajema kulturno, socialno in psihološko delovanje človeka in materialni (fizični) prostor. Berce Bratko v delu *Kultura bivanja in kulturna identiteta* (1995) prostorsko identiteto deli na lokalno in regionalno. Regionalna prostorska identiteta je sestavljena iz sistema kulturnih vzorcev, lokalna prostorska identiteta pa iz lokalne prostorske, socialne, ekonomske in ožje kulturne. Lokalna prostorska identiteta se definira na ravni naselja in predstavlja fizično identiteto, ki jo sestavljajo morfologija naselij in krajine ter gradbena in stavbena identiteta. Socialno identiteto predstavlja stopnja poistovetenja prebivalcev s socialnim prostorom, v kar so zajeti medkrajevni odnosi in medsebojna razmerja. Ekonomsko identiteto sestavlja skupek gospodarskih dejavnosti in znanj ter ožje kulturno identiteto duhovna kultura prebivalcev (Berce Bratko, 1995).

V knjigi *Izzivi in priložnosti podeželja* (Barbič, 2005: 88) so shematsko opredeljene ravni in sestavine kulturne identitete slovenskega podeželja.

Slika 1. Ravni in sestavine kulturne identitete slovenskega podeželja (Barbič, 2005: 88)

Klemenčič (1995) navaja, da »do občutka povezanosti pride po dolgotrajnejšem sožitju neke skupnosti z okoljem, v katerega družba "odtisne" svojo podobo; ta slika zavisi od stopnje družbenega, gospodarskega, tehnološkega in kulturnega razvoja. Sčasoma se vzpostavi močno ravnotežje med krajino in družbo, ki živi v tem okolju«.

Harvey (1989) navaja, da obstaja tesna zveza med družbeno-prostorskimi in makro-ekonomskimi procesi in pojavi pri vzpostavitvi in oblikovanju postmoderne identitete.

Raznovrstne opredelitve definirajo pojem identitete, vendar večino definicij lahko strnemo kot skupek značilnosti neke lokacije, saj je pojem identiteta kvalitativna kategorija in temelji predvsem na vrednostnem sistemu ocenjujočega.

Danes naj bi bila identiteta skupaj s pojmom humanosti vrednota, s katero človekovo brezosebno in zaradi globalizacijskih trendov vse bolj nerazpoznavno bivalno okolje oblikuje v bivalno okolje po meri človeka. Oblikovanje človekovega bivalnega okolje je vedno znova usmerjeno v vzpostavitev posebne identitete, ki človeku zagotavlja uveljavitev njegovih zahtev po njemu prilagojenemu načinu življenja in odnosu do prostora. Merila za identiteto oblikovanega prostora naj bi bil seštevnik različnih vrednot, ki v medsebojnih

hierarhičnih povezavah oblikuje celostno podobo. Identiteto nekega okolja sestavljajo posebnosti naravnega okolja in spremembe, ki jih je vanj vgradil človek, ter posebni poudarki, ki so bili v vsakem obdobju drugačni in vselej prilagojeni posebnim človekovim ciljem, merilom in izkušnjam v danem okolju (Fister, 2009).

Urbanizacija spreminja strukturo podeželskih naselij in pomeni novo fazo razvoja podeželskih naselij. Ohranjanje in vzdrževanje fizične strukture naselja je rezultat organskih, subtilnih in arhaičnih silnic ter predstava o urejenosti človekovih bivališč. Fizične struktura naselja je način sožitja med družbo in naravo, duhom časa in kraja in kulturno krajino. Zavedati se moramo, da se tradicija razvija in vzdržuje ne pa samo konservira. V nalogi sem si zastavila vprašanje kako urejati nekoč agrarno naselje, da bo zadržalo značilno podobo in identiteto ter se prilagodilo sodobnemu načinu življenja in potrebam urbaniziranega človeka.

Dejstvo je, da je najmočnejša razpoznavna sestavina identitete arhitekture in celotnega prostora stavbarstvo. Zaradi neartikuliranih posegov v prostor (tu imam v mislih tipske in za okolje največkrat netipične hiše, hiše samograditeljev, ki so brez odnosa do identitete prostora, vikendaško gradnjo, črno gradnjo, šablonske zazidalne načrte, nadomestne gradnje, ki so porušile značilne stavbe, gradnjo na agrarnih površinah, divjo urbanizacijo) je razpoznavanje identitetnih sestavin prostora manj ugodno. Primanjkujejo tudi ustrezni normativni akti in izobraženi strokovnjaki, ki bi bili sposobni nadzorovati celostni pristop pri izrabi in ohranitvi prostora (Fister in sod., 1993).

4.1 UČINKI URBANIZACIJE NA SPREMINJANJE IDENTITETE PODEŽELJA

Vloga identitete podeželja ima pomembno vlogo, ni samoumevna in je v zadnjem času predmet številnih strokovnih razprav, npr. Resolucije o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007 - 2023 in Strategije prostorskega razvoja Slovenije. Neizpolnjenost s širšo družbo in neizpolnjenost samostojnosti ljudi na podeželju so razlogi za spodbujanje krepitve vloge identitete podeželja. Karlovšek Debelak in sod., (1980) navajajo, da problemi izvirajo iz politike policentričnega razvoja države. Kjer podeželsko-kmečko prebivalstvo ni dobilo primerne vloge pri konkretnih planskih odločitvah, hkrati pa specifična identiteta vasi in kmetov ni bila ali pa je bila premalo poznana in priznana. Posledice se danes kažejo v prostorsko arhitekturnem oblikovanju vaških naselij, ki so prevzela elemente uniformiranosti urbanizirane družbe.

Barbič (2005) navaja, da so bili glavni nosilci kulturne identitete slovenskega podeželja do konca prvega desetletja po drugi svetovni vojni kmetje. Potem so v podeželskem prostoru delovali urbanizacijski procesi, ki so v veliki meri degradirali okolje. Današnja identiteta podeželskih skupnosti je rezultat novih gospodarskih dejavnosti. Kmetje in drugi prebivalci podeželja so sprejeli izzive mestnega življenja, izkoristili možnost zaposlitve zunaj kmetijske dejavnosti in prinesli elemente urbanega življenjskega sloga in urbane vrednote na podeželje.

Kultura istovetnosti ima velik pomen za celovit razvoj in urejanje podeželja. Pri načrtovanju sodobnega razvoja se mora upoštevati dediščino, ker nam ta predstavlja modele, ki so bili v zgodovini že preverjeni. Bogataj (1995) navaja, da je na njihovih osnovah potrebno oblikovati nove rešitve in odkrivati nove možnosti.

Prostor pridobiva kot opredeljevalec vzorcev naravnih in kulturnih lastnosti, ki se med seboj prepletajo in določajo kulturno identiteto lokalne skupnosti ali širšega območja. Vedno bolj razvita komunikacijska tehnologija spodbuja prebivalce podeželja k izmenjavi informacij, izkušenj in vrednot. Na ta način pa lokalna kulturna identiteta postaja dovzetna za spremembe in omogoča opuščanje nekaterih sestavin in oblikovanje drugih. Sodobna kulturna identiteta slovenskega podeželskega prostora postaja vse bolj predmet potrošnje, saj se je hitro razvil turizem in počitnikovanje. Po mnenju Verboletove (1995) tovrstna komercializacija podeželskega življenja lahko hitro pripelje do nepristne zgodovine in nepristne kulture podeželskih območij. Kot možnost ohranjanja kulturne identitete podeželja bi bilo smotrno uporabiti naravno in kulturno dediščino kot motor lokalnega razvoja.

4.2 PRP IN IDENTITETA PODEŽELJSKEGA PROSTORA

Morfološke, fiziognomske in funkcijske spremembe so posledica urbanizacije, ki so najbolj vplivale na spremembo identitete podeželja. PRP vključuje v obravnavo identiteto podeželskega prostora v tretji in četrti prednostni nalogi.

Tretja prednostna naloga je Spodbujanje organiziranja živilske verige, vključno s predelavo in trženjem kmetijskih proizvodov, dobrim počutjem živali in obvladovanjem tveganj v kmetijstvu. S kombinacijo ukrepov znotraj tega prednostnega področja je cilj dvig konkurenčnosti slovenskega kmetijstva in agroživilstva. Tretja prednostna naloga z dvema prednostnima področjema naj bi izboljšala ekonomsko stanje in izkoriščanje lokalnih potencialov (lokalna pridelava hrane). Zavzema se za krajše distribucijske poti in razvoj lokalnih trgov ter spodbuja obdelanost kmetijskih zemljišč. S tem bi imela ugoden vpliv na socialno stanje podeželskega prostora, s krepitvijo zavedanja družbe o pomembnosti lokalne kmetijske prireje in pridelave, s krepitvijo zavesti o pomenu kmetijstva za trajnostni razvoj družbe, s krepitvijo lokalne identitete in pripadnosti lokalnemu okolju; s tem bi omogočila potenciale za ustvarjanje novih delovnih mest.

Četrta prednostna naloga PRP je Obnova, ohranjanje in izboljševanje ekosistemov, povezanih s kmetijstvom in gozdarstvom. V tem okviru je mišljena predvsem okoljska funkcija kmetijstva, ki je povezana z ohranjanjem naravnih virov, biotske raznovrstnosti in kulturne krajine. Opuščanje pridelave in zaraščanje kmetijskih zemljišč kmetijstva lahko vodi v izgubo biotske raznovrstnosti, zato je potrebno zagotavljati ustrezno raven in način obdelanosti kmetijskih zemljišč. Kmetijstvo je tudi med pomembnimi onesnaževalci voda in tal z nitrati, pesticidi in njihovimi razgradnimi produkti. Četrta prednostna naloga s prvim, drugim in tretjim prednostnim področjem obravnava ohranjanje in izboljšanje biotske

raznovrstnosti se zavzema za izboljšanje upravljanja vode, za preprečevanje erozije tal in izboljšanje upravljanja tal (Program razvoja podeželja ..., 2015).

5 KAKOVOST ŽIVLJENJA

Pojem kakovost življenja je težko enoznačno opredeliti, ker ima več komponent. Večjezična terminološka zbirka Evroterm kakovost življenja definira takole: »Kakovost življenja je večinoma stvar osebnega izbora in dožemanja, vendar se prekriva s socialnim konceptom blaginje. Na splošno je poudarek na količini in razporeditvi javnih dobrin, kot so zdravstveno varstvo, socialne službe, varstvo pred kriminalom, uravnavanje onesnaževanja, ohranjanje pokrajine in zgodovinskih mest.«

Statistični urad republike Slovenije kakovost življenja opredeljuje s stanjem splošnega zadovoljstva z življenjem, materialnimi življenjskimi pogoji, stanovanjskimi razmerami, zaposlenostjo, porabo časa, izobraževanjem, zdravjem, socialnimi odnosi, varnostjo, upravljanjem in okoljem. (SURS) »Kakovost življenja niso le posameznikove finančne zmožnosti, torej ni le to, koliko zaslužimo in kaj si z zasluženim lahko kupimo, ampak je povezana tudi z občutkom zadovoljstva z lastnim življenjem (Verbič Kek, 2012:27).«

Kovačič (2000) kakovost življenja opredeljuje kot razvoj vedno kvalitetnejšega zadovoljevanja bioloških in duhovnih potreb ljudi. Opredeli dve ravni kakovosti življenja. Prva raven kakovosti življenja se navezuje na raven posameznika in družine, ki ji je potrebno zagotoviti ekonomsko in socialno varnost, prostočasne dejavnosti in omogočiti sodelovanje oz. participacijo pri odločanju. Druga raven je raven naselja oz. podeželske skupnosti, kjer je kakovost življenja opredeljena z razvito tehnično, socialno, kulturno in športno infrastrukturo. Razvoj podeželja, ki želi kakovostno življenje, mora biti naravnani v odkrivanje in podarjanje enkratnosti in izvirnosti kraja, v razvijanje družbenega in socialnega življenja, omogočati varnost ter oživeti dejavnosti, ki ljudi združujejo.

Prva evropska raziskava o kakovosti življenja (Shucksmith in sod., 2006) ocenjuje kakovost življenja v šestih sklopih: zaposlitev, gospodarski viri, gospodinjstvo in družina, življenje v skupnosti in družbeno udejstvovanje, zdravstvo in zdravstvena oskrba ter znanje in izobrazba. Ugotovitve prve evropske raziskave o kakovosti življenja so, da kakovost življenja temelji na življenjski situaciji posameznika in je večdimenzionalna, saj obsega več različnih področij, ki jim je potrebno prilagoditi merilo opazovanja ter se meri z objektivnimi in subjektivnimi kazalci.

Rezultati Prve evropske analize kakovosti življenja urbanih in ruralnih območji, ki so bili objavljeni leta 2006, in kažejo, da so razlike med urbanim in ruralnimi območji majhne v bolj bogatih državah, se pa povečujejo v državah s šibkejšo ekonomijo. Države so Bolgarija, Romunija in Turčija. Prebivalci ruralnih območij prej naštetih držav imajo nižje dohodke in višjo raven prikrajšanosti. Zaradi strategije izravnavanja nizkega dohodka prevladujejo v revnejših državah v ruralnih območjih samooskrbna gospodinjstva. Tudi stanovanjski problem, opazovan z vidika velikosti stanovanja in opremljenosti, je bolj izrazit v revnejših državah. Pomanjkanje prostora pa je bolj značilnost urbanih območij bogatih držav. Na splošno skoraj ni razlike med urbani in ruralnimi območji v stopnji zadovoljstva s

stanovanjem. Raven izobrazbe, vključenost v izobraževanje in dostop do interneta so v ruralnih območjih, še posebej v revnih državah, slabši kot v urbanih. Raven izobrazbe je nižja pri podeželskih ženskah v revnejših državah. Storitvena dejavnost se uvaža le v ruralnem svetu bogatejših držav. Sicer pa kmetijstvo izgublja na svoji veljavi, saj je večina zaposlenih na podeželju »modrih ovratnikov«. Nezaposlenost je višja v revnejših državah, še posebej v ruralnih območjih. V bogatejših državah velja ravno nasprotno. Razlike med urbani in ruralnimi območji glede na zadovoljstvo z zaposlitvijo so majhne. Nezadovoljstvo z usklajevanjem delovnega in družinskega življenja je precejšnje, še posebej v revnejših državah. V revnih in bogatih državah so anketiranci utrujeni zaradi dela. Predpostavka, da je dostopnost do dela in šole v ruralnih območjih slabša, se ni potrdila: čas vožnje do dela in šole je v urbanih in ruralnih območjih podoben, nekoliko daljši je v urbanih in ruralnih območjih v revnih državah. Trditev, da je dostop do prijateljev in sorodnikov precej slabši v ruralnih kot urbanih območjih, se ni potrdila, prav tako pa tudi ne trditev, da v urbanih območjih prevladuje družbena izolacija. Izjema je ugotovitev, da ima prebivalstvo ruralnih območij pogostejše stike s svojimi starši. Dostop do zdravstvenih storitev je boljši v bolj bogatih državah, z majhnimi razlikami med urbani in ruralnimi območji. Problemi pa so zaznani v ruralnih območjih revnejših držav, kjer je večji problem nezmožnost privoščiti si tovrstne storitve kot pa problem njihove oddaljenosti. Zadovoljstvo z življenjem (in sreča) se med ruralnimi in urbani območji ne razlikuje (Shucksmith in sod., 2006).

5.1 UČINKI URBANIZACIJE NA KAKOVOST ŽIVLJENJA NA PODEŽELJU

Podeželje je prostor, kjer se najbolj neposredno stikata naravna in kulturna dediščina, značilna za določeno regijo. Dediščino, poleg materialne, predstavljajo tudi znanja, običaji, poimenovanja, jezik in kultura v najširšem pomenu (Ažman Momirski in Kladnik, 2009).

Problem predstavljajo krajinske spremembe, ki so nastale in še nastajajo zaradi spreminjanja poselitve in posodabljanja kmetijstva. Na eni strani imamo intenzivno obdelavo kmetijskih zemljišč, širjenje industrijske, obrtne in storitvene dejavnosti in posledično naraščanje nekmečkega prebivalstva ter gradnjo novih hiš in na drugi strani območja upadanja prebivalstva, ekstenzifikacije kmetijske pridelave in opuščanje kmetijske dejavnosti, območja splošnega gospodarskega mrtvila, propadanje naselij in znotraj njih propadanje tradicionalne stavbne dediščine (Ažman Momirski in Kladnik, 2009).

S prodiranjem urbanega načina življenja na podeželje je prišlo do pomanjkanja časa za osebne stike. Tako danes ni več različnih oblik prostočasnih dejavnosti in medsebojne pomoči pri različnih opravilih, ampak gledanje televizije, poslušanje radija, branje ... Vaške skupnosti so zato osiromašene, kmečke družine pa se zapirajo v lastne okvire (Azarov, 1991).

5.2 PRP IN KAKOVOST ŽIVLJENJA

Načrtovanje razvoja podeželja naj bi težilo k celovitosti, k ohranjanju vitalnosti in k privlačnosti podeželja. Program razvoja podeželja predstavlja podlago za velik del načrtnega vlaganja evropskih sredstev v razvoj podeželja in ima tako v veliki meri vpliv na bodočo podobo krajine. PRP se dotika tudi vsebin, ki dvigujejo kakovost življenja na podeželju. Te vsebine so razdeljene na področje izobraževanja, kakovostnega življenjskega okolja, socialne vključenosti, zmanjševanja revščine, gospodarskega razvoja in materialnih življenjskih pogojev.

Izobraževanje dviguje kakovost življenja na podeželju in je predstavljeno kot programirano prednostno področje prve prednostne naloge, kjer naj bi prispevalo k dvigu usposobljenosti v kmetijstvu, živilstvu in gozdarstvu ter drugih prednostnih nalogah, kjer bo prenos znanja namenjen prestrukturiranju. S tem se želi zagotoviti optimalnejšo rabo proizvodnih dejavnikov, prilagajanje razmeram na trgu, večjo tržno usmerjenost, specializiranost in produktivnost, večjo snovno in energetske učinkovitost, blaženje podnebnih sprememb in prilagajanje nanje ter bolj učinkovito in trajnostno rabo naravnih virov. Pomen izobraževanja je poudarjen tudi pri tretji prednostni nalogi, kjer bo usposabljanje osredotočeno na primarne proizvajalce, ki bodo vključeni v ukrepe za dobrobit živali. Pri četrti prednostni nalogi, kjer bo usposabljanje osredotočeno na kmete, vključene v ukrepe kmetijsko-okoljsko-podnebnih plačil in ekološkega kmetovanja, za usposabljanje in demonstracijske projekte, za izobraževanje o izboljšanju upravljanja tal in obvladovanju erozije ter ravnanju z gnojili in pesticidi. Izobraževanje bo prispevalo k uresničitvi horizontalnih ciljev PRP na področju podnebnih sprememb, kjer bodo aktivnosti spodbujale prenos znanja in dvig informiranosti o načinih blaženja in prilagajanju podnebnim spremembam. Na področju okolja, kjer se bo z usposabljanjem, delavnicami in drugimi oblikami prenosa znanja prispevalo k povečanju zavedanja o neločljivi povezanosti kmetijstva ter ohranjanju naravnih virov in biotske raznovrstnosti ter tudi o možnih pozitivnih in negativnih vplivih kmetijstva na okolje. Na področju izobraževanja je poseben poudarek namenjen še področjema biotske raznovrstnosti in kakovosti površinskih in podzemnih voda.

Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih navaja, da je kakovostno življenjsko okolje pogoj za kakovost življenja ljudi in tudi za konkurenčnost njenega gospodarstva. Skrb za varovanje okolja posega v vsa prednostna področja programa in je zato horizontalna tema. Poudarjeni so ukrepi in naravovarstvene vsebine na območjih Natura 2000, ukrepi, vezani na prenos znanja, inovacije in specializirano svetovanje ter trajnostno in učinkovito rabo naravnih virov (Program razvoja podeželja ..., 2015).

PRP še dodatno opredeljuje ukrepe za izboljšanje kakovosti življenja na podeželju s šesto prednostno nalogo: Spodbujanje socialne vključenosti, zmanjševanja revščine in gospodarskega razvoja podeželskih območij. Prvo prednostno področje šeste prednostne

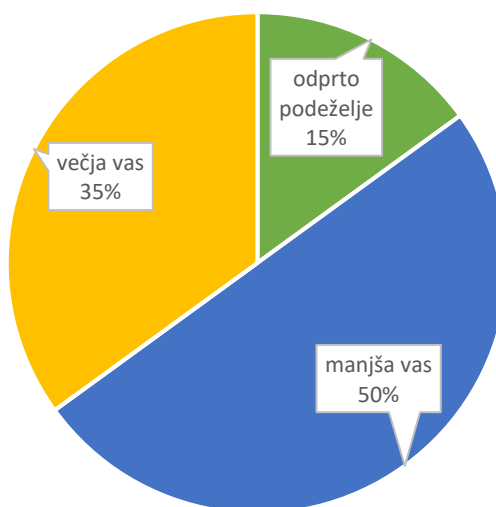
naloge prednostno podpira mikro podjetja in kmetije z dopolnilno dejavnostjo, ki bodo razvoj povezovali z aktivacijo endogenih potencialov na podeželju. To pomeni, da bodo prednostno delovali na področjih v povezavi s predelavo lesa, zelenim turizmom, lokalno samooskrbo, naravno in kulturno dediščino ter tradicionalnimi znanji, socialno-varstvenimi storitvami, socialnim podjetništvom, ravnanjem z organskimi odpadki ter obnovljivimi viri energije, ki bodo ustvarili pogoje za vzpostavitev zelenih delovnih mest oziroma bodo dodatni vir dohodka na kmetiji.

Program spodbuja izkoriščanje endogenih razvojnih potencialov podeželja, izgradnjo socialnega kapitala v obliki aktivnega vključevanja prebivalstva v skupno načrtovanje in odločanje o lastnem lokalnem razvoju po načelu subsidiarnosti in participativne demokracije (Program razvoja podeželja ..., 2015).

Na področje materialnih življenjskih pogojev se navezuje prednostno področje Spodbujanje dostopa do informacijskih in komunikacijskih tehnologij na podeželskih območjih ter njihove uporabe in kakovosti. Tovrstna infrastruktura dviga kakovosti življenja na podeželju in spodbuja gospodarske aktivnosti na podeželju. Zaradi nepokritosti podeželja s širokopasovnimi internetnimi povezavami ustrezne hitrosti bo del sredstev namenjen izgradnji širokopasovnega omrežja (Program razvoja podeželja ..., 2015).

6 PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

Na začetku anketnega vprašalnika so anketiranci morali opredeliti, kaj je Zabrdje. Na izbiro so imeli: odprto podeželje, manjša vas ali večja vas. Največ anketiranih je odgovorilo, da je Zabrdje manjša vas. V osnovi je bila vas Zabrdje usmerjena v kmetijstvo, nima administrativne, politične ali kakšne druge funkcije, ni družbenih aktivnosti in javnih zgradb, ima pa med gručasto razporejenim nizom objektov ob osnovni prometnici vaško jedro. Iz naštetega lahko povzamemo, da je Zabrdje res manjša vas.

Slika 2. Opredelitev Zabrdja po mnenju anketirancev

Zabrdje je vas, v kateri živi 120 prebivalcev (SURS, 2017). Leži v občini Mirna, ki je 211. občina v Republiki Sloveniji. Občina Mirna je nastala leta 2011 z odcepitvijo 22-ih naselij od občine Trebnje. Meji na občine Trebnje, Litija, Šentrupert in občino Mokronog - Trebelno.

Pretežno gručasta vas je locirana 1,5 km jugovzhodno od Mirne, na bregu potoka Zabrščica. Že samo ime Zabrdje pove, da je vas skrita oz. ujeta med brda (griče). Na severovzhodni strani vas obdajajo položnejši hribi Radovnica, Hrib, Stan, Debenec ter na jugovzhodni strani Stara gora in Praprotnica. Med Stanom in Debencem je Kraljeva dolina, iz katere teče potok Zabrščica. Ravninsko dno je dolomitno, ob potoku so najprej vlažni travniki nato njive in naselje. Na južni strani vasi je zaselek Grič, ki je na istoimenski vzpetini, in Dolina, po kateri teče Lanšpreščica, za njim grič Drmašnik in Irsovec ter na zahodu Trbinc. Na Griču je nekoč stal grad Grič, ki je po Valvasorju pripadal gospodom Gallom. Na koncu zaselka Grič je neraziskana kraška jama.

Slika 3. Posnetek gradu Grič iz Zabrdja

Na severni strani griča Grič so leta 1986 zgradili skakalnico za smučarske skoke. Skakalnica in vsakoletna prireditev v zimskih smučarskih skokih je povezovala prebivalce Zabrdja in veliko prispevala k prepoznavnosti vasi. Zaradi slabega vzdrževanja in dotrajanosti je skakalnica postala nevarna, zato jo je bilo potrebno porušiti.

Slika 4. Prireditev smučarskih skokov v Zabrdju

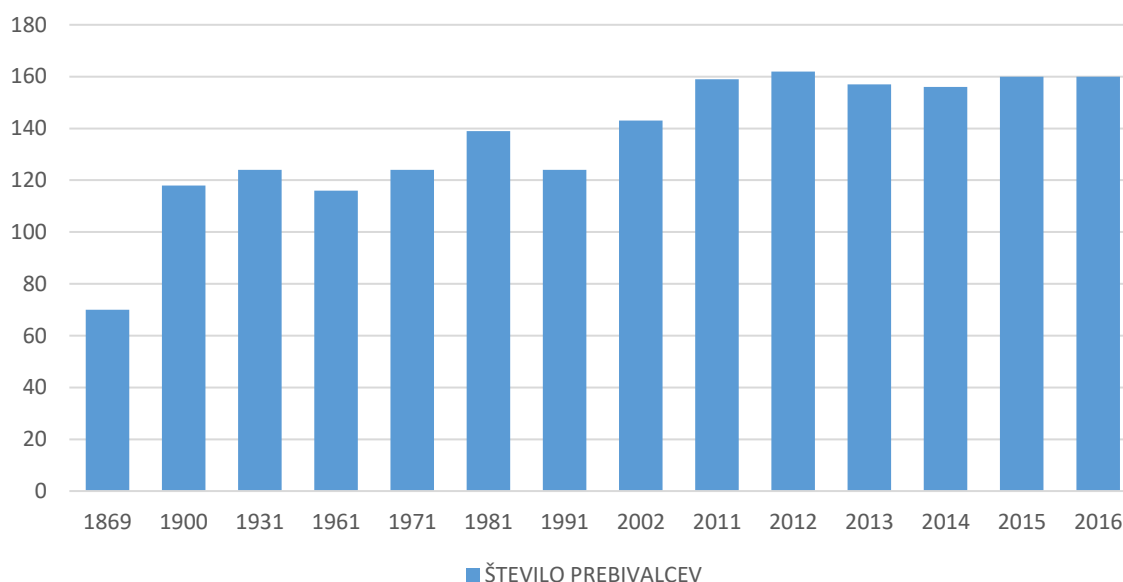
Grič Irsovc je območje nahajališča roženca v triasnem dolomitu in je ekonomsko najpomembnejše slovensko nahajališče te mineralne surovine. Zaradi potreb pridobivanja kremenca je pod Irsovcen sedimentacijsko jezero.

Pod Trbincem potekata glavni cestni in železniški povezavi Trebnje-Mirna-Sevnica.

Glede površja spada Zabrdje v Mirnsko-Mokronoško kotlino, ki je ugrezajoča se poplavna pokrajina z rečno-akumulacijskim tipom reliefa. Zabrdje je del Mirnske doline in - kot omenja Gams (1972) - spada v klimatsko provinco osrednje Slovenije, kjer je prisotno zmerno celinsko vlažno podnebje.

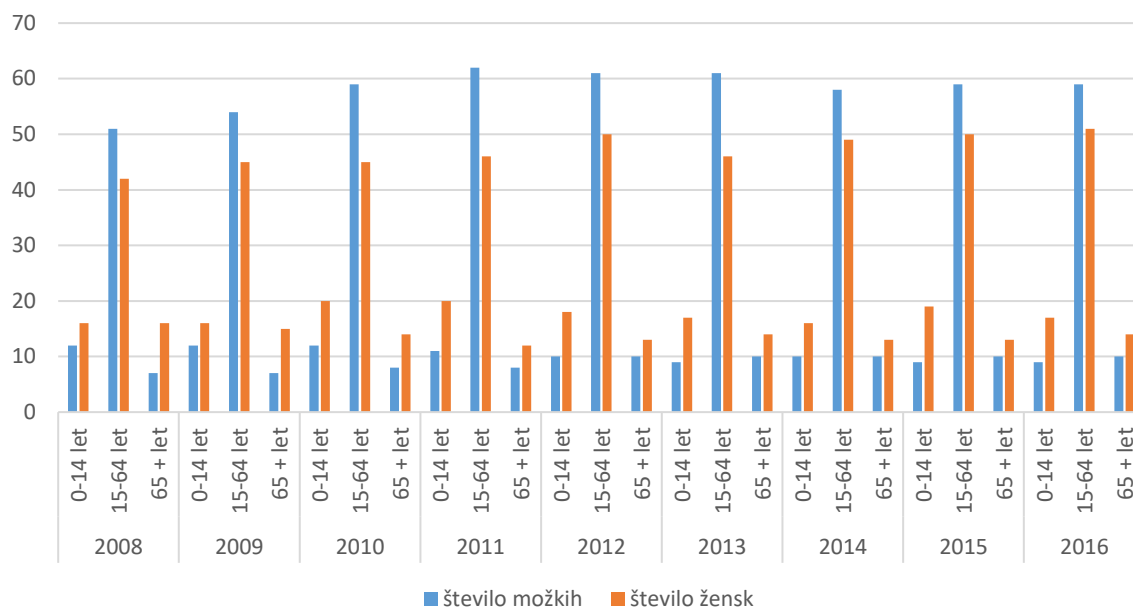
Zabrdje je gručasta in hkrati obcestna vas v ravninskem predelu, nastanku tega je verjetno botroval sistem zemljiške razdelitve in organizacija prometne poti ter tudi varovanje zemljišč, primernih za kmetijsko rabo. Stavbe sledijo terenu in so po večini postavljene usklajeno oz. vzporedno z izohipsami. Na novo zgrajene stavbe so locirane na policah, uravnavah ozirom položnejših delih pobočja.

V približno 100 letih (od leta 1869 do leta 1981) se je število prebivalcev Zabrdja podvojilo in od takrat naprej počasi raste. Leta 2016 je v Zabrdju živel 160 prebivalcev.

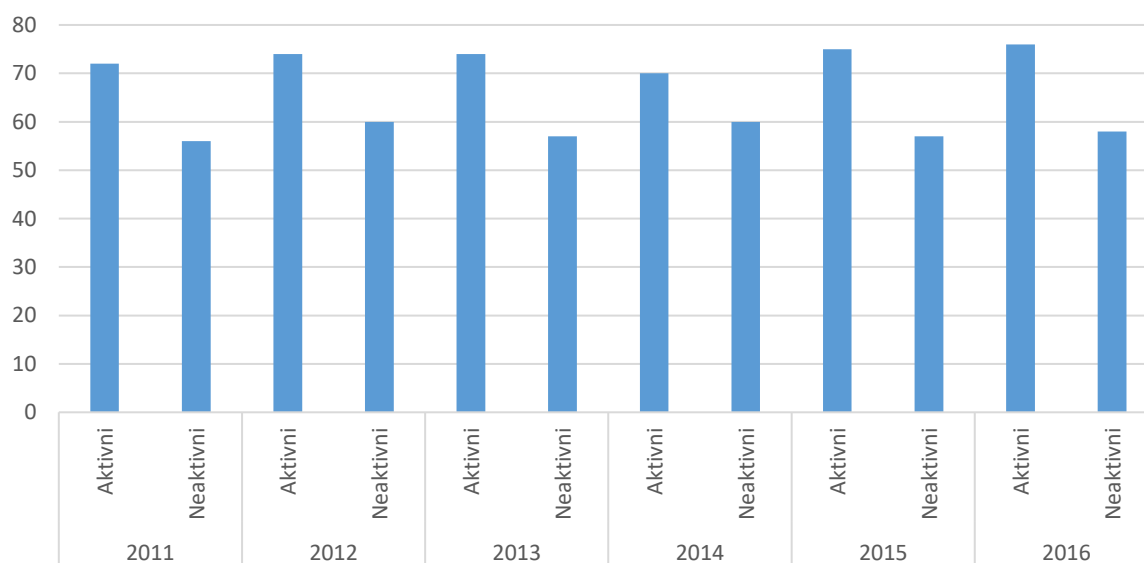

Slika 5. Gibanje števila prebivalcev Zabrdja

Največ prebivalstva je srednje starostne skupine, torej starih med 15 in 64 let. Pri primerjavi prve in tretje starostne skupine, najmlajše in najstarejše, ugotovimo da prevladuje delež najmlajšega prebivalstva. Iz tega lahko sklepamo, da je v vasi veliko mladih, ki so se najverjetneje odločili ostati doma, v vasi.

Slika 6. Starostna struktura prebivalcev Zabrdja

Slika 7. Število aktivnih in neaktivnih prebivalcev Zabrdja

7 NAČRTOVANJE RAZISKAVE

Iz analitičnega dela naloge želimo spoznati razvojne faze tlorisa, razmestitev morfoloških dejavnikov tlorisa naselja in podobo naselja. Večino podatkov za ta del naloge smo pridobili s kart, dostopnih na portalu PISO in s prerinovanjem teh, s terenskim ogledom, z razgovori z domačini in s starejših fotografij naselja.

7.1 PRIDOBIVANJE PODATKOV Z ANKETNO METODO

Cilj magistrskega dela je bil na primeru izbrane vasi ugotoviti učinek urbanizacije, ki smo ga v anketi preverili z vprašanjem, ki se nanaša na ekonomske (proces reagrarizacije) in socialne spremembe (zaposlitvene dejavnosti in medsebojni odnosi). Zanimalo nas je, kakšen odnos imajo prebivalci do arhitekture kraja (sklop o identiteti podeželja), kako so zadovoljni s kakovostjo življenja, kakšen vpliv ima po njihovem mnenju bližina avtoceste na razvoj in spremembe v Zabrdju, odnos prebivalcev Zabrdja do življenja v mestu in kako dobro poznajo program razvoja podeželja. V teoretičnem delu naloge so bili že predstavljeni učinki urbanizacije in spreminjanje identitete na podeželskih območjih ter kakovosti življenja na podeželju. V empiričnem delu na primeru izbrane vasi smo želeli raziskati, na kakšen način so povezane te tri vsebine spreminjanja podeželja. Pri sestavi anketnega vprašalnika smo se v prvem koraku lotili analize potreb in zahtev. V drugem koraku smo se lotili načrtovanja in priprave raziskovanja. Potrebno je bilo ugotoviti, katere podatke potrebujemo, preučiti vire in izbrati ustrezno metodologijo. Ugotovitve ankete in grafični prikaz analiz so skupek mnenj in opažanj prebivalcev vasi in podatkov, pridobljenih s strani različnih institucij (Statistični urad R Slovenije, občina Mirna) in prostorskih analiz.

Fikfakova (1997) navaja, da imajo najpomembnejšo vlogo pri urejanju naselja prebivalci. Ti izrazijo pobudo, ki izhaja iz želja in interesov po preoblikovanju naselja, da bi izboljšali bivanje. Urbani način življenja na podeželju je po mnenju Fikfakove posledica železniškega in avtocestnega omrežja, ki sta omogočila hiter dostop do delavnega mesta. Sistem prepletanja agrarnega z neagrarnim na podeželju nudita posamezniku drugačne vrste zadovoljstva, ki ni povezano samo z delom in preživetjem, pač pa s prijetnim ambientom, sprostivjo in oddaljenostjo od hrupa.

7.2 OBLIKOVANJE VPRAŠALNIKA

Anketni vprašalnik je sestavljen iz šestih tematskih sklopov: učinek urbanizacije, identiteta vasi, kakovost življenja, vpliv bližine avtoceste, odnos prebivalcev do življenja v mestu in program razvoja podeželja. Vključuje dvajset vprašanj, katerih izpolnjevanje je v povprečju trajalo 25 minut. Vprašalnik v uvodu predstavi anketarja anketirancu in pojasni namen in potek anketiranja. Uvodnemu delu sledijo vprašanja na temo odnosa prebivalcev do življenja v mestu, ki za anketirance niso zahtevna. Namen vprašanj na temo identiteta je bil ugotoviti, kateri prostorski element po mnenju prebivalcev vasi oblikuje vaško jedro in kakšen je odnos anketirancev do tipične podeželske in lokalne arhitekture hiše oz. stanovanjskega

objekta. Vprašanjem na temo identitete sledi niz vprašanj na temo kakovosti življenja, ki jim sledijo vprašanja o vplivu bližine avtoceste. Vprašalnik se konča s sklopom vprašanj o poznavanju Programa razvoja podeželja.

7.3 DOLOČITEV VZORCA

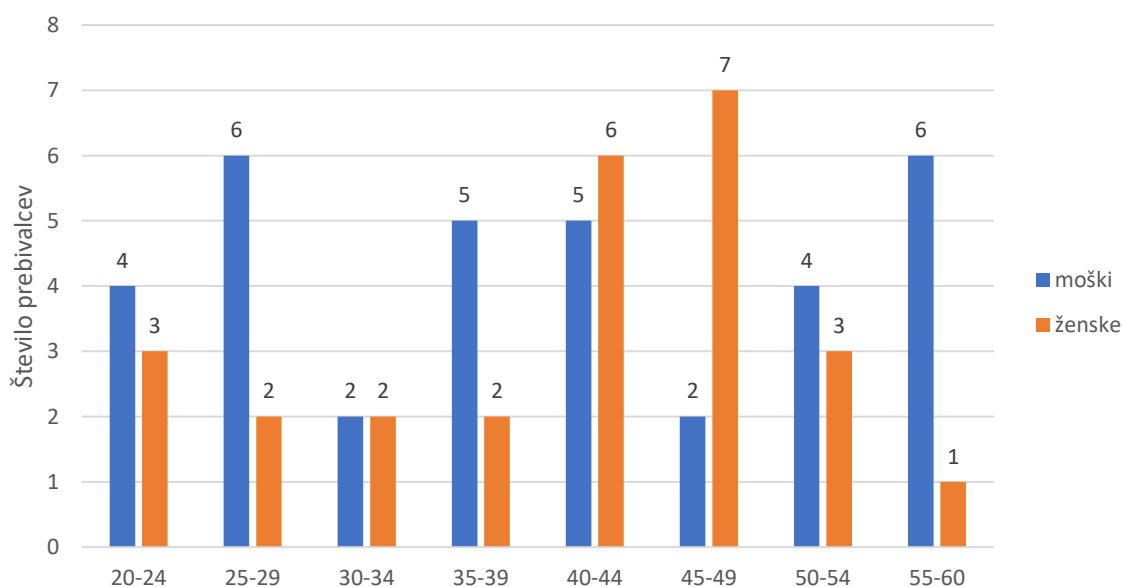
Ureditev javnega vaškega prostora zadeva vse prebivalce vasi. Vendar pa zaradi učinka urbanizacije na podeželje, ki se v anketi ugotavlja preko ekonomskih in socialnih sprememb in vpliva bližine avtoceste z izbiro prevoznega sredstva na delavno mesto in oddaljenostjo delavnega mesta od vasi, je bilo v anketi smiselno zajeti delavno aktivno prebivalstvo. Po podatkih statističnega urada je bilo leta 2016 v Zabrdju delavno aktivnih 76 prebivalcev. Po teh merilih smo pričakovali 76 izpolnjenih anket.

Anketiranih je bilo 60 oseb, od tega 34 moških in 26 žensk. Razporeditev anketirancev po spolu glede na število in delež je prikazana v preglednici 1.

Preglednica 1. Razporeditev anketirancev po spolu

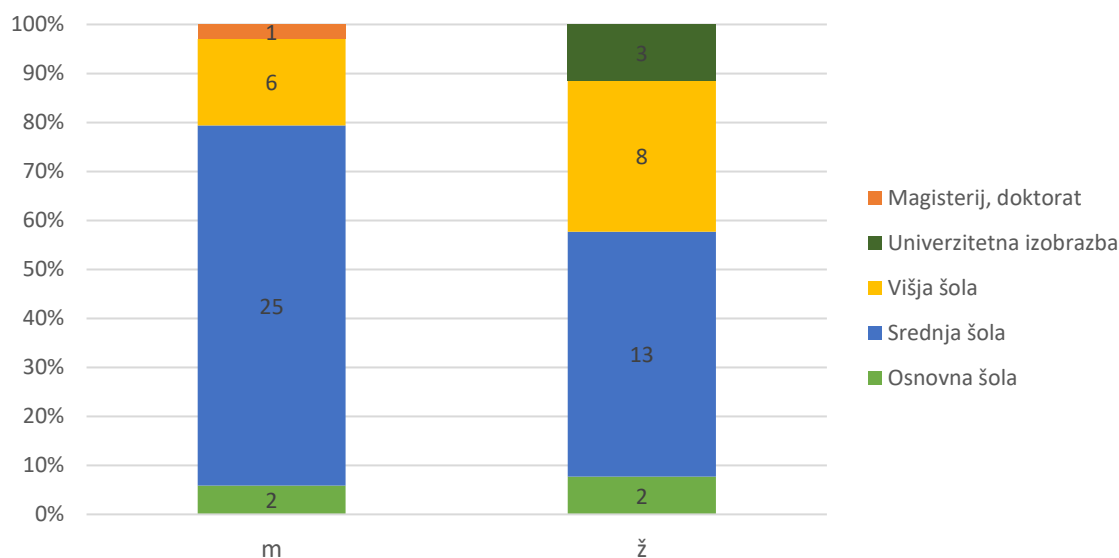
Spol anketirancev	Število anketirancev	Delež anketirancev (%)
Moški	34	57
Ženske	26	43
Skupaj	60	100

Največ anketiranih oseb je bilo starih med 40 in 44 let. Največ žensk, to je 11, je bilo starih med 45. in 49. letom in največ moških, 6 oseb, med 25. in 29. letom, prav tako 6 oseb moškega spola, med 55. in 60. letom. Podrobnejšo starostno strukturo prebivalcev prikazuje slika 2.

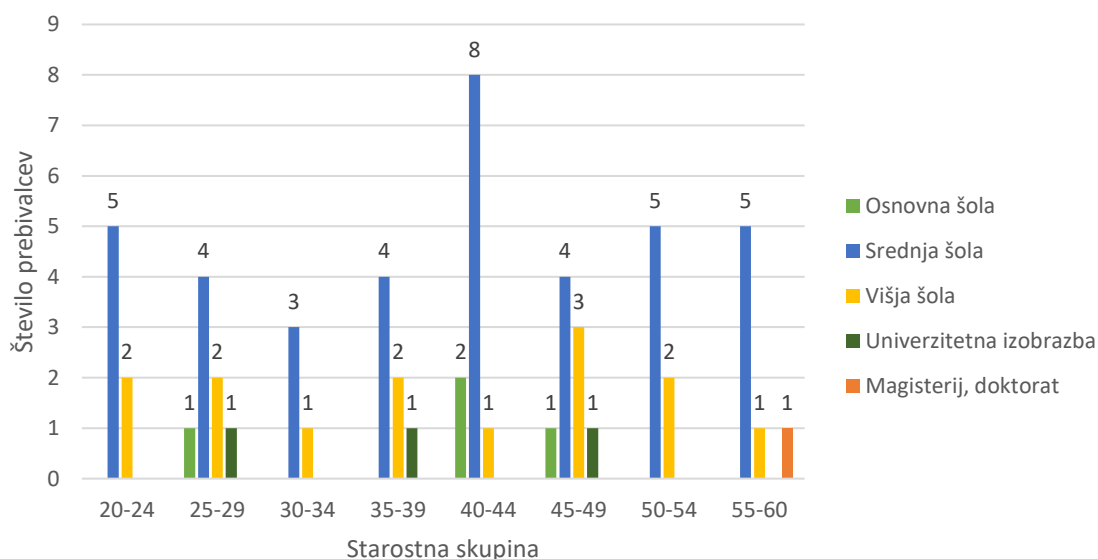
Slika 8. Starostni razredi anketirancev po spolu

Največ anketiranih oseb ima srednješolsko in višješolsko izobrazbo. Pri ženskah je na tretjem mestu univerzitetna izobrazba, pri moških pa osnovnošolska.

Slika 9. Izobrazba anketirancev po spolu

Vsi anketiranci, stari med 20. in 24. letom, 30. in 34. letom ter med 50. in 54. let imajo več kot osnovnošolsko izobrazbo, so srednješolsko ali višješolsko izobraženi. Največ anketirancev s samo osnovnošolsko in srednješolsko izobrazbo je starih med 40. in 44. letom.

Slika 10. Stopnja izobrazbe prebivalcev po starostnih skupinah

7.4 NAČIN IZVEDBE ANEKTIRANJA

Pri izvajanju anketiranja so na voljo različni načini, ker pa gre v našem primeru za kompleksen preplet različnih vprašanj, smo se odločili za osebno anketiranje. Prebivalce smo obiskali na njihovih domovih. Anketiranec je prejel vprašalnik, prebral in izpolnil vprašanja. Anketar je bil na voljo za razlago, kako odgovarjati na posamezna vprašanja. Anketar je tudi pojasnil posamezna navodila pri izpolnjevanju odgovorov. Anketiranec je odgovore vpisoval sam ali pa mu je pri tem pomagal anketar. Obiskana je bila vsaka hiša v Zabrdju, v primeru, da anketirancev ni bilo doma, smo se v naslednjih dneh ponovno vrnili ali pa se z drugimi člani gospodinjstva dogovorili za ustrezen termin obiska.

7.5 POTEK ANEKTIRANJA

Anketiranje je potekalo med 20.6. in 20. 7. 2017. Odziv ljudi je bil zelo dober. Sodelovanje je odklonilo eno gospodinjstvo (novo priseljena družina). Večina anketiranih prebivalcev Zabrdja je bila nad obiskom in priložnostjo pogovora navdušena. Pričakovali smo iskrene odgovore. Število izvedenih anket se razlikuje od števila predvidenih. Lahko bi rekli, da smo dosegli 79 % uspešnost.

8 UČINKI URBANIZACIJE V ZABRDU

Učinek urbanizacije na podeželsko območje se odraža preko socialnih, ekonomskih ter morfoloških, fiziognomskih in funkcijskih sprememb. V tem poglavju bomo podrobneje predstavili socialne in ekonomske spremembe, ki so se zgodile v Zabrdju. Morfološke, fiziognomske in funkcijske spremembe so spremembe, ki vplivajo na spremembo identitete kraja in bodo podrobneje predstavljene v poglavju Spreminjanje identitete Zabrdja.

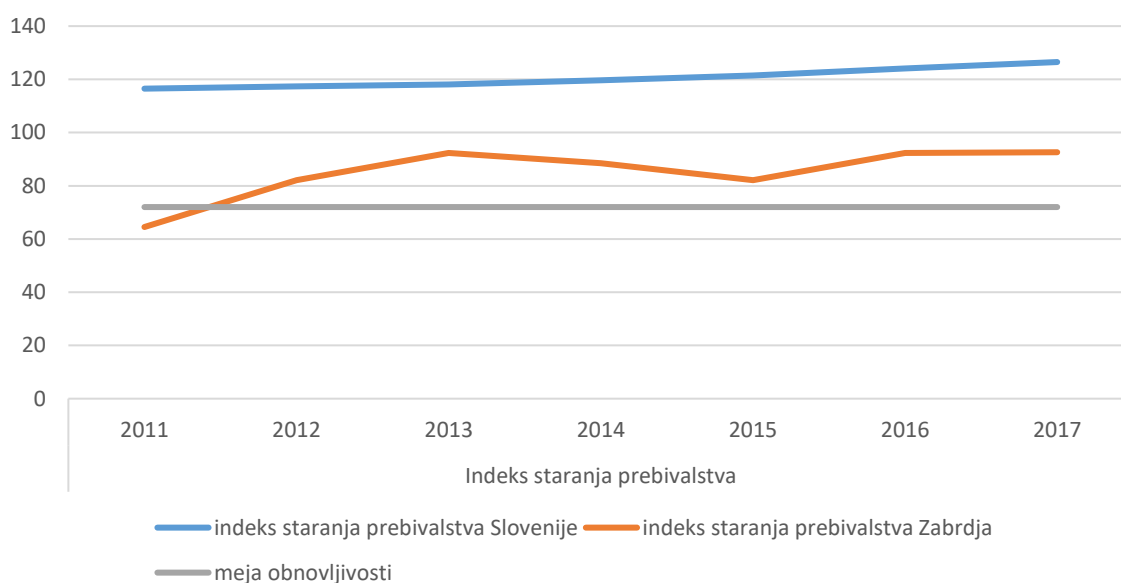
8.1 SOCIALNE SPREMEMBE V ZABRDU

Mestni način življenja in s tem povezana mestna kultura, hiter informacijski in tehnološki razvoj ter naraščajoča mobilnost delavne sile so trendi današnje družbe, ki neposredno vplivajo na spremembe v številu kmečkih gospodinjstev, demografski strukturi in strukturi gospodarstev, zaposlitveni sestavi in medsebojnih odnosih.

8.1.1 Demografska struktura prebivalstva

Zabrdje je največja vas v občini Mirna in predstavlja 6,4 % prebivalstva cele občine. Zabrdje je demografsko rast prebivalstva doživelo pred prvo svetovno vojno, po drugi svetovni vojni in po letu 2000. (Slika 5) Povprečna starost prebivalstva Zabrdja je po podatkih SURSa leta 2016 znašala 39,4 leta, povprečna starost v Sloveniji je v istem letu znašala 42,7 let. Delež prebivalcev, starih od 1 do 14, je znašal 16,3 %, delež prebivalcev, starih med 15. in 64. letom, 68,8 % in delež prebivalstva, starejšega od 65 let, 15 %. Podatki za Slovenijo so sledeči: delež prebivalcev, starih od 1 do 14 je znašal 14,8 %, delež prebivalstva, starega med 15 in 64 let, 66,8 % in delež prebivalstva starejšega od 65 let, 18,4 % (SURS).

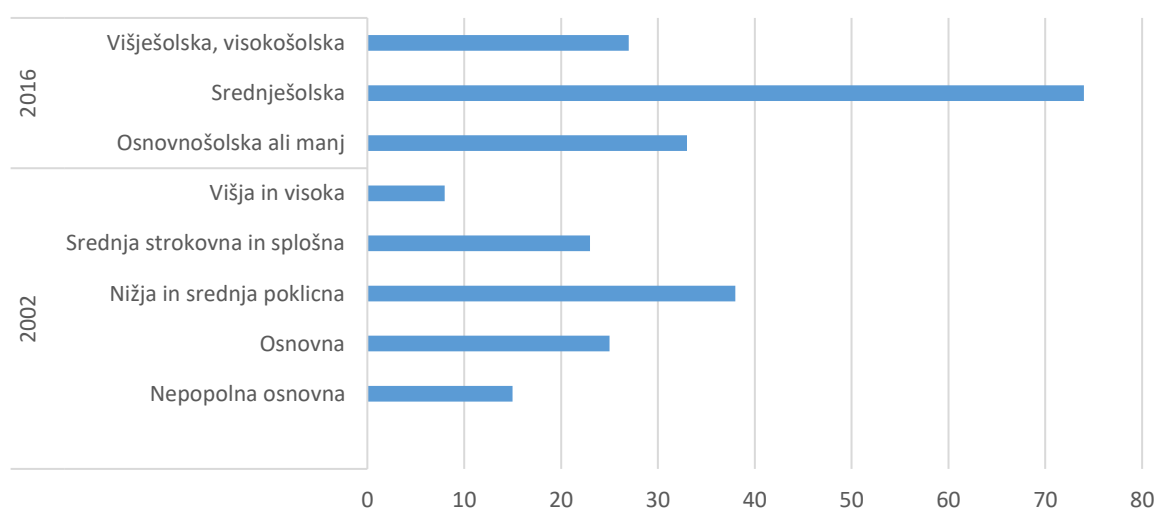
Indeks staranja, ki predstavlja razmerje med številom oseb, starih 65 ali več let, in številom oseb, mlajših od 15 let, je za leto 2016 v Zabrdju znašal 92,3. Kadar je indeks staranja pod 100, govorimo o ugodnih razmerah. V našem primeru je na 100 oseb, mlajših od 15 let, v Zabrdju prebivalo 93 oseb, starih 65 ali več let (SURS 2017). Prebivalci Zabrdja imajo nižji indeks staranja glede na Slovensko povprečje. Posledično je v Zabrdju ugodnejša demografska struktura prebivalstva. Kovačič (2000) pravi, da ko indeks preseže 72, lahko sklepamo, da se prebivalstvo ne obnavlja več in je presežen demografski prag, ki nakazuje zmanjšanje prebivalstva v prihodnosti. Indeks staranja prebivalstva Zabrdja je presegel prag 72 po letu 2011. Staranje je nekaj dobrega, ljudje živijo dlje časa, problem predstavlja nižja rodnost in nazadovanje skupnega števila prebivalstva.

Slika 11. Indeks staranja prebivalstva

8.1.2 Izobrazbena struktura prebivalstva Zabrdje po podatkih iz SURS

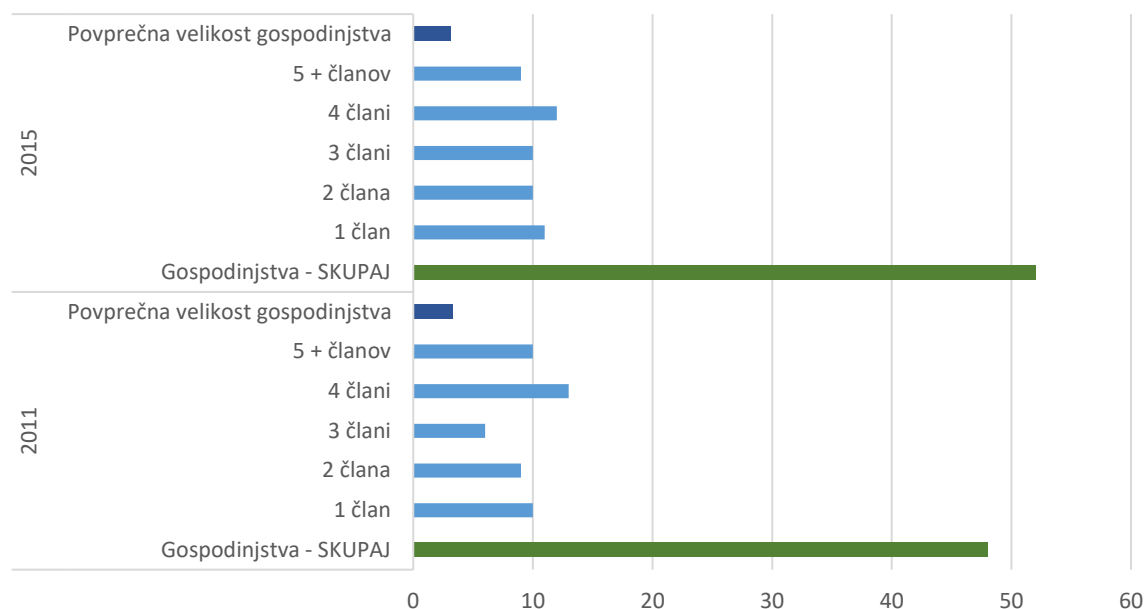
Izobrazbena struktura prebivalcev Zabrdja se izboljšuje. Leta 2002 je imelo nepopolno osnovnošolsko ali osnovnošolsko izobrazbo 40 prebivalcev, srednješolsko 61 in višjo ali visoko 8 prebivalcev (SURS 2017). Podatki za leto 2016 prav tako kot za leta 2002 kažejo, da je imelo največ prebivalcev Zabrdja (74) srednješolsko, sledi osnovnošolska ali nepopolna osnovnošolska izobrazba (33 prebivalcev), najmanj prebivalcev (27), vendar več kot leta 2002 višješolsko ali visokošolsko izobrazbo (SURS 2017).

Slika 12. Izobrazbena struktura prebivalstva Zabrdje (SURS, 2017)

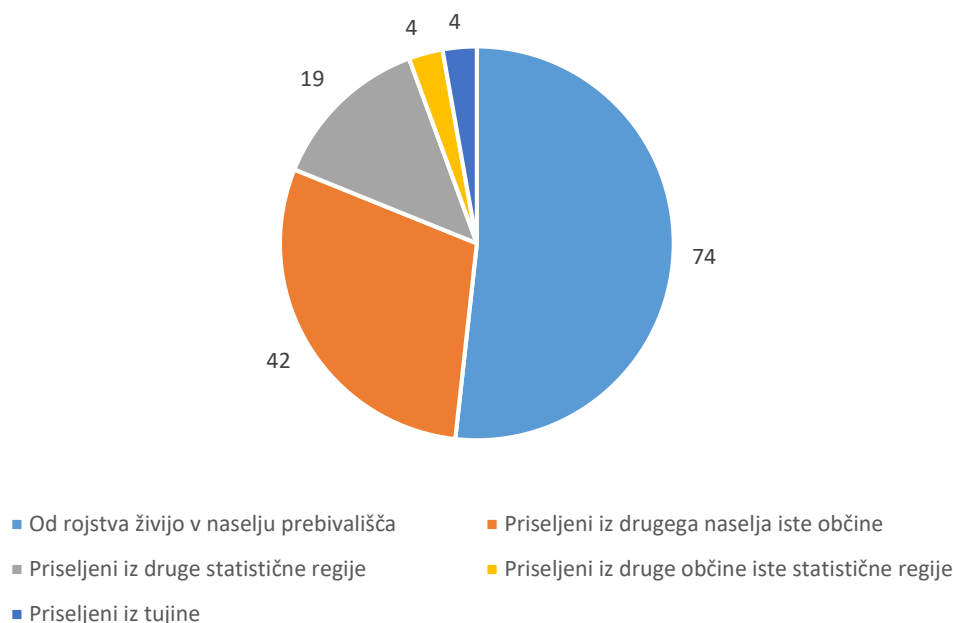
8.1.3 Spremembe v sestavi gospodinjestev

Vaška podoba je bila vezana na številčne družine, ki so skrbele za lastno zemljo, preživetje in socialno varnost. Razvoj industrije je prebivalstvu omogočil izobraževanje, zdravstvene storitve, tudi pokojninsko zavarovanje. Družina je začela izgubljati na svojem pomenu tudi v Zabrdju. Leta 2015 je bilo po podatki statističnega urada Republike Slovenije v Zabrdju 52 gospodinjestev. Namesto velikih kmečkih gospodinjestev s tremi ali več otroki je bil najpogostejši tip štiričlansko gospodinjstvo (12 takšnih), sledi enočlansko gospodinjstvo, v katerem je živelo 11 oseb in po deset tričlanskih in štiričlanskih ter 9 gospodinjestev s pet ali več člani. Povprečna velikost gospodinjstva v Zabrdju je bila leta 2015 (SURs 2017) 3,1 in je večja glede na povprečno velikost gospodinjstva v Sloveniji, ki je 2,47 člana (SURs 2017). Dolgotrajno šolanje, izraba prostega časa, napredovanje v karieri, življenjski standard pa tudi pomankanje finančne pomoči velikim družinam ter stanovanjski problemi so glavni razlogi za manjše število otrok v mladih družinah (SURs, 2017).

Slika 13. Sestava gospodinjestev v Zabrdju (SURs, 2017)

Po popisu prebivalstva leta 2002 (SURs, 2017) je od rojstva živelo v Zabrdju 74 prebivalcev, 69 prebivalcev pa se je izreklo za priseljene (Slika 12). Največ, 42 priseljenih je bilo iz drugega naselja iste občine, sledilo je 19 priseljenih iz druge statistične regije, štirje prebivalci so se izrekli za priseljene iz tujine in štirje za priseljene iz druge občine iste statistične regije. Zaradi priseljevanja se v naselju povečuje delež prebivalstva, posledično pa zmanjšuje delež avtohtonega prebivalstva.

Slika 14. Prebivalstvo Zabrdja po tipu selitve, leto 2002 (SURS, 2017)

8.1.4 Upadanje kmečkega prebivalstva

Spremembe v agrarni naseljenosti so tesno povezane z upadanjem števila kmečkega prebivalstva ter upadanjem kmečkih gospodinjstev. Zaradi možnosti pridobivanja boljšega dohodka izven kmetijstva in nenaklonjenosti evropske kmetijske politike majhni in razdrobljeni posestvi so se interesi prebivalcev za obdelovanje kmetijskih zemljišč zmanjšali.

Drobno zasebno kmetijstvo s prevladujočo polkmečko socialno-ekonomsko strukturo je integralni del dinamične urbanizacije in s tem dejavnik nenehnega spreminjanja prostorske, kmetijsko gospodarske in socialne strukture pokrajine (Klemenčič 1987). Agrarni ekonomisti Kovačič, Udovč in Kramarič so vpeljali tipologijo kmetijskih gospodarstev, ki se deli v štiri socialno -ekonomske tipe: čiste, mešane, dopolnilne in ostarele kmetije. Čista kmetija pomeni, da so vsi člani gospodinjstva v aktivni življenjski dobi, torej stari od 15. do vključno 64. leta in delajo samo na kmetiji ali so vzdrževani. Mešana kmetija ima najmanj enega zaposlenega zunaj kmetije, ob tem pa je najmanj eden, ki dela samo na kmetiji. Te kmetije dohodek iz kmetijske dejavnosti dopolnjujejo z dohodkom iz zaposlitve zunaj kmetije. Dopolnilna kmetija je tista kmetija, kjer so vsi aktivni družinski člani zaposleni zunaj kmetije in ob tem njihova delavna vpetost na kmetiji ne presega 1,5 polnovredne delovne moči. Za ostarele kmetije je značilno, da so vsi družinski člani starejši od 65 let, glavni vir dohodka pa je pokojnina. Avtorji knjige Vloga polkmetij v preobrazbi slovenskih obmestij (Razpotnik Visković, 2013) omenjajo hobi kmetije, za katere ni enoznačne opredelitve; naj bi bile tiste kmetije, kjer se kmetuje v prostem času, kmetovanje poteka

zgolj za lastne potrebe in ne za prodajo, pristop h kmetijski dejavnosti je amaterski oz. to je tudi vrtničkarstvo ali zavestna izbira kmetovanja kot pristočasne dejavnosti.

V Zabrdju je v času pisanja magistrskega dela delovalo 11 kmetij. Po prej opisani tipologiji jih lahko razvrstimo v dopolnilne in ostarele ter hobi kmetije: 8 kmetij je dopolnilnih, ena je ostarela in dve sta hobi kmetiji. Gospodarji dopolnilnih kmetij so v povprečju stari skoraj 62 let. Šest jih ima poklicno izobrazbo, dva pa imata doktorat znanosti.

Zanimalo nas je, kako se je v Zabrdju opuščalo kmetijstvo, zato smo se odločili opraviti intervju s starejšo osebo, ki nam je povedala:

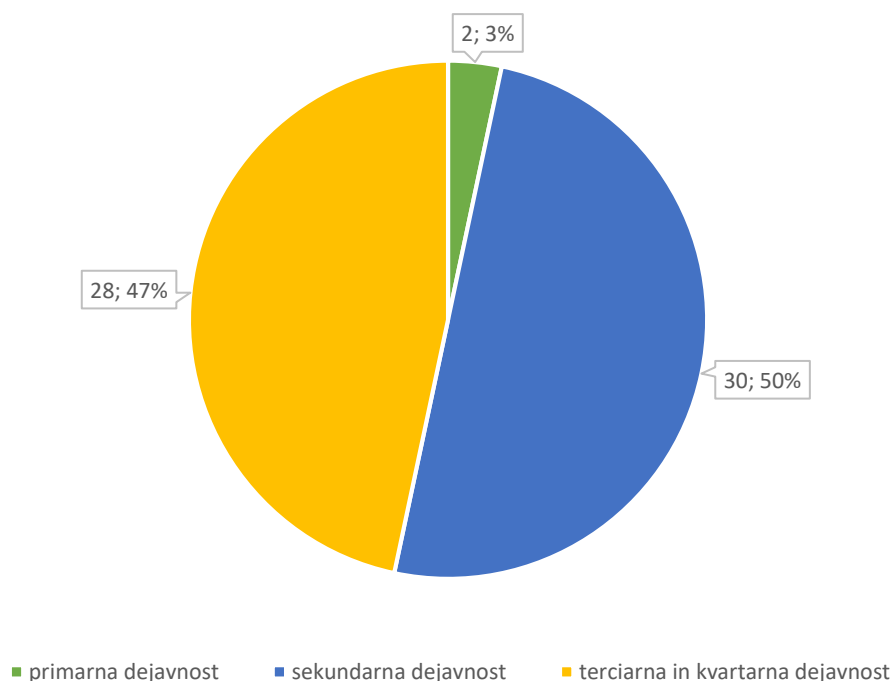
»Pred in po prvi svetovni vojni ni bilo blizu industrije, zato so se tu prebivalci po večini ukvarjali s kmetijstvom. Družine so bile velike, tudi po deset in več članske. Prebivalci so živeli v pomanjkanju denarja in hrane, vključevali so se v priložnostna dela pri večjih kmetijah v vasi. V tem obdobju je zaradi pomanjkanja dela nekaj fantov odpotovalo v tujino, večji del v Kanado in Ameriko. Po drugi svetovni vojni se je na Mirni začela razvijati žganjekuha, kasneje tovarna Dana, ki je potrebovala delavno silo. Potem se je ustanovila še tovarna šiviljskih strojev. Delavna mesta so se torej odprla in Zabrdčani so pričeli hoditi v službe. Dodaten vir zaslužka je omogočal, da se je mladina izobraževala, doma pa so začeli ostajati starejši in posamezne žene. Kmetijstvo ni prinašalo pravega dohodka, zato se je to začelo opuščati. Množično pa se je kmetijstvo opustilo po osamosvojitvi Slovenije z vdorom cenene prehrane preko različnih trgovskih verig, z možnostjo lažjega zaslužka v zaposlitvi in ob kreditiranju.«

Iz pogovora oz. intervjuja s starejšo osebo lahko povzamemo, da so majhnost kmetijskih gospodarstev in možnosti zaposlitve zunaj kmetijstva povzročili preoblikovanje iz kmetijske v nekmetijske družbene sloje in da je prišlo do vnosa elementov urbanega življenjskega sloga in vrednot na podeželje. Številne parcele postanejo zazidljive, kmetijska gospodarstva so se začela deliti in zmanjševati. Zabrdje doživlja družbene in gospodarske spremembe, pridobiva nov videz in nove funkcije. Močno se krepi bivalna funkcija, izginja pravo kmetijstvo in spreminjajo se bivanjske navade. Danes so v Zabrdju, ki je bil nekdaj samo podeželski prostor, prisotne neagrarne dejavnosti.

8.1.5 Zaposlitvena sestava prebivalstva

Prebivalstvo se po svoji zaposlitvi deli na aktivno in vzdrževano prebivalstvo. Med aktivno se prišteva vse zaposlene, ki za svoje delo prejemajo plačilo, med vzdrževane pa upokojece, otroke, zaradi invalidnosti ali bolezni za delo nezmožne osebe in vse odrasle osebe brez lastnih prihodkov. Aktivni prebivalci so lahko zaposleni v enem od štirih sektorjev gospodarstva: primarni sektor, kamor spadajo osebe, zaposlene v kmetijstvu, ribištvi, gozdarstvu in podobnem; sekundarni sektor, kamor spadajo osebe, zaposlene v industriji, rudarstvu, gradbeništvi; terciarni sektor, kamor spadajo osebe zaposlene v storitvah (trgovina, turizem, promet ...) in kvartarni sektor, kamor spadajo osebe, zaposlene v državni upravi, šolstvu in zdravstvu. Z anketnim vprašalnikom smo ugotavljali tudi

zaposlitveno sestavo prebivalcev v Zabrdju in ugotovili, da so prebivalci najpogosteje zaposleni v sekundarni, terciarni in kvartarni dejavnosti.

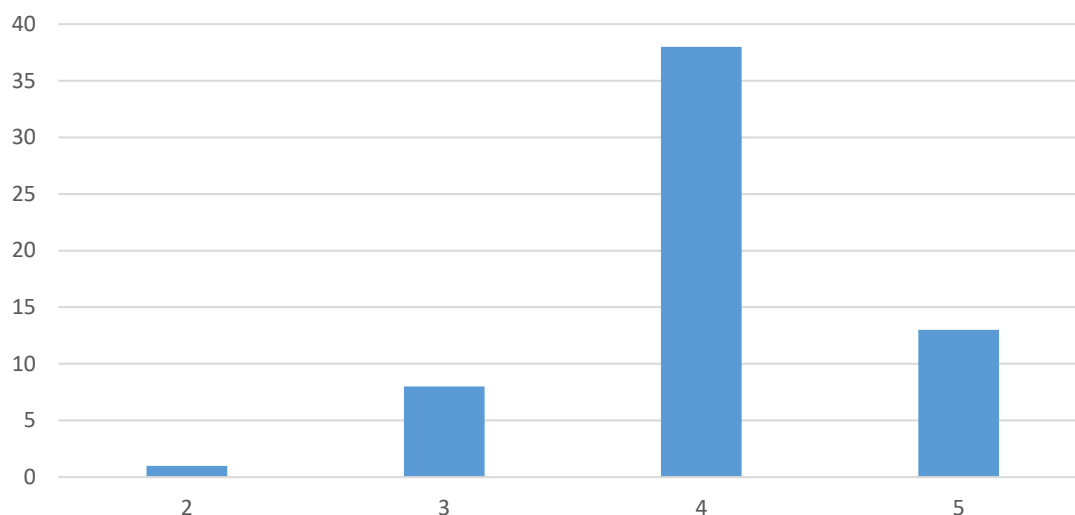
Slika 15. Zaposlitvena dejavnost prebivalcev Zabrdja

8.1.6 Odnosi med prebivalci

Pogostejši medsebojni stiki in pomoč sta še vedno pomembni značilnosti podeželskega območja. Medsebojni stiki so zelo pomemben del bivanja vsakega izmed nas in od njih sta odvisni družbena klima in kakovost našega bivanja. V agrarni dobi so imela kmečka opravila pomembno vlogo pri povezovanju in ohranjanju stikov, saj so bili prebivalci funkcionalno soodvisni. Urbanizacija, industrializacija in modernizacija kmetijstva so spremenili odnose na podeželju. Izposoja delovne živine je nadomestila v bistveno manjšem obsegu izposoja kmetijske mehanizacije. Večino nekdanjih ročnih kmetijskih opravil se opravi strojno. Spremenila se je tradicionalna miselnost vaščanov. Sodobna sredstva množičnega obveščanja so skoraj vsepovsod dostopna in prišlo je do sprememb v načinu druženja med ljudmi, zlasti med mladimi (Makarovič, 1994).

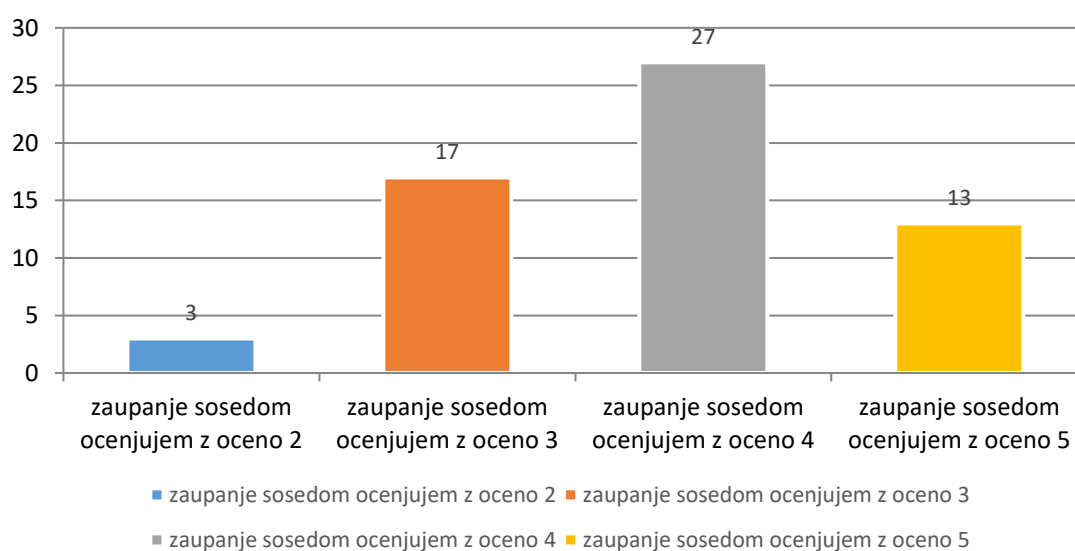
Medsebojna pomoč ob nepričakovanih nesrečah je še vedno navzoča. Prebivalce Zabrdja sta prizadela snegolom leta 2012 in žledolom leta 2014, sosede so si sočutno in vzajemno pomagali in se skupaj trudili očistiti in ponovno vzpostaviti cestno povezavo. Na podlagi osebnih opažanj ugotavljamo, da gospodinjstva, ki ne bi z nikomer sodelovala, v Zabrdju ni. Kar nekaj sosedov se v času dopustovanja dogovori s sosedom za zalivanje rož, sosede so pripravljeni za krajši čas varovati sosedovega otroka, prav tako prihaja do izmenjave

cvetličnih in zelenjavnih sadik. Prebivalci Zabrdja so osebne odnose med vaščani in zaupanje sosedu ocenjevali na lestvici od 1 do 5, pri čemer je vrednost 1 pomenila popolnoma nezadovoljen in vrednost 5 zelo zadovoljen. Največ anketiranih je zadovoljstvo z osebnimi odnosi in zaupanje sosedu ocenilo z vrednostjo štiri.

Slika 16. Zadovoljstvo z osebnimi odnosi v Zabrdju

Večina anketirancev ocenjuje zaupanje sosedom z oceno 4, sledijo anketiranci, ki zaupanje sosedom ocenjujejo z oceno 3, nato tisti, ki ocenjujejo s 5. Najmanj anketiranih, trije, ocenjujejo zaupanje z oceno 1.

Slika 17. Zaupanje sosedom

8.1.7 Družbeni individualizem

Družbeni razvoj individualizma se odraža tudi skozi arhitekturno zasnovo vasi, saj novi predeli stanovanjskih hiš ne delujejo kot zaključena celota. Novozgrajene hiše imajo značilnosti urbane družbe in mestnega bivalnega okolja, z ograjevanjem in jasno razmejenimi parcelami pa prihaja do intenzivnega ločevanja zasebnega prostora od okolice.

Na terenskem ogledu so nastale fotografije hiš urbanega videza v Zabrdju. Hiša urbanega videza na sliki 18 načeloma sledi tradicionalnim smernicam vendar so prenapihnjena razmerja osnovnih stavbnih elementov, deloma je porušena tudi simetrija fasad. Tak tip gradnje se je spodbujal v sedemdesetih, osemdesetih letih kot znak nekega prehoda v razvitejšo družbo v želji, da pod isto streho združi več generacij, ki so do takrat živele stisnjene v majhnih kmečkih hišah, deloma hlevih in podobno.

Slika 18. Hiša urbanega videza

Hiša na sliki 19 predstavlja nadgradnjo tipskih projektov iz 70-tih in 80-tih, vendar s popolnoma porušeni razmerji stavbnih elementov v odnosu do tradicionalne gradnje. Možno pa je, da je hiša nadgradnja starejše tradicionalne hiše, ki seveda v novi izvedbi ni prepoznavna.

Slika 19. Hiša urbanega videza

Hiša na sliki 20 se v osnovi drži tradicionalnih gabaritov v smislu naklona in oblike strehe ter tlorisnega razmerja osnovnega volumna. Izrazito pa je zgrešena fasada in dodani popolnoma neskladni prizidki.

Slika 20. Hiša urbanega videza

Osnovni tlorisni gabariti in osnovna streha hiše na sliki 21 sledita tradiciji. Vendar pa trikotni fasadi in oblika oken nekako ne spadata v podeželsko okolje.

Slika 21. Hiša urbanega videza

Nekaj primerov ločevanja zasebnega in javnega prostora od okolice v Zabrdju.

Slika 22. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z živo mejo iz lovorikovcev

Slika 23. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z živo mejo glicinije

Slika 24. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z živo mejo iz kleka

Slika 25. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z živo mejo in ograjo

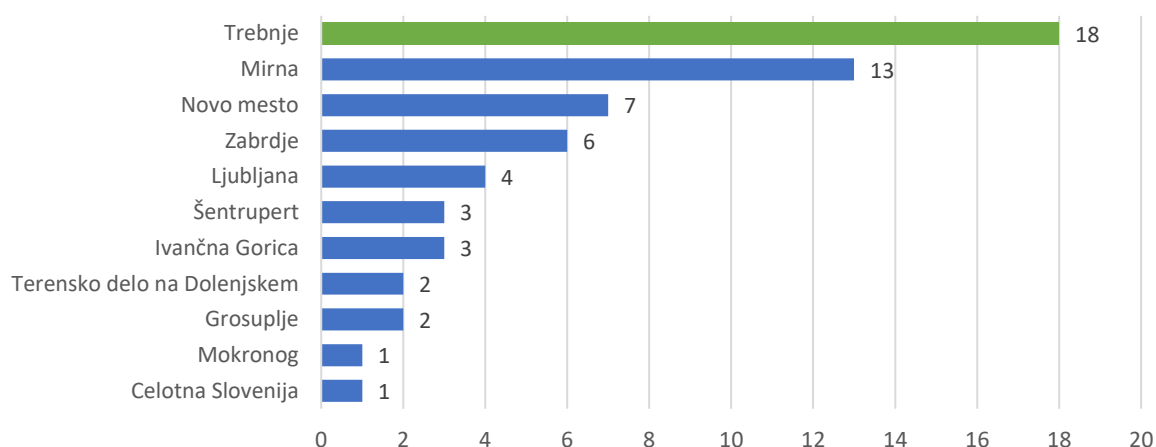
Slika 26. Ločevanje zasebnega in javnega prostora z ograjo

8.2 EKONOMSKE SPREMEMBE V ZABRDJU

Ekonomске spremembe na podeželju se kažejo predvsem v zmanjšani agrarni funkciji in razmahu oskrbnih in storitvenih dejavnosti. V Zabrdju so bile po letu 1980 registrirane štiri podjetniško-obrtniške dejavnosti. Leta 1994 ena. Med leti 2000 in 2010 jih je bilo registriranih še šest in po letu 2010 osem dejavnosti. Med njimi je največ gradbeno-zidarske obrti, sledijo obrtne delavnice, namenjene popravilom prevoznih sredstev, in

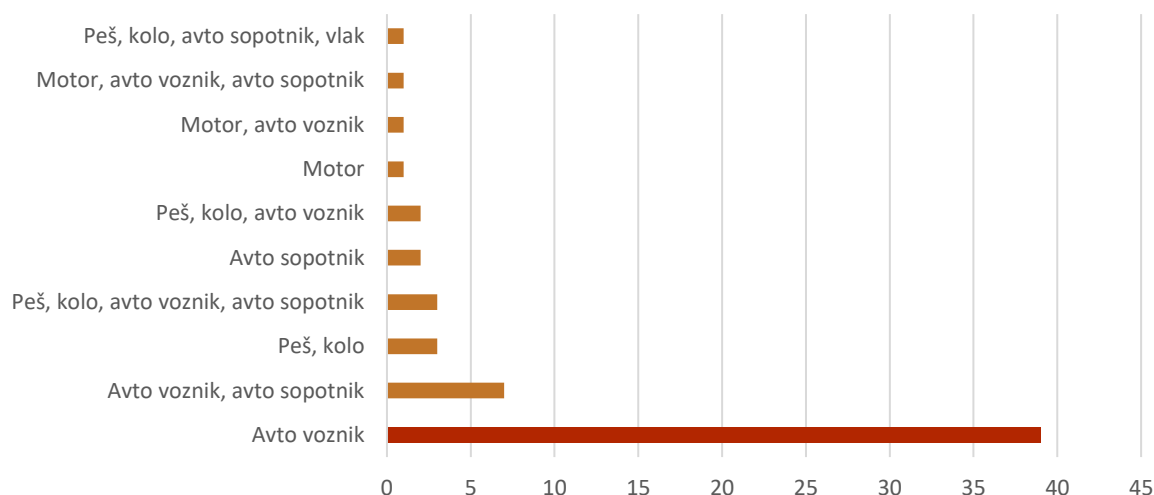
elektromehanične delavnice ter po enkrat računovodski servis in dopolnilna dejavnost na kmetiji. Med njimi so štiri trgovine, ki so specializirane za prodajo posebnih surovin in izdelkov, kot so eterična olja, elektromaterial in avtomobili (Poslovni asistent Bizi, 2016).

Na področju dela in delovnih mest se srečujemo na eni strani z naraščajočo mobilnostjo delovne sile in na drugi strani s spremenjenimi pogoji in načinom dela, ki jih prinaša mehanizacija in informatizacija. Anketiranci so pod kraj službovanja največkrat zapisali Trebnje, sledila je Mirna, Novo mesto in nato domači kraj, Zabrdje.

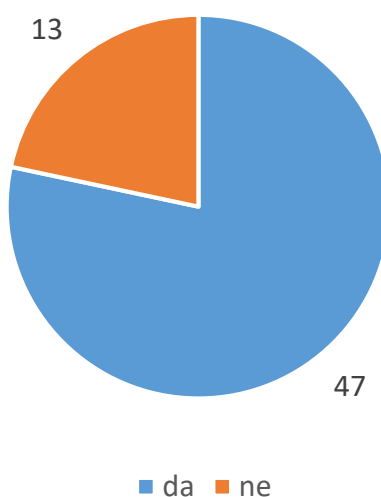
Slika 27. Kraj zaposlitve anketirancev

V današnjem času ljudje večino poti opravimo z avtomobili, potujemo več in dlje. Promet omogoča veliko svobodo gibanja, gospodarski razvoj in deluje kot povezovalec prostora. Sodoben življenjski slog od ljudi zahteva večjo mobilnost, zaradi česar se povečuje odvisnost od avtomobilov. Prebivalci Zabrdja najpogosteje uporabljajo za prevoz na delovno mesto osebni avto, sledijo tisti, ki kombinirajo: en teden vozijo, naslednji teden pa so sopotniki.

Slika 28. Prevozna sredstva, ki jih anketiranci uporabljajo za prevoz na delovno mesto

Procesa reagrarizacije smo v nalogi raziskovali na podlagi anketnega vprašanja o pridelavi sezonske hrane. V zvezi s tem smo v anketi zastavili anketirancem naslednje vprašanje: »Ali na svojem vrtu pridelate sezonsko zelenjavo?«. Večina anketirancev (Slika 29) je odgovorila, da prideluje sezonsko zelenjavo, in sicer zaradi zavedanja o zdravi prehrani in ker jim je vrtničkanje hobi, hkrati pa se z lastno pridelano zelenjavo izognejo dodatnim stroškom nakupa hrane.

Slika 29. Število anketirancev, ki pridelujejo sezonsko zelenjavo

8.3 VPLIV BLIŽINE ŽELEZNICE

Pojav železniškega prometa v drugi polovici devetnajstega stoletja je bil velik dosežek tedanjega časa, ki je prinesel napredek in vplival na gospodarski, družbeni in prostorski razvoj posameznega kraja. Železnica je uničila do takrat razviti cestni promet, prevoznništvo in življenje na cestah. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja pa je vlogo železniškega prometa prevzel nagel razvoj cestnega prometa (Rustja, 1994).

Dolenjska železniška proga poteka iz Ljubljane proti Grosuplju, kjer se razdeli na dva kraka, prvi teče do Kočevja, drugi pa mimo Trebnjega do Novega mesta. V magistrskem delu obravnavamo območje enotirne proge med Trebnjim in Sevnico, saj ta poteka mimo Mirne in je spodbudila razvoj kraja in prinesla spremembe v načinu življenja. Železniška povezava Trebnje –Šentjanž je bila odprta 15.11.1908, predvsem zaradi potreb po odvozu premoga iz krmeljskega rudnika. Proga je kraje Mirnske doline približala drugim delom Slovenije ter najbolj vplivala na razvoj Krmelja. Zaradi povečanega obseg proizvodnje premoga (leta 1907 so nakopali 4637 ton, dve leti kasneje, leta 1909, pa 43 034 ton premoga) so se prebivalci takratne šentjanške doline in širše okolice pričeli v večjem številu zaposlovati v premogovniku. Z izgradnjo železniške povezave se je za prebivalce Krmelja razširil tudi trg za prodajo kmetijskih pridelkov in lesa. Že kmalu po dograditvi proge do Krmelja so se pojavile zamisli o navezavi na progo Zidani most - Dobova. Trideset let kasneje, leta 1938, se je z železniško progo vzpostavila nadaljnja povezava po dolini Mirne med Tržiščem in Sevnico (Kos, 1999).

Bližina železnice je imela v preteklosti močan vpliv na razvoj Mirne in njene okolice (predvsem vasi Zabrdje). Do sredine 19. stoletja se je prebivalstvo ukvarjalo s kmetijstvom, opekarstvom in kovaštvom. Nato se je po izgradnji železnice, leta 1938, ustanovila predilnica za platno in usnjarna ter kraj iztrgala iz povsem srednjeveškega in agrarnega utripa. Povezava do Sevnice ni bistveno vplivalo na rast števila prebivalcev, je pa imela vpliv na razvoj gospodarskih dejavnosti (Grčar, 2012). Tako so v 30. letih prejšnjega stoletja začeli intenzivno pridobivati lignit, premog slabše kakovosti v dnevnem kopu pri Gorenji vasi pri Mirni. Do Mirne je bila speljana ozkotirna železnica, po kateri so premog z vozički vozili na železniške vagone, to je dalo nekaj novih delovnih mest (Grčar, 2012).

Prav zaradi bližine železnice se je iz nahajališča roženca začelo leta 1948 pridobivati kvarcit. Sprva so ta kremenčev pesek vozili s tovornimi voli in konji, kasneje traktorji in nazadnje tovornjaki na 1.5 km oddaljeno železniško postajo. Tam so pesek natovorili na vagone do Luke Koper. Tudi tu so se ustvarila nova delovna mesta, možnost zaslužka z vprežno živino za bližnje prebivalstvo. Neposredno je bližina železnice vplivala na posodobitev infrastrukture v Zabrdju. Razširila in utrdila se je cesta, zgradil betonski most (prej lesen), postavil transformator, vas dobi telefonsko povezavo. Kvarcit se pridobiva še danes, le da se ta prevaža do končnih porabnikov s kamioni.

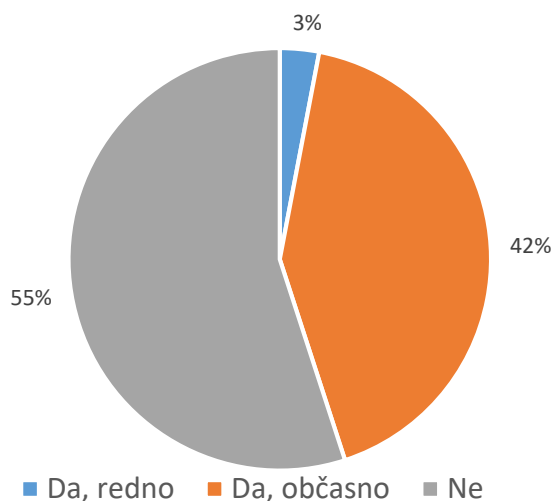
Železniška povezava je omogočila prevoz ljudi in s tem intenzivno zaposlovanje v Novem mestu in Ljubljani. Kar nekaj ljudi pa je dobilo delo tudi na železnici.

Bližina železnice je v preteklosti vplivala na kvaliteto življenja in na izobraževanje mladih v kraju. Z vlakom so se mladi vsakodnevno vozili na šolanje v Novo mesto, kasneje tedensko na študij v Ljubljano.

Skoraj z vsake domačije se je v preteklosti kdo preselil v mesto. Prav bližina železnice jim je omogoči, da so se konec tedna sami ali z družino vračali nazaj na podeželje. To je pomenilo večjo povezanost družin, na kmetijo pa je prišla dodatna delovna sila ob koncu tedna.

Železniški promet je za razliko od cestnega manj prilagodljiv, saj je vezan na železniško omrežje in na vozne rede vlakov. V Sloveniji je le dobrih 1200 km skupne dolžine železniškega omrežja, kar je približno 33-krat manj, kot je skupna dolžina cestnega omrežja (Jeršin Tomassini in Janžekovič, 2016).

Pri opredeljevanju namena in cilja naloge smo zapisali hipotezo, da je obnova in modernizacija železnice povezana s krepitvijo identitete vasi in občine. Zato nas je najprej zanimalo, ali bi bili prebivalci Zabrdja sploh pripravljeni uporabljati vlak za pot na delovno mesto. Na ta način smo želeli ugotoviti, kako so prebivalci Zabrdja navajeni in pripravljeni na dostopnost železniškega prometa. Dobili smo odgovor, da 55 % anketiranih vlaka ne bi bili pripravljeni uporabljati, 42 % bi bili vlak pripravljeni uporabljati občasno, 3 % pa redno.

Slika 30. Pripravljenost anketirancev uporabljati vlaka za pot na delo

8.4 VPLIV BLIŽINE AVTOCESTE

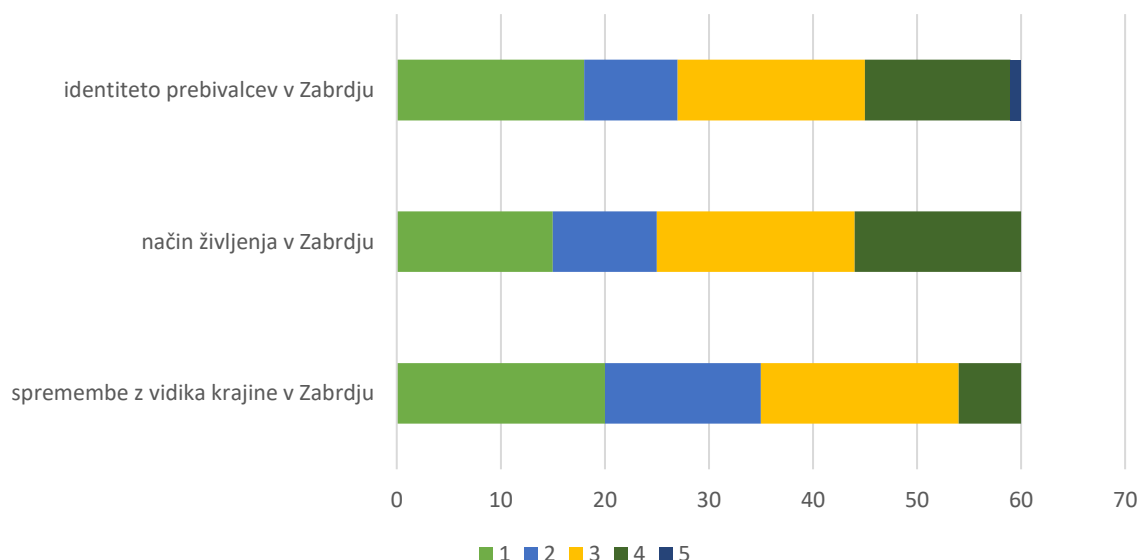
Avtocestno omrežje v Sloveniji opredeljuje zasnova prometnega omrežja, ki je zajeta v prostorskem planu Republike Slovenije in nacionalnem programu izgradnje avtocest.

Izgradnja avtocestnega sistema je izboljšala prometno povezavo znotraj države, povezavo z evropskim sistemom cest, pa tudi je imela vpliv na spremembe z vidika videza krajine, načina življenja in identitete prebivalcev. Saj izgradnja in uporaba avtocest povzroča spremembe, ki se kažejo na različnih sestavinah prostora. Avtoceste vplivajo na nadaljnji regionalni in urbani razvoj opazovanega območja (Bačnar, 2002).

Območje Trebnjega je imelo z vidika pridobivanja cestnih prometnih povezav v svojem razvoju tri pomembne zgodovinske dogodke: pred 2000 leti so Rimljani zgradili rimsko cesto, leta 1958 je bila zgrajena avtocesta »bratstva in enotnosti« (sedanja H1), v letu 2010 pa moderna avtocesta mimo Trebnjega. Za obravnavano magistrsko nalogo je pomemben dolenjski krak avtocestnega križa, predvsem povezava do Ljubljane in Novega mesta. Dolenjski avtocestni krak se je gradil po posameznih odsekih. Prvi odsek, od Ljubljane do Višnje Gore, je bil zgrajen v obdobju pred začetkom uresničevanja nacionalnega programa, to se pravi pred letom 1994. Nato je sledil odsek od Višnje Gore do Biča, ki je bil prvi avtocestni odsek, ki je bil zgrajen v okviru uresničevanja Nacionalnega programa izgradnje avtocest na dolenjskem avtocestnem kraku in končan leta 2000. Leta 2002 je že bil v gradnji podaljšek do Korenitke, prav tako se je gradil odsek Kronovo – Smednik in Krška vas – Obrežje. Odsek Korenitka – Kronovo, pri gradnji katerega je Trebnje dobilo priključek na avtocesto, se je gradil šele po letu 2002, leta 2010 se je priključil že zgrajenemu odseku do Smednika ter potem naprej proti Obrežju (Ašanin Gole in Polenšek, 2002).

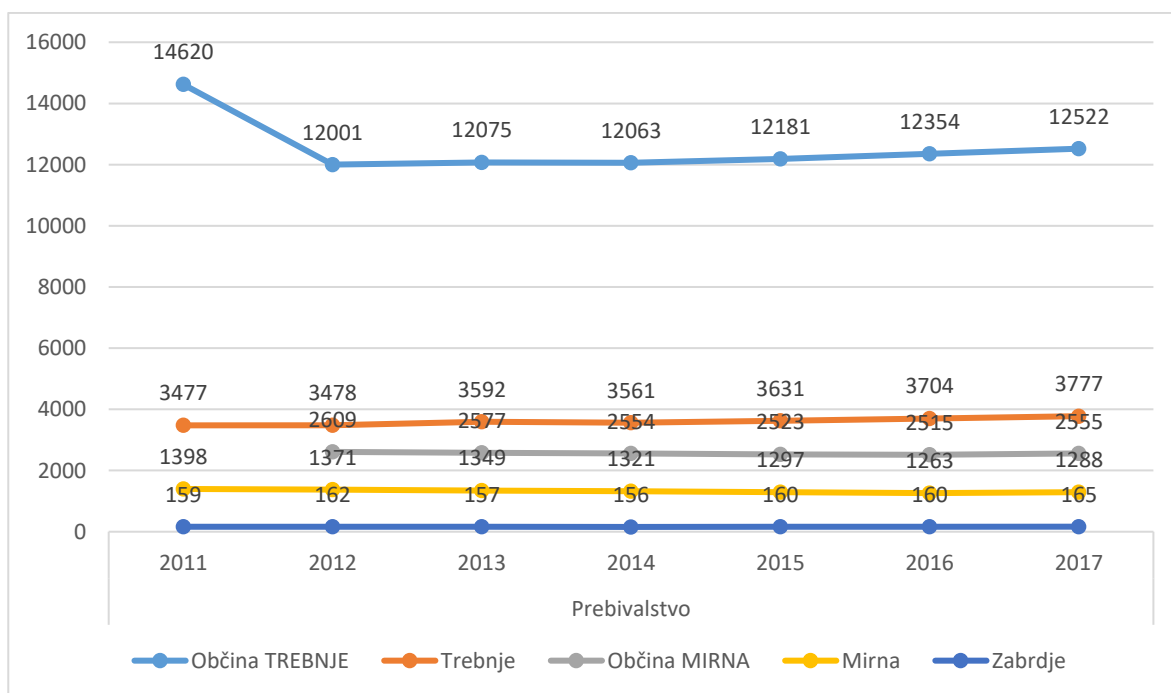
Avtocestni sistem vpliva na regionalnem nivoju na fizični razvoj naselij, funkcionalno zaokroženost naselij in pripadajočih kmetijskih potencialov, na kakovost bivalnega okolja, potenciale za rekreacijo in turizem, na spremembo trajne gospodarske rabe naravnih dobrin, na prometne razbremenitve naselij, infrastrukturno omrežje in na prehodnost območja. Izgradnja avtocestnega omrežja in s tem povezane spremembe v prometni dostopnosti stimulatивно vplivajo na razvoj naselij v bližini, razvoj širšega prostora in regije, saj sta poselitev in prometna dostopnost v soodvisnosti. Hkrati pa tudi posledice na prebivalstveno strukturo, zraščanje krajine in opuščanje kmetijske dejavnosti. Dostopnost širšega območja (sem spada tudi vas Zabrdje) na avtocestne priključke vpliva na privlačnost območja za lociranje in razvoj različnih dejavnosti ter poselitve, vse skupaj se še stopnjuje z velikostjo in opremljenostjo kraja, v našem primeru Trebnjega, z osrednjimi dejavnostmi (Bačnar, 2002).

Zanimalo nas je, kakšen vpliv je imela izgradnja avtoceste mimo Trebnjega na spremembo identitete prebivalcev, na način življenja in spremembe z vidika videza krajine v Zabrdju. Anketiranci so ocenjevali vplive z oceno od 1 (ni vpliva) do 5 (zelo velik vpliv). Anketirani so ocenili vpliv izgradnje avtoceste na spreminjanje identitete, način življenja in spremembe v krajini z oceno 3 in oceno 1.

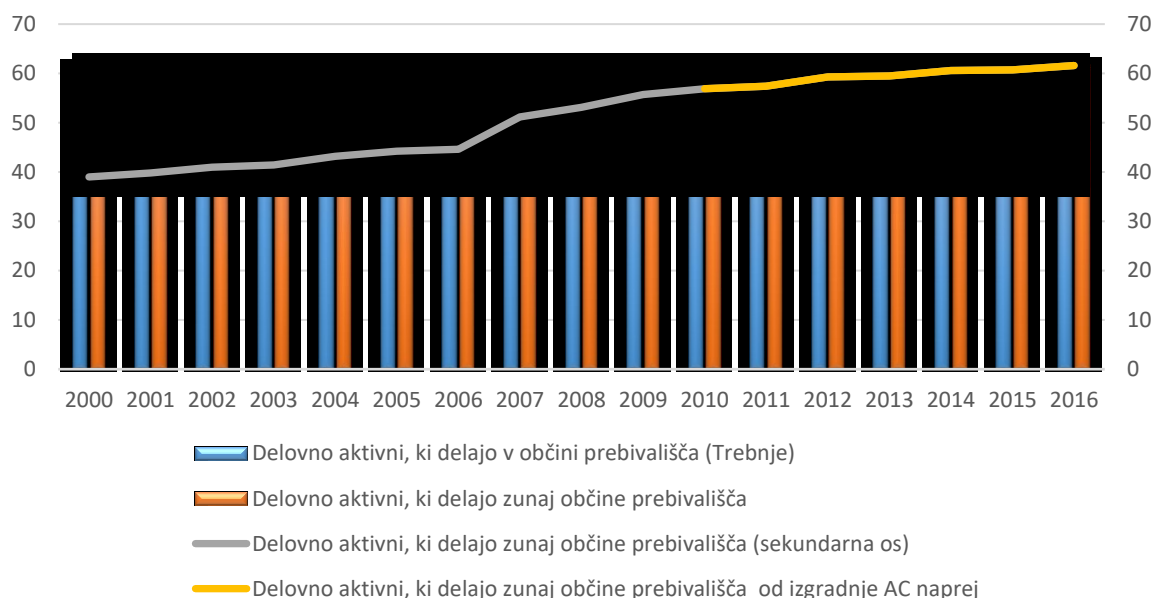
Slika 31. Ocena vpliva izgradnje avtoceste na izbrane dejavnike

Izgradnja avtoceste ima vpliv na širše območje, zato nas je zanimalo gibanje prebivalstva v občinah Trebnje in Mirna ter krajih Trebnje, Mirna in Zabrdje (občina Mirna je bila ustanovljena leta 2012, zato Slika 29 ne vključuje podatkov za obdobje med leti 2008 in 2011). Podatki kažejo, da se je število prebivalcev po izgradnji avtoceste v obeh občinah in vseh treh krajih povečalo.

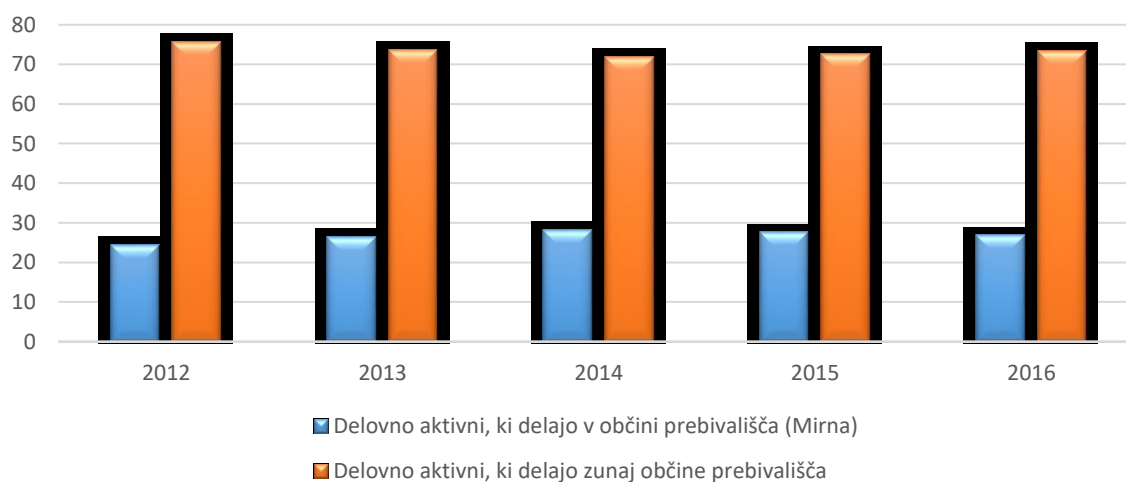
Slika 32. Analiza podatkov o stopnji rasti števila prebivalcev po izgradnji avtoceste v občini Trebnje in Mirna (SURS, 2017)

Število prebivalcev ni edini pokazatelj razvoja, pomembne so tudi spremembe, nastale v razmerju med zaposlenimi v kraju in dnevnimi migranti. Delež delavno aktivnih prebivalcev občine Trebnje, ki delajo v občini Trebnje, vseskozi pada. Na račun tega pa se zvišuje delež delovno aktivnih prebivalcev občine Trebnje, ki delajo zunaj občine prebivališča.

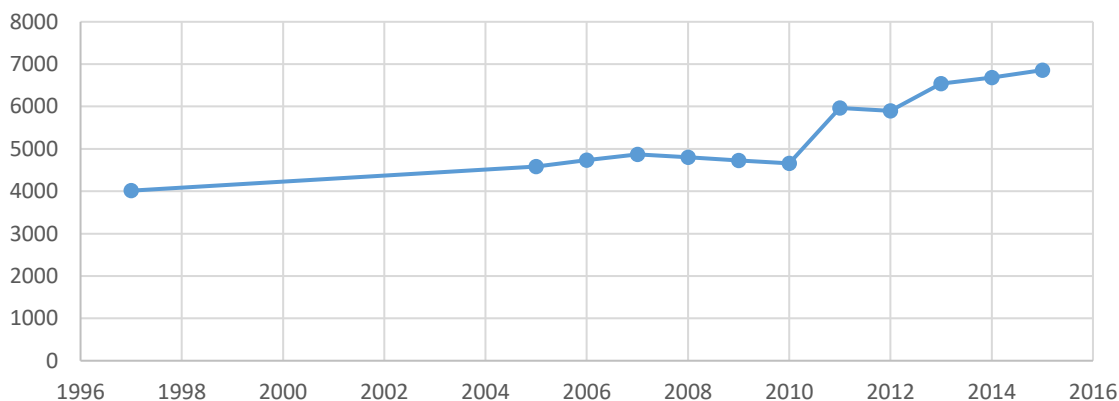
Slika 33. Razmerje med zaposlenimi v občini Trebnje in dnevnimi migranti (SURS, 2017)

Delež delavno aktivnih prebivalcev občine Mirna, ki delajo v občini Mirna skoraj vseskozi enak. Delež delovno aktivnih prebivalcev občine Mirna, ki delajo zunaj občine prebivališča, je bil največji leta 2012.

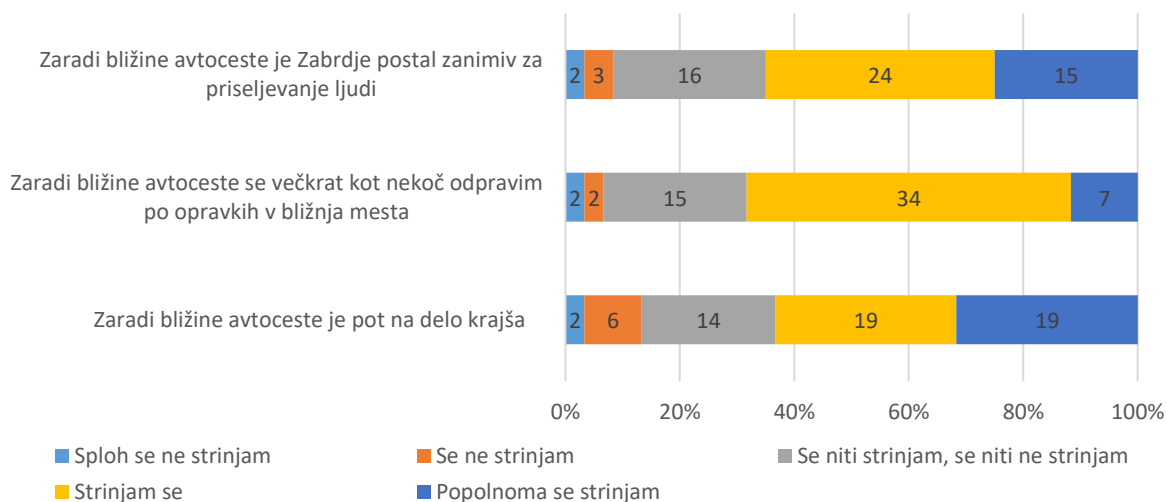
Slika 34. Razmerje med zaposlenimi v občini Mirna in dnevnimi migranti (SURS, 2017)

Po izgradnji avtoceste se je povečal letni dnevni promet, merjen na merilni postaji Trebnje. Iz tega lahko sklepamo, da vedno več ljudi opravlja pot z avtom in da se prevozi vedno več kilometrov.

Slika 35. Povprečni letni dnevni promet, merjen na merilni postaji Trebnje (Direkcija RS za infrastrukturo, 2017)

Anketirance smo vprašali, ali je zaradi bližine avtoceste Zabrdje po njihovem mnenju postalo zanimivo za priseljevanje ljudi. Več kot polovica vprašanih se je s podano trditvijo strinjalo, 16 se jih ni niti strinjalo niti ne strinjalo, pet pa jih je trditvi nasprotovalo. Zaradi bližine avtoceste se prebivalci Zabrdja večkrat, kot so to počeli nekoč, odpravijo po opravkih v bližnja mesta. Zaradi bližine avtoceste je pot na delo krajša.

Slika 36. Vpliv bližine avtoceste na priseljevanje prebivalstva, obiskovanje mest in krajšanje poti na delo

9 SPREMINJANJE PROSTORSKE IDENTITETE ZABRDJA

9.1 MORFOLOGIJA NASELJA

Drozg (1995) pravi, da je vsebina naselja raznolika in široka. Vsebuje vsaj štiri vidike:

- naselje kot fizično tvorbo,
- naselje kot socialna skupnost,
- naselje kot ekonomsko enoto in
- naselje kot kulturno-civilizacijski fenomen.

Za obravnavo v magistrskem delu je naselje Zabrdje predvsem fizična tvorba (glej priloga B). Osnovna sklopa fizične tvorbe sta:

- zazidane (prometne površine, stavbe in javne površine) in
- nezazidane površine (funkcionalne površine objektov, proste površine in elementi naravnega okolja).

Sklopa predstavljajo zapis najpomembnejših podatkov o fizični strukturi naselja, ki je razviden tudi v tlorisu, razmestitev elementov, ki ni naključna, in medsebojna razmerja, ki ustvarjajo zgradbo in podobo. Zgradba naselja je prilagojena naravnim razmeram, družbenim normam in vrednotam socialnih razmerjih v družbeni skupnosti.

Spoznavanje fizične zgradbe naselja temelji na morfološkem pristopu in se raziskuje na dveh temeljnih vsebinah. Prva je značilnost elementov, ki sestavljajo fizično zgradbo, druga je odnos med njimi, ki je ponazorjen s prostorskimi povezavami med elementi.

9.1.1 Odnosi med elementi naselja

Morfologija je nauk o zgradbi in obliki. Morfologija naselja pomeni preučevanje značilnosti in zakonitosti v izgradnji in oblikovanju urbaniziranega oziroma pozidanega prostora (Drozg, 1989). S preučevanjem odnosov med elementi naselja (glej priloga B) je bil namen zadostiti zastavljen cilj praktičnega dela naloge; preučiti identiteto s prostorskimi analizami in ugotoviti, kakšen vpliv je imela izgradnja železnice in kasneje avtoceste na razvoj in spreminjanje prostora ter tudi oceniti spremembe v prostoru pod vplivom novih povezav. Za preučitev odnosov med elementi, ki sestavljajo fizično zgradbo, morfologijo vasi Zabrdje, je bilo potrebno preučiti:

- lokacijo in lego naselbinskih teles v krajini,
- usklajenost in prilagojenost reliefnim značilnostim,
- ustvarjene meje, robove in ugotoviti posebne dele prostora,
- strukturo,
- členjenost in parcelacijo površin,
- vedute in dominante v odnosu do krajine ter

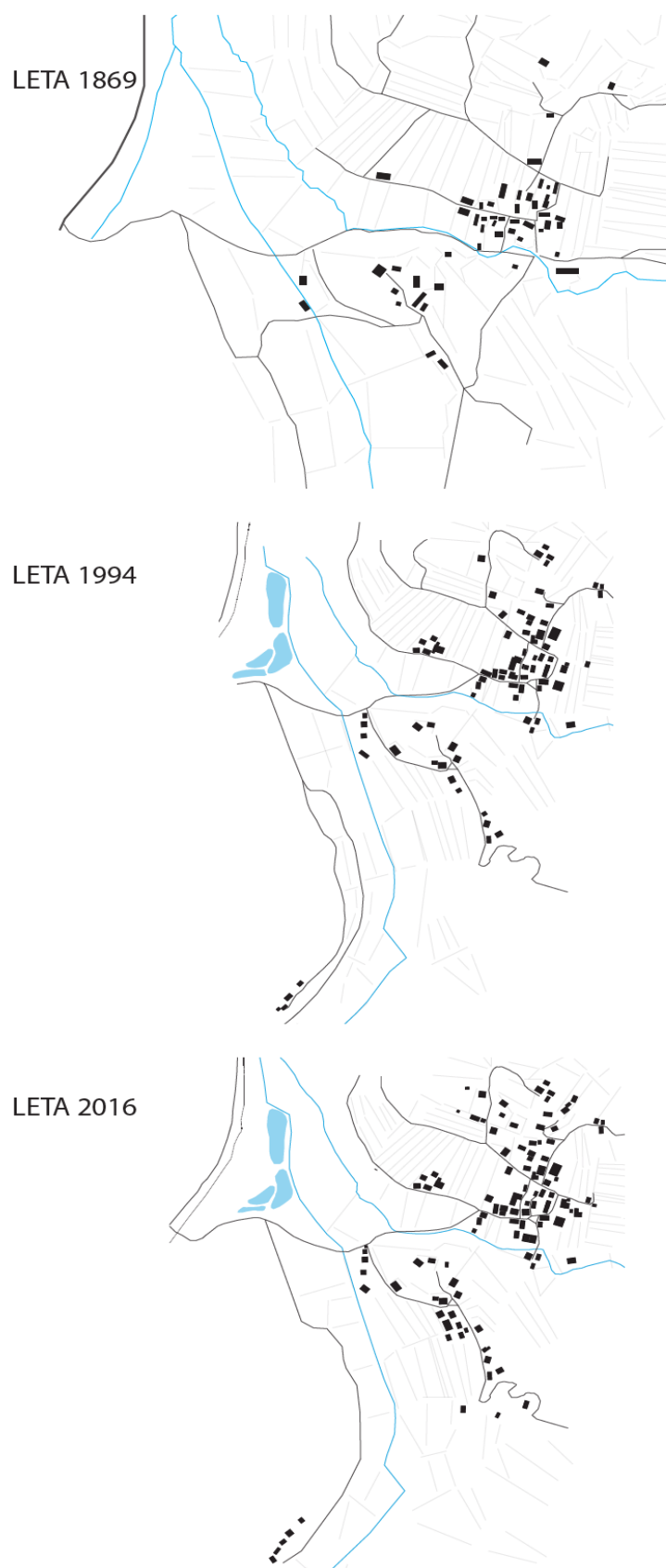
- vsebinske, pomenske in simbolne vrednosti oziroma posebnosti.

Fister in sod. (1993) pravijo, da so zgoraj naštetе prostorske sestavine tiste, ki formirajo prostorsko identiteto na ravni krajine. Hkrati pa se te sestavine formirajo v daljšem časovnem obdobju. V izhodišču razmišljanj o urejanju podeželskih naselij je smiselno preučiti zasnovo iz predindustrijske faze razvoja (v obravnavanem primeru pred železniško povezavo in pred izgradnjo avtoceste), kar pomeni, spoznati zakonitosti in način ustroja, regionalne posebnosti in ugotovitve prilagoditve potrebam današnjega časa. Gre se za to, da se ohranja in nadaljuje princip gradnje in urejanja naselij, ki izhaja iz krajinskih značilnosti okolice ter kulturnih in civilizacijskih vrednot posameznega območja.

Zato smo v prvem koraku za preučevanje razvoja vzeli za podlago Franciscejski kataster (slika 37), ki je nastal v letu 1869 in iz njega prerisali objekte, prometnice in vodne površine. Ugotovili smo, da so bile v tistem obdobju zgradbe na zunaj razmeščene v nedoločljivem redu, položaj enega objekta se ne ravna po položaju sosednjega. Hiše so na kupu in zazidava je strnjena, prometna oz. komunikacijska pot je razvejana. Kljub temu da obstaja glavna prometnica, na katero se navezujejo stranske (poljske poti), je hierarhija poti neizrazita in v zasnovi slabo razpoznavna. Ulični profil ni enoten, saj so objekti postavljeni ob prometnici vodoravno ali navpično. Zgradbe stojijo posamič, nekaj jih pa je združenih v gručice.

Naslednja razvojna faza tlorisa Zabrdje je iz leta 1994 (slika 37). Ugotavljamo, da je glavna prometnica predstavljala ogrodje, na katerega so se navezovali gručasto razporejeni objekti. Zgradbe stojijo posamično, njihov položaj ni istosmeren, nekatere prometnico omejujejo z daljšo druge pa s krajšo stranjo fasade (prometnica je obzidana z obeh strani). Objekti so po velikosti večji kot leta 1869 (redna plača je omogočila lastnikom dograjevanje objekta v širino, dolžino in tudi višino). Iz osnovne prometnice se cepijo stranske poti, ki vodijo do posameznih hiš in poljske poti, pojavi se tudi pot, speljana med hišami.

Trenutno podobo naselja tvorijo glavna prometnica, ki je obzidana z obeh strani. Še vedno se opazi, razpozna gručasto razporejene objekte, ki predstavljajo posamezne domačije. Domačijo tvorijo kmečka hiša s pripadajočimi objekti (kašča, hlev). Opazno več je samostojnih, na novo zgrajenih objektov. To se navezuje na hipotezo, ki trdi, da je imela izgradnja avtoceste v bližini Zabrdja vpliv na spremembe z vidika videza krajine, načina življenja in identitete prebivalcev. Po letu 2011 se je v Zabrdju prodalo nekaj za gradnjo zanimivih parcel. Novi lastniki so kmalu začeli graditi (sodobne) stanovanjske hiše, te zapolnjujejo vmesni prostor ali so in se še širijo na nekdanji obdelovalni prostor.

Slika 37. Rast naselja Zabrdje

V drugem koraku smo preučevali trenutno stanje razvoja naselja na podlagi strukturne analize (glej prilogo B). Morfološki elementi in timi so med seboj povezani in tvorijo naselje. Vsak element ima obliko in odnos do drugega elementa in celote. Principi reda ali urejenosti je v izbranem primeru delno razpoznan. Ugotovili smo, da relief (višje nadmorske višina) in gozd tvorita naravni rob, temu se prilagaja tudi umetni rob. Znotraj območja grajenega, ki se nahaja v ravninskem delu, so locirane vsebinske, pomenske in simbolne posebnosti (vozlišča, znamenja in dominante). Zanimivi pogledi so na odprtih jasah na višjih nadmorskih višinah.

Slika 38. Strukturna analiza vasi Zabrdje

9.1.2 Značilnosti posameznega elementa in spremembe

Drozg (1995) pravi, da je kmečki človek gradil stavbe po vzoru in tipu obstoječih stavb ter jih je le dodatno olepševal. To je imelo za posledico podobnost hiš v zasnovi in oblikovnih principih.

Na terenskem ogledu mi je domačin pokazal shranjeno sliko kmečke hiše, ki je stala na njegovi parceli. Hiša je bila krita s slamo ter grajena iz kamna in lesa. To je najstarejša fotografija kmečke hiše v Zabrdju, ki sem jo uspela najti.

Slika 39. Najstarejša fotografija kmečke hiše v Zabrdju

Leta 2005 so zaradi potreb gradnje nove enodružinske hiše zrušili Šmitovo kmečko hišo. Zgrajena je bila pred letom 1869 in kasneje na desni strani dograjena s prostorom za mlin.

Slika 40. Šmitova kmečka hiša

Pri iskanju sestavin, ki določajo, kolikor je še mogoče splošne in razpoznavne sestavine arhitekturne identitete, je bilo pomembno poiskati kmečke stavbe, ki imajo zgodovinsko in simbolno vrednost in so vplivale na izoblikovanje tistih razpoznavnih značilnosti, s katerimi je določena identiteta arhitekturnih prvin v Zabrdju. Iz pridobljenih informacij smo nato razvili anketno vprašanje. Želeli smo ugotoviti kateri tip novograjene stanovanjske hiše je po mnenju anketirancev, vizualno in oblikovno najustreznejši na obravnavanem območju.

Hiša je bila del močne domačije in kasneje dograjena ter redno obnovljena. Še vedno je namenjena bivanju, opuščena pa je kmetijska dejavnost. Stavba ob hišo, ki je bila včasih svinjak, je sedaj skladišče.

Slika 41. Bonova hiša

Spodnja hiša iz leta 1879 še stoji, vendar nima funkcije. Zgradili so novo hišo kot nadomestno gradnjo obstoječe. Ta je bila namenjena rušitvi.

Slika 42. Jermuslova hiša

Matičkova kolarska delavnica še stoji, vendar nima funkcije. Na mestu stare kmečke hiše, v sklopu katere je bila kolarska delavnica, so zgradili novo.

Slika 43. Matičkova kolarska delavnica

V času novogradnje bivalne hiše na istem mestu, kjer je stala stara, so zgornji del kašče preuredili v prostor za začasno bivanje. Spodnji del, kjer so bili hlevi, so služili skladišču in shrambi orodja.

Slika 44. Tončkova kašča

Slika 45. Oparov hlev s skednjem

Prvotno so bili kozolci namenjeni dosuševanju sena in žit. Te vloge ne opravljajo več, zato so preurejeni v prostore za shrambo kmetijske mehanizacije in prostore obrtne dejavnosti.

Slika 46. Marnčanov kozolec

Kmetija, ki so jo sestavljali kmečka hiša, štala s skednjem in kašča, je bila produkcijsko in socialno enota zase. Domačija je bila sestavljena v gručo, iz več enakovrednih zidanih in v starejših izvedbah delno lesenih stavb. Hiše so bile pritlične z dvokapno streho.

Na sliki 36 je primer gručasto razporejenih objektov, ki predstavljajo starejšo domačijo v Zabrdju. Ta je sestavljena iz kmečke hiše, kašče in hleva s skednjem. Stavbe so zidane in

delno lesene ter imajo dvokapno streho. Kmečka hiša je bila v osnovi pritlična. Osnovni kmečki hiši se je spremenila etažnost in dolžina. Del stare stavbe je bil porušen in dograjen je bil novi del z dodatno etažo in lastnim gospodinjstvom. Tako so bili pridobljeni pogoji za bivanje dveh generacij na kmetiji. Nekdaj je bila kašča dvoetažna stavba. V spodnji etaži je bil svinjak in drvarnica, zgornja je bila namenjena shranjevanje pridelkov (žito, moka, semena, fižol) in mesnih izdelkov (mast). Kašča je bila tudi shramba za orodje in stvari, ki se niso nujno potrebovale za vsak dan. V spodnji etaži je ostala drvarnica, uredila pa se je garaža z orodjem za vzdrževanje. Zgornja etaža se je dogradila v višino in spremenila v bivalno enoto. Na kmetijah, kjer se je opustila kmetovanje (živinoreja), so hleve preuredili v skladišča ali pa so namenjeni obrtni dejavnosti. Tudi v obravnavnem primeru so del hleva spremenili v delavnico in pod skednjem uredili garaže za avtomobile. Dvorišče je bilo in je še sedaj večnamensko kot podaljšek veže (povezava med posameznimi deli domačije). Ob hiši je bil zelanjavni vrt, zevnik. Sedaj je urejena zelenica.

Slika 47. Marnčanova kmetija

9.2 GRADNJA STAVB

Hiša je bivalna enota, ki se je izoblikovala v določen vzorec in obliko skozi stoletja. Po drugi svetovni vojni in nato drugič po letu 1970, se je zgodil preskok v organizaciji naselbinskega prostora in gradnji stanovanjskih hiš na slovenskem podeželskem prostoru (Fikfak, 2009).

Starejše hiše s tradicionalnim videzom (identiteto) so trenutno največkrat v stanju, ki ne zadošča temeljnim tehničnim zahtevam današnjega standarda (kot so neustrezna elektrifikacija, centralno ogrevanje, vodovod, sanitarie, kuhinja, toplotna izolativnost) in sodobnim potrebam stanovalcev. Problematične so masivne predelne stene, ki ne omogočajo

fleksibilnosti, povezovanja, odpiranja, prepletanja prostorov, in okenske odprtine, ki so premajhne in ne omogočajo zadostne osvetlitve prostorov.

Vsak vnos novega elementa, bivalne enote, vpliva na vzorec naselbine. Urbana hiša mora postati del naselbine ali biti sodobna ruralna hiša. To pa lahko postane z ohranjanjem zunanjega videza (kar pomeni, da se spremembe zgodijo na nivoju prenove bivalne enote vzorca in da je bivalna enota hkrati organizacijsko, strukturno in funkcionalno enaka) ali s preoblikovanjem vzorca zunanjega videza (povzemanje tradicionalnih elementov in njihove uporabe) ali s preoblikovanjem predhodne oblike. V nadaljevanju bosta predstavljena primer dobre prakse rekonstrukcija stanovanjskega objekta in primer razširitve starejše stanovanjske hiše, kjer se združi moderna zasnova s tradicionalnim zunanjim vzorcem stavbe.

Rekonstrukcijo skoraj že podrtih hiš v dolini Aoste (Italija) je načrtoval arhitekturni biro Silvestri Architettura. Hiša je bila v osnovi iz kamnja in lesa. Potrebno je bilo zamenjati lesene nosilce, obnoviti kamnite obloge, v pritličje umestiti sodobno kuhinjo in v zgornjo etažo bivanjske prostore.

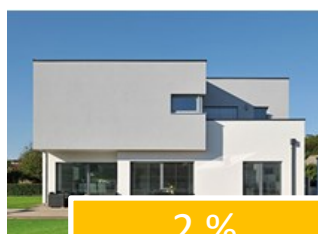
Slika 48. Hiša v dolini Aoste (Silvestri Architettura, 2014)

Drugi primer je sodobna ruralna hiša irskega podeželja. Projekt je sestavljen iz dveh razširitev obstoječe tradicionalne hiše. Namen projekta je bil ohraniti tradicionalne elemente domačije in zagotoviti dovolj prostora za nastanitev večje družine.

Slika 49. Sodobna ruralna hiša na Irskem (Plug-in Cottage ..., 2014)

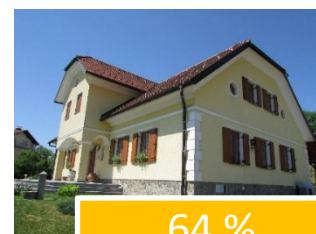
V našem primeru nas je zanimalo mnenje prebivalcev o vizualni in oblikovni ustreznosti objektov na podeželju. Anketirancem smo pokazali fotografije hiš, moderno zasnovano (fotografija levo), montažno tipska (srednja fotografija) in obnovljeno dolensko kmečko hišo (desna fotografija), in jih vprašali, katera hiša je po videzu in obliki ustrežnejša za gradnjo na območju, kjer živijo. Največji delež anketirancev je prepoznalo kot najustreznejšo za gradnjo v Zabrdju obnovljeno dolensko kmečko hišo.

2 %

34 %

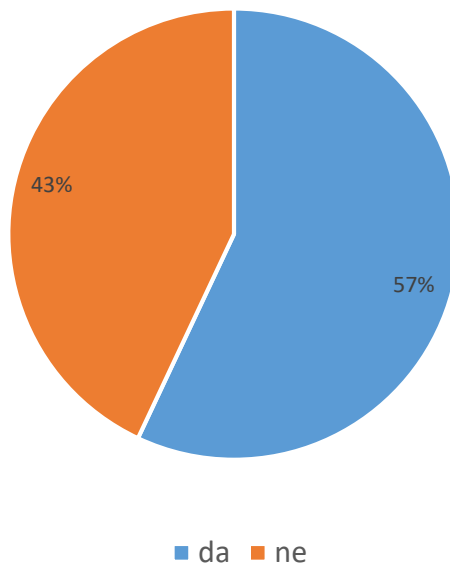

64 %

Slika 50. Hiša, ki je po videzu in obliki ustrežnejša za gradnjo v Zabrdju

Po mnenju Barbičeve bi bilo za kulturno krajinski prostor potrebno pripraviti ureditvene načrt za vse ravni prostorske zgradbe: »za kmetijski prostor, notranjo ureditev vaškega območja, opredeliti organizacijo poselitvenega vzorca, transport, opredeliti vsebine, organizacijo in oblike posameznih proizvodnjah enot ter najti način za vpletanje neagrarnih programov in kultur v kmetijskem prostoru.« (Barbič, 1991: 67)

V naslednjem koraku nas je zanimalo, ali bi bili pripravljeni graditi po izoblikovanem vzoru. Večina anketiranih (64 %) bi bila pripravljena graditi po izoblikovanih arhitekturnih vzorih.

Slika 51. Pripravljenost anketirancev graditi po izoblikovanih arhitekturnih vzorih

9.3 VAŠKO JEDRO

Prostorsko zasnovo naselja določa tudi diferenciacija prostora po pomenu, saj vsaka skupina elementov prostorske razmestitve oblikuje neko mesto ali točko, ki povezuje oziroma so okoli nje razmeščeni elementi. Izrazitost središča je večja pri naseljih, ki imajo več centralnih funkcij. Vaška lipa zaznamuje središče vasi, to središče ni geometrijsko središče naselja, predstavlja pa osrednji prostor naselja in vitalno točko središča vaškega življenja (predstavlja zbirno točko). To je tudi območje, na katerega se navezuje prometna mreža.

Slika 52. Vaško jedro

10 SPREMINJANJE KAKOVOSTI ŽIVLJENJA V ZABRDJU

Urejanje človekovega bivalnega in delavnega okolja je povezano z urejenostjo naselja, humanističnimi in estetskimi vrednotami. Urejanje podeželskih naselij temelji na izboljševanju bivalnih razmer. Najpomembnejši elementi urejanja so (Dorferneuerung in Oesterreich, 1988: 19):

- izboljšanje kvalitete stanovanj in življenjskega okolja,
- sanacija prostorskih konfliktov v naselju,
- omejevanje disperzije poselitve,
- razvoj centralnih dejavnosti,
- izboljšanje infrastrukturne opremljenosti,
- oživljanje lokalnega gospodarstva,
- povečevanje zaposlitvenih možnosti,
- spodbujanje lastnih iniciativ in investicijskih namenov krajanov in podjetij,
- ohranjanje kulturnih posebnosti,
- spodbujanje občutka pripadnosti lokalni skupnosti in
- ohranjanje identitete naselja.

Kakovost življenja lahko ocenjujemo na ravni posameznika in na ravni družbe, skupnosti (glej prilogo C).

10.1 RAVEN NASELJA

Na terenskem ogledu obravnavanega območja smo ugotovili, da ima Zabrdje osnovno tehnično infrastrukturo. Med cilji praktičnega dela naloge je bilo tudi, da se z anketno metodo preuči, kako se je kakovost življenja na izbrani lokaciji spremenila po izgradnji železniške povezave. Zato sem opravila intervju s starejšo osebo. Intervjuvanec nam je povedal, da je bila osnovna tehnična infrastruktura sodobno posodobljena kmalu po izgradnji železniške povezave in to zaradi potreb odvažanja kremenčeve rude na železniško postajo. Sedaj je v vasi javna cesta (prometna površina splošnega pomena za cestni promet), ki se odcepi pri Kremenu (600m od vasi) z regionalne cestne povezave Trebnje - Sevnica. Z lokalnimi cestami je Zabrdje povezano z občinskim središčem Mirno in sosednjim krajem Staro Goro. V vasi je urejen kanalizacijski sistem, vodovod, ekološki otok, električno omrežje, osnovna elektronska komunikacija in javna razsvetljava.

Socialna infrastruktura, kot so vrtec, osnovna šola, pošta, zdravstveni dom, je na Mirni, ki je od Zabrdja oddaljena 1,5 km. Osnovnošolska mladina se izobražuje v osnovni šoli na Mirni, za predšolsko mladino je tam organiziran tudi vrtec. Na Mirni deluje tudi šola s prilagojenim programom – OŠPP. V neposredni bližini so nogometno, košarkarsko in rokometno igrišče, 8-metrski skakalnik in 200-metrski atletski steza, ograjeno malo nogometno igrišče z umetno travo in igrišče za odbojko na mivki. Športna igrišča na Mirni so se uredila v zadnjih

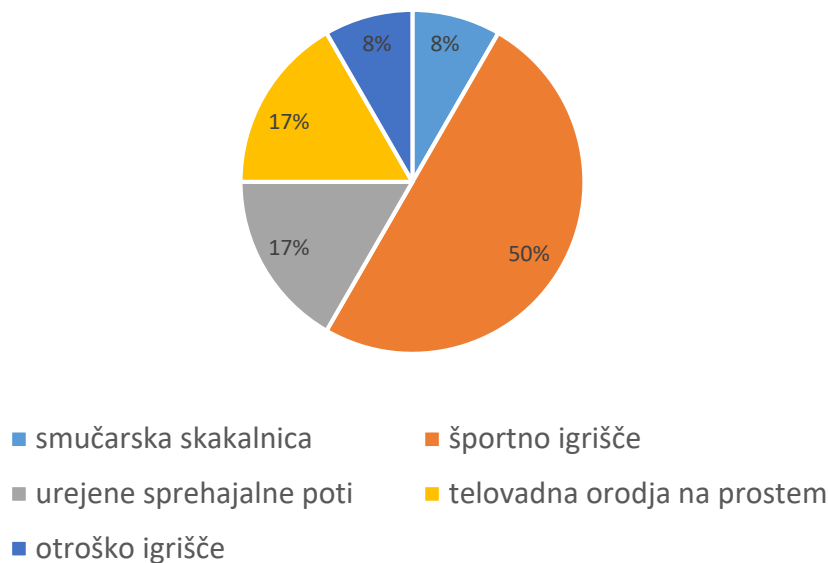
10 letih, kot odgovor na naraščajočo potrebo prebivalstva. V nadaljevanju naloge smo preverili, ali si tudi prebivalci Zabrdja želijo svoj prosti čas zapolniti z aktivnostmi v naravi in na urejenih športnih površinah. Na Mirni obratujeta šolska in splošna knjižnica, ki vsem generacijam nudita osnovno knjižno gradivo za kratek čas in tudi za študij in izobraževanje. Na Mirni je tudi železniška postaja, za potniški in tovorni promet. Policijska postaja in dom starejših občanov sta v Trebnjem, ki je 8,2 km oddaljeno od Zabrdja. Zdravstvena postaja Mirna deluje v sklopu Zdravstvenega doma Trebnje, v njej delujejo splošna in zobna ambulanta, patronažna služba ter lekarna.

V Zabrdju je trenutno v slabem oz. zanemarjenem stanju površina, namenjena za igranje košarke. Urejena kulturna infrastruktura, večnamenski prostori in cerkev so na Mirni.

Občina Mirna ima registriranih vsega skupaj 25 društev, ki združujejo gasilce, kulturnike, športnike, glasbenike in mlade. V Zabrdju je bilo zaradi organizacijskih potreb smučarsko skakalnega kluba, ustanovljeno smučarsko društvo Zabrdje, ki je edino društvo, ki ima sedež v kraju. Med deljenjem anketnih listov sem prebivalce povprašala, kako se spomnijo organiziranja prireditve smučarskih skokov. Večina jih je dejala, da so takrat vaščani stopili skupaj, bili pripravljeni brez plačila in celi dan pomagati pri organiziranju prireditve. Danes pa je delovanje Smučarskega društva Zabrdje slabo, člani niso aktivni. Zaradi nevezdrževanja, slabe organizacije in nejasnih ciljev ni bilo rezultatov, propadla je tudi lesena skakalnica, ki so jo morali zaradi varnosti podreti. Mladi so pred leti dali pobudo za očiščenje in ponovno aktivacijo območja pod skakalnico, kjer že stoji košarkarski koš. In v tem primeru se hipoteza povezuje s teorijo. Nekaj deset let nazaj so prebivalci izrazili željo po ureditvi bazena, ki bi deloval v poletnih mesecih ob Zabrdščici. Povzamemo lahko, da se vzorci iz mestnega okolja prenašajo in predstavljajo priložnost za razvoj kraja. To območje je perspektivno za razvoj športnorekreacijskega območja za mlade v Zabrdju.

Potrebe po urejenih javnih prostorih za preživljanje prostega časa so bile preverjene z naslednjim anketnim vprašanjem: »Ali v Zabrdju potrebujemo urejen javen prostor za preživljanje prostega časa?« in »Ali v Zabrdju pogrešate kakšno storitev ali družbeno dejavnost?«.

Od 60 anketiranih jih je 26 odgovorilo, da v Zabrdju potrebujejo urejen javen prostor za preživljanje prostega časa. 12 anketirancev (njihove pobude so prikazane na spodnji sliki) je tudi zapisalo svoje želje in pobude. Najpogostejše so zapisali športno igrišče (za tenis, odbojko, nogomet), nato urejene sprehajalne poti s telovadnimi orodji, otroško igrišče in smučarsko skakalnico. Anketiranci so imeli možnost zapisa lokacije želene dejavnosti, vendar je samo en anketiranec definiral lokacijo, in sicer ob gozdu.

Slika 53. Javni prostori za preživljanje prostega časa

Šest anketiranih prebivalcev Zabrdja je izrazilo željo po storitvi oz. družbeni dejavnosti in jo tudi definiralo (posamezni anketiranci so zapisali po več različnih dejavnosti), 3 krat je bil omenjen vaški dom za druženje in gostinski obrat, enkrat ureditev območja pri vaški lipi za druženje, bazen, dom starejših občanov ter plesni tečaji in družabne prireditve. Prebivalci so po pričakovanju izrazili potrebe in ker prostorske ureditve služijo namenu skupnosti, je pobude nujno potrebno vključiti v smernice za urejanje območja.

10.2 RAVEN POSAMEZNIKA

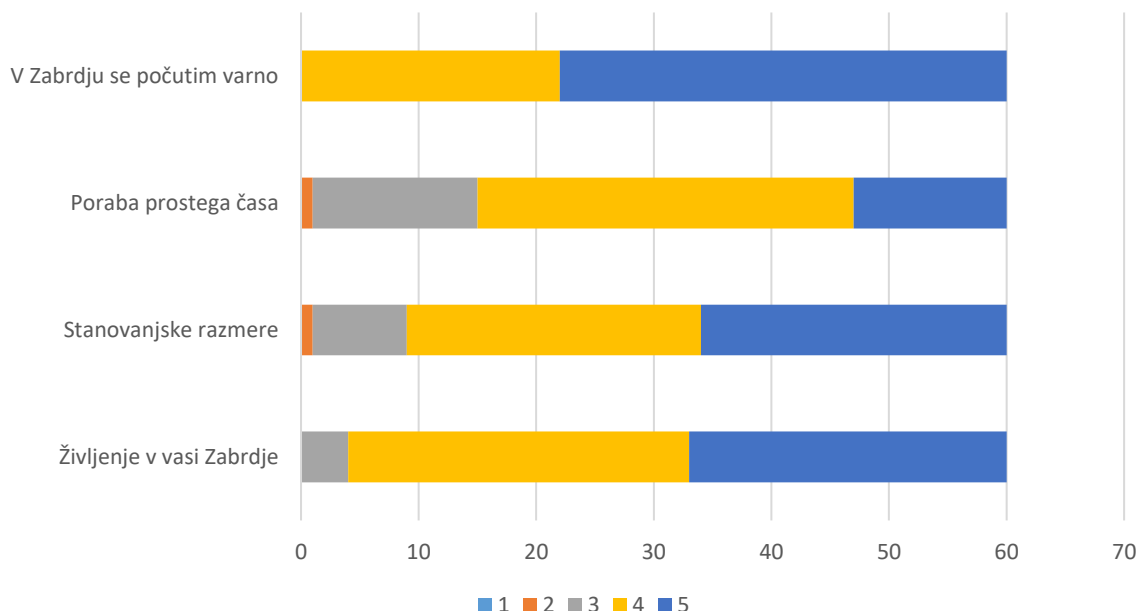
Kakovost življenja na ravni posameznika zajema raznolika področja (glej priloga C). Po podatkih SURSa (2017) je bilo leta 2015 v Sloveniji 20 % oseb s svojim življenjem na splošno zelo zadovoljna, 8 % prebivalstva pa zelo nezadovoljnih. Prebivalci Zabrdja po podatkih, pridobljenih z anketo, spadajo med bolj zadovoljne prebivalce Slovenije, saj so vsi prebivalci Zabrdja s svojim življenjem zadovoljni, 6,7 % je zadovoljstvo ocenilo kot dobro, 48,3 % kot zelo dobro in 45 % kot odlično.

Del materialnega položaja prebivalca se kaže v razmerju med dohodki in potrošnjo ter v stanovanjskih razmerah. V nadaljevanju sledi prikaz stanovanjskih razmer prebivalcev. Vsi prebivalci Zabrdja živijo v hišah. Največ anketiranih je stanovanjske razmere, v katerih živijo, ocenilo z oceno odlično, 41,7 % z zelo dobro, 13,3 % z dobro in 1,7 % z zadostno.

Prosti čas je eden izmed dejavnikov kakovosti življenja posameznika in njegovo smiselno preživljanje omili marsikatero fizične in psihične težave. Urejeni prostori za preživljanje prostega časa in rekreacije so možni odgovori na naraščajoče potrebe izkusiti nove

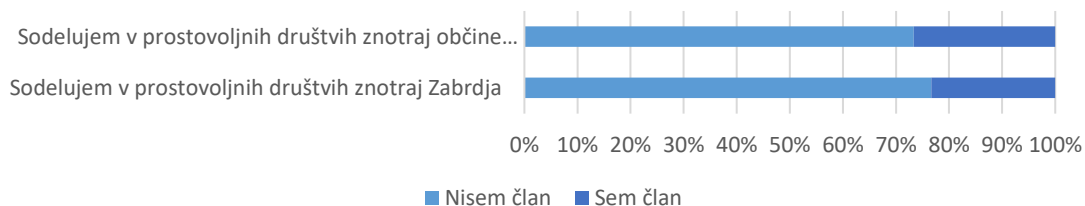
aktivnosti v naravi. Porabo prostega časa so anketiranci v največji meri ocenili kot prav dobro.

Anketni podatki kažejo tudi, da se prebivalci Zabrdja počutijo v svojem kraju varne.

Slika 54. Zadovoljstvo anketirancev z življenjem v Zabrdju

Nosilci razvoja na podeželju so bili v zgodovini praviloma samo podeželsko prebivalstvo, ki se je organiziralo v različne institucionalne oblike (vaška ali krajevna skupnost, različna društva, zadrage). Tu smo želeli ugotoviti kako bi povezovanje lastnikov kmetijskih zemljišč v zadrage, društva in druge oblike povezovanja predstavljalo priložnost za oživitev tradicionalnih in zasnovo novih oblik kmetijske dejavnosti. Kajti od uspešnosti organiziranja in stopnje aktivnosti je odvisna razvojna učinkovitost. V današnjem času preživljajo institucije notranje krize in so zato manj učinkovite. To je potrdila tudi naša anketa. Večina anketiranih ni članov nobenega društva v Zabrdju niti v tistih, lociranih v občini Mirna (Slika 55).

Slika 55. Stopnja aktivnosti anketirancev v prostovoljnih društvih.

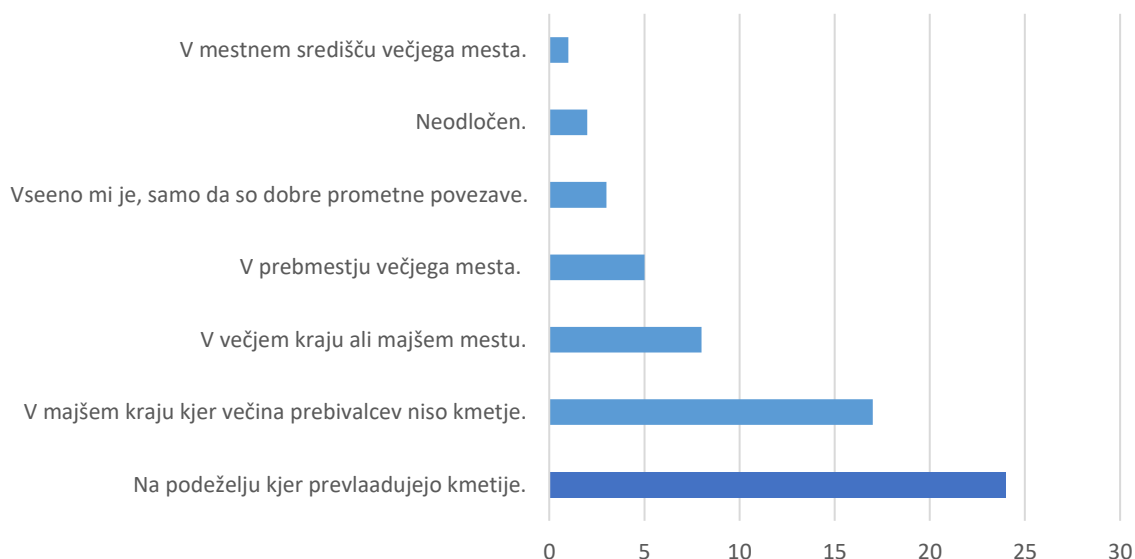
11 SEZNANJENOST S PROGRAMOM RAZVOJA PODEŽELJA

Večina anketiranih (82 %) ne pozna PRP-ja. Samo ena anketiranka je v zvezi s tem programom pridobila sredstva za nakup gozdarske mehanizacije. Nihče izmed anketiranih tudi ni član lokalne akcijske skupine.

12 ODNOS PREBIVALCEV ZABRDJA DO ŽIVLJENJA V MESTU

Prebivalci Zabrdja imajo zelo specifičen odnos do bivanja in delovanja v gosto naseljenih urbanih območjih. Anketa je pokazala, da mesta igrajo pomembno vlogo kot vozlišča storitev, institucij in dostopa do pomembnih dobrin, v smislu bivanja pa so manj pomembna. Po mnenju anketirancev je mesto prepoznano kot manj kvalitetno življenjsko okolje. V nadaljevanju bomo na podlagi podatkov iz ankete prikazali odnos prebivalcev Zabrdja do življenja v mestu.

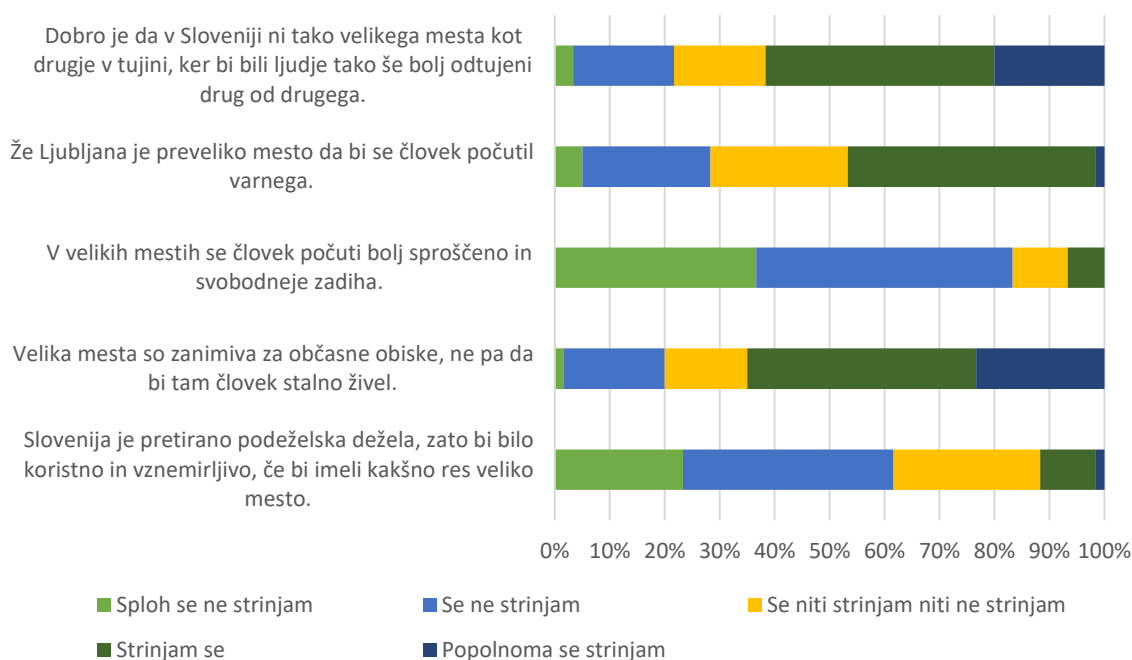
Ena najpomembnejših prostorskih vrednot, ki je bila ugotovljena v okviru naloge in kaže na odnos prebivalcev do življenja v mestu, je večja priljubljenost bivanja v manj gosto naseljenih, podeželskih območjih v primerjavi z gosto naseljenimi urbani območji. Odgovori glede bivanjskih preferenc v raziskavi kažejo sorazmerno močno nenaklonjenost življenju v mestu. Po rezultatu ankete lahko sklepamo, da večina prebivalcev želi živeti na podeželju ali v manjših naseljih, kjer večina prebivalcev niso kmetje. Kljub velikemu deležu anketirancev, ki bi si izbrala življenje v urbanih območjih (v manjših krajih, kjer večina prebivalcev niso kmetje, večjih krajih ali manjšem mestu in v predmestju večjega mesta), je dejansko število tistih, ki bi radi živeli v večjih oziroma gostejše naseljenih območjih, res majhno, le 1,6 % anketirancev. Med njimi je tudi 5 % utilitaristov, to so tisti, ki do konkretnega načina bivanja v smislu velikosti ali gostote nimajo posebnega, niti odklonilnega niti afirmativnega odnosa. Za njih je ključen bivanjski kriterij dostopnost.

Slika 56. Bivanjske preference anketiranih

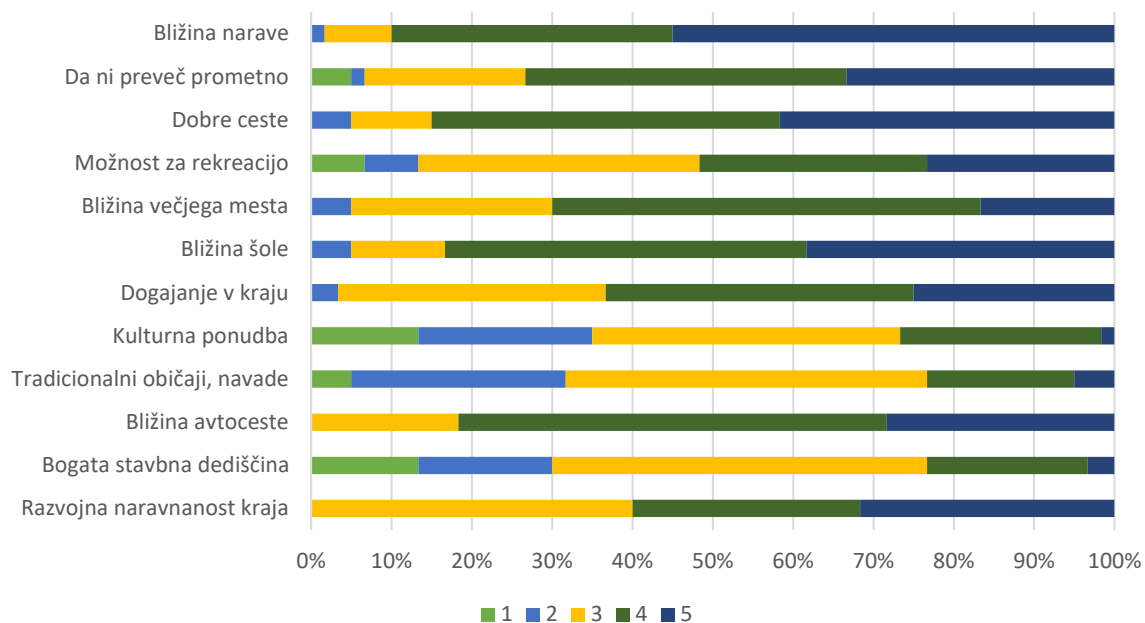
Niz trditev, ki kažejo načelna stališča anketirancev o klasičnih ambivalentnih značilnostih urbanosti, kot so svoboda in varnost, urbanost nasproti ruralnosti, odtujenost in socialna bližina, velikost nasproti majhnosti ter distinktivnost nasproti podrobnosti, kažejo sledeče:

večina anketirancev bi najraje ohranila dosednji način bivanja in neformalno podpira gradnjo razpršenih naselij stanovanjskih hiš, ki so dobro povezane z infrastrukturo in imajo dober dostop do storitev. Menijo tudi, da bivanje na gosteje naseljenih območjih ne ponuja bistvenih prednosti, kar se kaže tudi pri analizi pomembnejših odlik kraja.

Slika 57. Stališča anketirancev o klasičnih ambivalentnih značilnostih urbanosti

Anketiranci so bližino narave uvrstili v sklop najpomembnejših odlik kraja, nato sledi oskrba (bližina večjega mesta, šolstvo), poleg oskrbe so v ta sklop krajevnih odlik uvrstili še dostopnost in urejenost cestnih povezav, dogajanje v kraju in da ni preveč prometno. Razvojna naravnost kraja, stavbna dediščina, običaji, kulturna ponudba in možnost za rekreacijo so se izkazali za manj pomembne odlike kraja. Anketiranci v raziskavi v precejšni meri spodbujajo manj prometa. Večje število vprašanih meni, da je bližina avtoceste prednost oziroma odlika kraja in v zvezi s tem imajo velika pričakovanja glede dostopnosti v prostoru. Anketiranci si želijo živeti v bližini narave, po drugi strani pa želijo imeti dobro dostopnost do oskrbe in pomembnih storitev. Rezultati raziskave pa kažejo tudi potrebo prebivalcev Zabrdja po ugodnostih, ki jih prinaša življenje na urbanih območjih, obenem pa občutno manjšo pripravljenost na življenje v gosteje naseljenih območjih, ki ga predstavlja urban način življenja.

Slika 58. Najpomembnejše odlike kraja po mnenju anketirancev

13 PREDLOGI ZA OŽIVITEV GOSPODARSKIH IN NEGOSPODARSKIH DEJAVNOSTI KRAJA IN ZA RAZVOJ NJEGOVEGA PROSTORA

Pri usmerjanju in razvoju podeželja je treba upoštevati dejstvo, da je podeželje skupek različnih segmentov, ki tečejo skozi različne razvojne procese in z različno intenzivnostjo. Potrebno je usklajevati splošen gospodarski in demografski razvoj z značilnostmi prostora ter pospešiti razvoj za ta cilj najustrežnejših posebnih dejavnosti, kot so specifično kmetijstvo, v manjšem obsegu rekreacija in ekološko primerne dejavnosti.

Pod specifično obliko kmetijske dejavnosti smo imeli v mislih terapevtsko kmetijo. Ta oblika kmetije bi bila zelo zanimiva tudi zaradi bližine šole s prilagojenim programom. Obiskovalci bi lahko spoznali delo na kmetiji, pomagali pri delu na kmetiji, opazovali živali na pašnikih (potrebno bi bilo pašnike urediti in imeti na paši čim več različnih živali), zanimiva bi bila tudi učilnica na prostem. Ker v vasi skoraj pri vsaki hiši raste vrtnica bi bil zanimiv rozarij (vrt vrtnic) z dišavnicami in v sklopu tega bi se lahko organizirale različne dejavnosti, s katerimi bi se spodbudilo tudi druženje.

Zaradi mestnega načina življenja je opazna potreba po vzpostavitvi športno rekreacijskega območja. Predlagamo razvoj športno rekreacijskih površin s smučarsko skakalnico. Te bi bile umeščene ob vznožje Griča, ob potoku, na južni strani vasi, kjer je trenutno že košarkarsko igrišče in bi se širile proti Zagolišu. Kraljeva dolina bi se lahko izkoristila za razvoj ribiškega turizma. Ob potoku so že sedaj trije ribniki, z njihovo smiselno rekonstrukcijo bi se lahko začel razvoj te dejavnosti.

Po koncu rudniške dejavnosti, kopanju kvarcita na obrobju vasi Zabrdje, bi se sedimentacijska jezera lahko uredila kot naravni habitat in kopališče. Degradirano območje kopanja rude bi se moralo ustrezno sanirati. Ker je rudnik na hribu, od koder se lepo odpira pogled na Mirnsko dolino, bi bilo smiselno tam umestiti novo, privlačno dejavnost, ki bi prebivalcem še naprej nudila delavna mesta. Predlagamo muzejsko zbirko kamnin in razvoj gostinske dejavnosti. Območje, kjer je trenutno skladišče nasutega kvarcita, bi se lahko uredilo kot parkirišče in izhodiščna točka za štiri zanimive krožne pešpote. Prva pešpot do Lanšpreža je že brez reklame uveljavljena in poznana. Druga bi potekala čez Trbinc, preko obstoječe trim steze, mimo Mirenskega gradu, skozi Mirno nazaj do Zabrdja. Tretja bi bila vinska pot iz Zabrdja, čez Staro goro, Debenec, Stan in nato nazaj do Zabrdja (po tej poti že poteka tradicionalni novoletni pohod Zabrdčanov). Ta pot bi spodbudila hitrejši razvoj zidaniškega turizma (ob planirani poti že stojita dve uveljavljeni kulinarični zidanici). Četrta sprehajalna pot bi potekala skozi Zabrdje in bi bila lahko zanimiva zaradi vzpostavitve pašniške dejavnosti in rozarija ter ohranjene arhitekturne dediščine.

Evropa si želi zmanjšati obremenjenost okolja in namenja pozornost rabi biomase v energetske namen in temu primerno razvijanje tehnologij (Program razvoja podeželja ..., 2015). Pomembno bi bilo spodbujati uporabo obnovljivih virov energije (biomasa, sončna

energija) na lokalni ravni, ki bo temeljila na lokalnih virih, visoki tehnološki stopnji ekonomičnosti in izkoristku.

Spodbujati bi bilo potrebno lokalno prebivalstvo in ponovno vzpostaviti mrežo vaških društev, ki bi se zavzemala za razvoj, povezovanje v partnerstva in izkoriščanje lokalnih potencialov. To bi bilo bistveno bolj učinkovito, če bi bili na voljo javni viri in razvojni programi. Vzpostaviti bi bilo potrebno objekte za skupne namene, ki bi vasi dajal pečat. Za to bi se lahko izkoristili ohranjeni objekti, ki so nekdanj tvorili domačijo (kozolci, kašče, kmečke hiše, hlevi). Predlagamo, da bi se Jermuslovo kmečko hišo, ki ima poleg še ohranjen zevnik, uredilo v muzejsko zbirko (ta bi nastala z zbiranjem orodij, posod in ostalih predmetov iz vasi). Glede na to, da iz Zabrdja in iz Smučarskega skakalnega društva Zabrdje prihaja vrhunska skakalka Maja Vtič, bi bilo smiselno urediti promocijsko zbirko, ki bi privabljala skakalne oboževalce in navdušence.

V sklopu predlogov je posebna pozornost namenjena ohranjanju tipične podobe vasi. Vzpostaviti bi bilo potrebno ustrezno stavbno oblikovanje in ustrezno oblikovanje dvorišč ter predhišnih prostorov na privatnem območju. Prenoviti stare objekte, ki imajo etnološko vrednost in jih narediti še čitljivejše, nove objekte pa likovno ustrezno navezati na obstoječe (barvna in strukturna skala materialov).

Prostorsko urejanje je način organiziranja in urejanja življenja, zato bi se moralo določati za gradnjo, ki bi spodbujala ohranjanje identitete prostora in dajala podlago preostalim dosežkom stavbarstva. Ohranjati bi se morale osnovne tipološke značilnosti objektov ter izoblikovati vzor oz. kvalitetno merilo za vse gradnje v okolju, v občini Mirna in tudi širše. Merila bi morala biti vgrajena tudi v usklajeno rast naselij in smotrno splošno rabo prostora. Nadzorovati bi bilo potrebno arhitekturno tipiko novogradenj in hierarhična razmerja arhitekture v prostoru. Ohranjati bi bilo potrebno splošno identiteto razmerja med naravnimi danostmi in posegi v prostor in poudariti pomen arhitekturnih spomenikov kot merila v prostoru in izjemnih kvalitet. Po našem mnenju bi z zmanjševanjem neustreznih lokacij za gradnjo in tipov zgradb Zabrdje dobilo lepši in bolj kultiviran izgled.

Predlagam, da se v smislu privlačnosti in funkcionalnosti izboljša obstoječe vaško jedro.

14 RAZPRAVA IN SKLEPI

Na osnovi opravljenega raziskovalnega dela ugotavljamo, da je obravnavano območje vasi Zabrdje zajel proces urbanizacije podeželja. Intenzivnost procesa in stopnja preobrazbe agrarnega naselja je odvisna od bližine železnice in avtoceste. Omenjene prometne povezave so vplivale na večanje prostorske razpršenosti ter spreminjanja tipoloških in okoljskih značilnosti naselij. Prometna infrastruktura vpliva na razvoj prostora, ga deli in povezuje ter vpliva na dnevno migracijo. Najprej je razvoj železnice, nato avtoceste, omogočil in povečal potovanja oz. dnevno mobilnost. Železniško nato avtocestno omrežje je postalo hrbtenica razvoju v prostoru, saj so se naselja ob železnici in danes ob avtocesti začela razvijati in širiti. Prostori, ki so locirani na okoljsko in infrastrukturno najugodnejših mestih, z možnostjo priključitve in dostopnosti na prometnice (tako kot je Zabrdje) so pomembni, obiskani in priljubljeni za bivanje.

V prvi hipotezi smo predvidevali, da je imela izgradnja železnice skozi Mirno in kasnejša izgradnja avtoceste v bližini pomemben vpliv na spremembe tako z vidika videza krajine kot tudi načina življenja in identitete prebivalcev Zabrdja. Hipotezo potrjujemo, saj je železniška povezava Trebnje-Sevnica spodbudila razvoj krajev ob njej in povzročila spremembe v načinu življenja. Pri pregledu širšega območja opazovanja smo ugotovili, da so se prebivalci šentjanske doline, zaradi večanja obsega proizvodnje premoga, ta se je kar za devetkrat povečala, zaposlili v rudniku in začeli opuščati kmetijsko dejavnosti. Na Mirni se je do sredine 19. stoletja prebivalstvo ukvarjalo s kmetijstvom, opekarstvom in kovaštvom, po izgradnji železnice pa se je začela razvijati gospodarska dejavnost. Neposredno je bližina železnice vplivala na posodobitev infrastrukture v Zabrdju. Zaradi prevoza kvarcitove rude na železniško postajo se je razširila in utrdila cesta, zgradil se je betonski most (prej je bil lesen), postavil se je transformator in vas je dobila telefonsko povezavo. Železniška povezava je omogočila prevoz ljudi na delavna mesta v Novem mestu in Ljubljani ter omogočila intenzivno zaposlovanje v industriji in propad kmetijske dejavnosti. Vlak je v preteklosti vplivala tudi na kvaliteto življenja, ker je mladim omogočil vsakodnevno potovanje na šolanje v Novo mesto in kasneje tedensko na študij v Ljubljano. Z izgradnjo avtoceste je mobilnost delavne sile še narastla. Z anketno metodo smo ugotovili, da se kar nekaj prebivalcev vozi na delo v Ljubljano, pa tudi da avtocesta omogoča terensko delo na širšem območju. To je vplivalo na propad kmetijstva in širjenje oskrbnih in storitvenih dejavnosti. Za potrebe novih dejavnosti so se kmečka poslopja funkcijsko preoblikovala v delavnice in skladišča, pojavil se je družbeni individualizem, javni in zasebni prostor se razmejuje z živimi mejami in ograjami, hiše se gradijo po mestnem zgledu in okusu graditeljev. Anketiranci so ocenili, da je avtocesta vplivala na spremembo identitete prebivalcev, načina življenja in videz krajine. Anketiranci so tudi ocenili, da se, pogosteje odpravljajo po nakupih v Ljubljano in Novo mesto, da se je zaradi avtoceste skrajšala pot na delo in da je Zabrdje postalo zanimivo za priseljevanje. Priseljeni prebivalci so zgradili nove ali kupili starejše opuščene hiše in jih spremenili (morfološke spremembe objektov so negativno ocenjene, ker so objekti izgubili tradicionalni videz). Od izgradnje avtoceste se je

povečalo število prebivalstva v Zabrdju, prav tako prebivalstvo občin Trebnje in Mirna. Zvišal se je delež delavno aktivnih prebivalcev in zaposlenih izven občine prebivališča, kar pomeni tudi, da vedno več prebivalcev opravlja daljšo pot na delo.

Dokler ni bilo razvite industrije, so se prebivalci ukvarjali s kmetijsko dejavnostjo, nato so se po izgradnji železnice začela odpirati delavna mesta, ki so omogočila prebivalstvu zaposlovanje ter zaslužek. S slednjim so starši otrokom omogočili izobraževanje. Kot kažejo podatki SURS se raven izobrazbe v Zabrdju dviguje. Možnost zaposlitve zunaj kmetijstva je spodbudila bivanjsko funkcijo v Zabrdju. Danes je najmanj prebivalstva zaposlenega v primarnem sektorju, največ pa v sekundarnih dejavnostih. Navedene spremembe so imele negativne posledice na prebivalstveno strukturo, na opuščanje kmetijske dejavnosti in zaraščanje krajine, zato tudi drugo hipotezo lahko potrdimo. Majhnost kmetijskih gospodarstev in možnosti zaposlitve zunaj kmetijstva so povzročili preoblikovanje iz kmetijske v nekmetijske družbene sloje in vnos elementov urbanega življenjskega sloga in vrednot na podeželje.

Tretja hipoteza predvideva, da bi se z obnovo in modernizacijo železnice krepila identiteta vasi in občine. Z anketnim vprašalnikom smo dobili mnenja prebivalcev in ti so odločeni, da ne bodo zamenjali ugodja vožnje z osebnimi avtomobilom za vožnjo z vlakom, tudi če bi bile izboljšane železniške povezave. Zato lahko hipotezo zavrremo.

Četrta hipoteza pravi, da vzorci življenja, ki jih vaščani prenašajo iz mestnega okolja in jih povezujejo s kulturno tradicijo kraja, predstavljajo priložnosti za razvoj kraja. To hipotezo smo preverili s terenskim ogledom in opazovanjem oblik objektov ter tudi z anketnim vprašanjem. Na terenu smo ugotovili, da so vsi novozgrajeni objekti grajeni po mestnem vzoru in nimajo povezave s kulturno tradicijo kraja, da se starejši objekti fiziognomsko in funkcijsko preoblikujejo in s tem izgubljajo tradicionalni videz. Z anketno metodo, kjer so anketiranci zbirali med moderno, montažno-tipsko in tradicionalno hišo, pa smo ugotovili, da je prebivalcem blizu tradicionalna oblika stanovanjskega objekta, saj je bila najpogosteje izbrana za najbolj ustrezno za gradnjo na podeželskem območju, kjer živijo. Sledilo je vprašanje: »Ali bi bili pripravljeni graditi po izoblikovanem arhitekturnem vzoru, ki bi bila posodobljena in prilagojena sodobnosti nekdanja kmečka hiša?«. Več kot polovica anketiranih bi bila pripravljena, kar dokazuje povezanost prebivalcev kraja s kulturno tradicijo kraja. Hipoteze tako ne moremo niti zavrniti in niti potrditi.

Po našem mnenju bi se namesto uniformiranosti in izenačevanja vaških naselij z mesti morale krepiti in ohranjati lokalne posebnosti na področju gospodarskih dejavnosti, organizacije prostora, kulturnega življenja in socialnih odnosov. Pri umeščanju novogradenj v prostor zaradi tehničnih sredstev naravne danosti skorajda niso več problematične, tako med lokacijskimi faktorji gradnje prevladuje ekspozicija, lep razgled, južni robovi in razmeroma raven teren. Izziv za prihodnost ruralne arhitekture na obravnavanem območju bi po našem mnenju moral biti v razvijanju in dopolnjevanju osnovnega tipa kmečke stavbe. Tako bi se morala nekdanja kmečka hiša posodabljati in prilagajati sodobnosti in

bodočnosti. Sedanja hiša, zgrajena v vaškem okolju, nima nič z avtohtonim okoljem, ker je prenesena iz urbane sredine in je rezultat časovno omejenega procesa – urbanizacije podeželja. Spričo tega je vračanje k izhodišču in osnovnim principom utemeljeno. Poenotenje, o katerem govorimo, naj bi se nanašalo tudi na lociranje objektov in oblikovna merila, prilagojena neposredni okolici.

Peta hipoteza se nanaša na povezovanje lastnikov kmetijskih zemljišč v društva, zadruge in druge oblike povezovanja, ki bi predstavljale priložnost za oživitev tradicionalnih in zasnovu novih oblik kmetijske dejavnosti. V Zabrdju trenutno ne deluje niti ena »čista kmetija«, je pa 8 dopolnilnih, ena je ostarela, dve sta hobi kmetiji. Zato je verjetnost zanimanja za povezovanje lastnikov kmetijskih zemljišč majhna, fizično pa tudi težje izvedljivo, ker so se kmetije z dedovanjem delile in izgubile velikost, ki je ključna sestavina konkurenčnosti. Z anketno metodo smo ugotovili dvoje: nizko stopnjo pripravljenosti vključevanja in aktivnega sodelovanja v društvih ter večinsko nepoznavanje Programa razvoja podeželja. Hipotezo tako zavračamo.

Možnost za preživljanje prostega časa in rekreacijo so možen odgovor mestnega prebivalstva na naraščajoče potrebe izkusiti nove načine življenja v naravi, se nanaša na šesto hipotezo. Hipotezo smo preverili z anketno metodo in jo zavračamo. Več kot polovica anketiranih ni izrazila potrebe po urejenih javnih prostorih za preživljanje prostega časa, samo 10 % anketiranih je izrazilo potrebo po dodatni storitveni ali družbeni dejavnosti. Večina anketiranih je zadovoljna s trenutno porabo prostega časa.

15 POVZETEK

V uvodnem delu so predstavljene glavne značilnosti in procesi, ki pod vplivom urbanizacije prispevajo k preobrazbi podeželskega prostora. Za lažje razumevanje razvoja procesa urbanizacije smo predstavili ključne zgodovinske dogodke, ki so pospešili ali zavirali urbanizacijo v slovenskih deželah. Urbanizacija je spremenila strukturo podeželskih naselij, prinesla vrednote in merila, ki so nastale v drugačem okolju in načinu življenja. Z urbanizacijo je prišlo do degradacije naselij in kulturne krajine ter stihijskega razvoja podeželja. Identiteta je v nalogi predstavljena kot kvalitativna kategorija in skupek značilnosti neke lokacije in temelji predvsem na vrednostnem sistemu ocenjujočega. Urbani načina življenja na podeželju je osiromašil vaške skupnosti in zaprl kmečke družine v lastne okvire. Problem predstavljajo krajinske spremembe. Neobdelana kmetijska zemljišča, širjenje industrijske, obrtne in storitvene dejavnosti, posledično naraščanje nekmečkega prebivalstva, gradnja novih hiš in propadanje tradicionalne stavbne dediščine.

Miselnost, ki je nastala zaradi urbanizacijskega razvoja vaške skupnosti in dnevnih migracijskih tokov v Zabrdju, je pomenila prekinitev agrarne, vaške, organske, na tradiciji sloneče kulture. Kot zunanji odraz prej omenjenega so nastale po mestnem vzoru grajene in zasnovane zgradbe, naselje se je širilo in to v ruralno-urbanem kontinuumu.

Zabrdje beleži rast prebivalstva in ima ugodno demografsko strukturo. Prebivalstvo ima vse višjo izobrazbo in vse več prebivalcev je zaposlenih v sekundarnih, terciarnih ali kvartarnih dejavnostih. Zmanjšuje se delež aktivnega kmečkega prebivalstva, razvija pa se terciarna in kvartarna dejavnost, ki pomembno vpliva na razvoj območja. Danes ni kmetije, ki bi ustvarjala dohodek le s kmetijsko dejavnostjo, kmetijska panoga predstavlja le dopolnilni vir.

Zaznane so spremembe v medsebojnih odnosih prebivalcev: vedno manj je druženja in komunikacij med vaščani, pa tudi vsakdo svoj košček zemlje ločuje z ograjami in živimi mejami od javnega.

Z železniško povezavo Trebnje–Sevnica je območje prišlo do položajne in razvojne prednosti. Poznejša izgradnja prometnic (hitra cesta, kasneje avtocesta) pa je to samo še spodbudila.

Procesa urbanizacije in prestrukturiranja podeželja sta v Zabrdju prispeval k nenačrtovanemu in nekontroliranemu razvoju, ki se odraža na kakovosti bivalnega okolja in vidni degradaciji kulturne krajine in grajenih struktur. V Zabrdju je le še delno razpoznavna identiteta prvotne arhitekturne krajine. Pomembno bi bilo, da bi se raba prostora in arhitekturna tipika bolje usklajevali z naravnim okoljem in identiteto. Preprečevati bi se morali neustrezni posegi v prostor.

Trg delavnih mest je postal za prebivalce ob avtocestnem križu bistveno večji in kraji vzdolž avtocestnega križa postajajo zanimivi za različne dejavnosti; postajajo funkcijski podaljšek

mest, po videzu pa vmesni tip med podeželjem in mestom. V okviru podeželskega prostora je dandanes mogoče opravljati različne aktivnosti, vendar pa te ne spadajo med primarne dejavnosti podeželja, ampak so posledica specifične prostorske namembnosti. Obravnavano območje posameznikom omogoča drugačne vrste zadovoljstva, ki ni več povezan samo z delom in preživetjem.

V zaključnem delu so podani predlogi za oživitev gospodarskih in negospodarskih dejavnosti.

16 VIRI

- Aleksić J. 2002. Urbani strahovi, postmoderna tveganja. Teorija in praksa, 39: 182–194
- Andersson S. 1972. Structure, identity and scale. V: Krajinsko planiranje. Ogrin D. (ur.). Ljubljana, Biotehniška Fakulteta: 53–66
- Ašanin Gole P., Polenšek T. 2002. Slovenske avtoceste - trideset let avtocest v Sloveniji. Celje, DARS: 44 str.
- Azarov E. 1991. Gozd kot sestavni del podeželja. V: Prihodnost slovenskega podeželja. Barbič A. (ur.). Novo mesto, Dolenjska založba: 185–200
- Ažman Momirski L., Kladnik D. 2009. Preobrazba podeželske kulturne pokrajine v Sloveniji. Ljubljana, Založba ZRC: 162 str.
- Bačnar D. 2002. Simulacija razvoja v prostoru zaradi vpliva graditve avtoceste. Urbani izzivi letnik 13: 90–94
- Barbič A. 1991. Prihodnost slovenskega podeželja. Geografski vestnik, 64: 228–230
- Barbič A. 1995. Kulturna identiteta slovenskega podeželja. Anthropos, 28: 109–125
- Barbič A. 2005. Izzivi in priložnosti podeželja. Ljubljana, Založba FDV: 343 str.
- Barbič A. 2014. Ruralna sociologija v spoznavanju in spodbujanju razvoja kmetijstva in podeželja Slovenije. Acta agriculturae Slovenica, 103: 331–348
- Bartol B., Bratina Jurkovič N., Fatur A., Fon Boštjančič N., Košak E., Lapanja A., Lenarčič F., Podlesnik F., Torbica J. 2004. Strategija prostorskega razvoja Slovenije. http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/sprs_slo.pdf (12.5.2017)
- Berce Bratko B. 1995. Kultura bivanja in kulturna identiteta. Ljubljana, Urbanistični institut: 42 str.
- Berg L. van den, Drewett R., Klaassen L. H.. 1982. Urban Europe. Volume 1: A study of growth and decline. Oxford, Pergamon: 184 str.
- Bogataj J. 1995. Sestavine kulturne istovetnosti (identitete) slovenskega podeželja. Anthropos, 28: 147–154
- Bole D., Petek F., Ravbar M., Repolusk P., Topole M. 2007. Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih. Ljubljana, Založba ZRC: 148 str.
- Bufon M. 2013. Geografski terminološki slovar. <http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/geografski/iskalnik?iztocnica=urbanizacija#v> (20.5.2017)
- Cloke P. 2006. Conceptualizing rurality. http://sk.sagepub.com/reference/hdbk_rural (20.5.2017)
- Dimitrovska K. 2000. Procesi urbanizacije v Sloveniji in posledice na urbana omrežja. Urbani izziv, 11: 3–15

- Direkcija RS za infrastrukturo. 2017. Prometne obremenitve.
http://www.di.gov.si/si/delovna_podrocja_in_podatki/ceste_in_promet/podatki_o_prometu/ (20.5.2017)
- Drozg V. 1995. Oblike poselitve. V: Krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana, DZS: 14–22
- Drozg V. 1998. Tlorisi slovenskih mest. Geografski vestnik, 70: 75–90
- Eurofound. 2014. Quality of life in urban and rural Europe.
<http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1420&context=intl> (20.5.2017)
- Eurostat Statistics Explained. 2003. Quality of live in Europe.
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_in_Europe_-_facts_and_views_-_overall_life_satisfaction (20.5.2017)
- Evroterm. Večjezična terminološka zbirka. Sektor za prevajanje Službe vlade RS za Evropske zadeve.
<http://www.evroterm.gov.si/> (20.5.2017)
- Fikfak A. 1997. Urejanje nemestnih naselij. Metoda in elementi za pripravo ureditvenih načrtov. Urbani izziv, 32/33: 35–49
- Fikfak A. 2009. Rurizem in ruralna arhitektura. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
http://www.fa.uni-lj.si/filelib/1_strani_predmetov/alenska_fikfak/rurizem/rurizem_7_predavanje.pdf
- Fister P. 1993. Arhitekturne krajine in regije Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje: 245 str.
- Fister P. 2009. Identiteta kot vrednota arhitekturne dediščine. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 49: 67–70
- Fister P., Boh-Pečnik N., Lah L. 1993. Glosar arhitekturne tipologije. Ljubljana, TDS-Dokumentarna: 144 str.
- Gabrovec M., Bole D. 2009. Dnevna mobilnost v Sloveniji. Ljubljana, ZRC: 102 str.
- Gams I. 1972: Prispevek h klimatogeografski delitvi Slovenije. Geografski obzornik, 19: 1–9
- Golobič M., Marušič I. 2001. Raziskovanje vrednostnega sistema interesnih skupin kot izhodišče za usmerjanje urbanizacije podeželja. Urbani izziv, 12: 58–66
- Grčar A. 2012. Zgodovina Mirne učna pot za učence petega razreda osnovne šole. Dipolmsko delo. Ljubljana, pedagoška fakulteta oddelek za razredni pouk: 101 str.
- Halfacree K., 2006. Rural space: constructing a three-fold architecture.
http://www.academia.edu/921336/Rural_space_constructing_a_three-fold_architecture (20.5.2017)
- Harvey D. 1989. The Condition of Postmodernity. Basil Blackwell.
<http://mmdi250-sp09.pbworks.com/f/harvey-conditionofpostmodernity-ch2.pdf> (20.5.2017)

- Jary D., Jary J. 1995. Collins dictionary of sociology. Glosgow, Harper Collins Publishers: 710 str.
- Jeršin Tomassini K., Janžekovič M. 2016. Geografija 9. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šport: 98 str.
<https://eucbeniki.sio.si/geo9/2629/index1.html> (21.5.2017)
- Karlovšek Debelak M. Mihevc M., Repič P., Vogeltnik K. 1980. Razvoj in urejanje vasi na Slovenskem. Ljubljana, Urbanistični institut: 486 str.
- Kladnik D., Ravbar M. 2003. Členitev slovenskega podeželja. Ljubljana, Založba ZRC: 196 str.
- Klemenčič M. 1995. Krajevna identiteta na primeru srednje in zgornje Gorenjske. Dela, 11: 47–57
- Klemenčič M. 2006. Teoretski pogled na razvojne strukture slovenskega podeželja. Dela, 25:159–171
- Klemenčič V. 1987. Slovenija v luči socialnogeografske preobrazbe. V: Zbornik 10. Derčevi pediatrični dnevi: 63–72
- Klemenčič V. 1991. Tendence spreminjanja slovenskega podeželja. Geografski vestnik, 63: 25–40
- Klemenčič V. 2002. Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. <https://revije.ff.uni-lj.si/Dela/article/view/1332> (5.5.2017)
- Klemenčič V. 2005. Poskus opredelitve sodobnih problemov razvoja kulturne pokrajine slovenskega podeželja. Dela, 24: 171–184
- Kokole V. 1969. Urbanizacija podeželja v Sloveniji. Geografski vestnik, 41: 3–23
- Kos J. 1999. Šentjanž: 700 let: 3. november 1299 - 3. november 1999. Zbornik ob sedemstoletnici prve omembe Šentjanža v pisnih virih. Šentjanž krajevna skupnost: 116 str.
- Kovačič M., Perpar A., Gosar L. 2002. Členitev podeželja v Sloveniji. Ljubljana, ČZD Kmečki glas: 62–66
- Kovačič M., 2000. Razvojno – tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Institut za agrarno ekonomiko: 129 str.
- Kozina J. 2010. Prometna dostopnost v Sloveniji. Ljubljana, Založba ZRC: 86 str.
- Kučan A. 1998. Krajina kot nacionalni simbol. Znanstveno in publicistično središče Ljubljana: 224 str.
- Lah A. 1999. Mesta so zgodovina in prihodnost. V: Mesta in urbanizacija. Premzel V. (ur.) Ljubljana, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije: 12–15
- Lefebvre H. 1992. The production of space. Oxford, Carlton, Blackwell: 454 str.
- Lenarčič B. 2004. Pomen lokalnih ugodnosti za pospešen prehod iz fordističnega v postfordistično mesto: primeri mest v ZDA. Magistrsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 134 str.
- Lynch K. 1960. The image of the City. Cambridge, The MIT: 194 str.

- Makarovič M. 1994. Kultura na vasi in njena vloga v razvoju podeželja. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 34: 23–26
- Mušič B. 2000. Globalna vizija prostorskega razvoja Slovenije. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije: 77 str.
http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostorski_razvoj/pr_ostor2020/1_7_dokument.pdf
- Mušič V. 2004. Mesto in urbanizem med teorijo in prakso. Teorija in praksa, 41: 309–331
- Nared J. 2002. Razvitost slovenskih občin in nadaljnje razvojne perspektive. Geografski vestnik, 74: 33–46
- Novak M. 1991. Zamudniški vzorci industrializacije: Slovenija na obrobju Evrope. 1. natis, Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 252 str.
- Palang H., Sooväli H., Antrop M., Setten G. 2004. European rural landscapes: persistence and change in a globalising environment. Boston, Kluwer Academic Publishers: 482 str.
- Pečar J. 2002. Regionalni vidiki razvoja Slovenije (in poslovanje gospodarskih družb v letu 2001). Delovni zvezek, 7. Ljubljana, Urada RS za makroekonomske analize in razvoj: 76 str.
- Plug-in Cottage, MacGabhann Architects. 2014. ArchDaily 2008–2017
<http://www.archdaily.com/519652/plugin-cottage-macgabhann-architects>
- Plut D. 2006. Mesta in sonaravni razvoj. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta: 226 str.
- Poslovni asistent Bizi. Zabrdje. 1997–2016. TSmedia, medijske vsebine in storitve, d.o.o
<http://www.bizi.si/iskanje?q=zabrdje> (8.7.2016)
- Premzl V. 1999. Sonaravno in razvojno uravnoteženo. Mesta in urbanizacija. Ljubljana, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije: 26–28
- Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2014–2020. 2015. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 825 str.
https://www.program-podezelja.si/images/SPLETNA_STRAN_PR_P_NOVA/1_PR_P_2014-2020/1_1_Kaj_je_program_razvoja_pode%5BEelja/POTRJEN_PR_P_13_2_2015/PR_P_2014-2020_potrjen_13.2.2015.pdf (8.7.2016)
- Radišek J. 2007. Suburbano območje mesta Celje. Geografski vestnik, 79: 67–75
- Ravbar M. 1989. Novejši tokovi urbanizacije Slovenije.
<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-Q8FUQEHZ> (6.5.2017)
- Ravbar M., Vrišer I., Plut D., Šircelj V., Cigale D. 2000. Omrežje naselij in prostorski razvoj Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 144 str.
http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostorski_razvoj/pr_ostor2020/2_2_dokument.pdf (11.5.2017)
- Ravbar M., Drozg V., Mušič V., Koželj J., Lobnik U. 2001. Poselitev in prostorski razvoj Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 46 str.
http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostorski_razvoj/pr_ostor2020/2_1_dokument.pdf (15.5.2017)

- Ravbar M. 2004. Razpotja naselbinskega omrežja v Sloveniji: težnje, razvojne dileme in možni scenariji. *IB revija*, 4: 41–51
- Ravbar M. 2005. »Urban sprawl«: popačena slika (sub)urbanizacije v Sloveniji? *Geografski vestnik*, 77: 27–36
- Ravbar M. 2006. Slovensko podeželje na preizkušnji – kdo bo nadomestil kmetijstvo? *Dela*, 25: 207–221
- Razpotnik Visković N. 2013. Vloga polkmetij v preobrazbi slovenskih obmestij. Ljubljana, Založba ZRC: 85 str.
- Razvojne strukture slovenskega podeželja. 2006.
http://www.stat.si/doc/sosvet/sosvet_18/sos18_s568-2006.doc (16.12.2016)
- Rebernik D. 2004. Sodobni urbanizacijski procesi od suburbanizacije do reurbanizacije. *Geografski vestnik*, 76: 53–63
- Rebernik D. 2011. Geografija naselij. 1. izdaja. Ljubljana. Znanstvena založba Filozofske fakultete: 301 str.
- Rustja K. 1994. Dolenjske proge. Slovenske železnice. Ljubljana: 180 str.
- Scott O. 1979. Utilizing history to establish cultural and physical identity in the landscape. *Landscape and Urban Planning*, 6: 179–204
- Shucksmith M., Cameron S., Merridew T., Pichler F. 2006. First European Quality of Life Survey: Urban–rural differences.
https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef0663en.pdf Silvestri Architettura. 2014. Un rustico tra le rocce in Val D'Aosta
<http://www.silvestri.info/un-rustico-tra-le-rocce/> (11.9.2017)
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1995. Ljubljana: SAZU, DZS: 1714 str.
- SURS. Statistični urad Republike Slovenije.
<http://www.stat.si/statweb> (4.8.2017)
- Topole M. 1998. Mirnska dolina. Ljubljana, Založba ZRC: 175 str.
- TSmedia. 2014. Anketa kaže: Slovenci večino zelenjave pridelamo na svojih vrtičkih.
<http://siol.net/trendi/vrt/anketa-kaze-slovenci-vecino-zelenjave-pridelamo-na-svojih-vrtickih-526>
- Udovč A., Kovačič M., Kramarič F. 2006. Socialno-ekonomski tipi kmetij po podatkih popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000. Slovenija v EU – izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje. Zbornik 3. konference Društva agrarnih ekonomistov Slovenije, Ljubljana, Založba ZRC: 85 str.
- Uršič M. 2006. Modernizacija prometa v obdobju industrijske urbanizacije. *Urbani izziv*, 17: 18–29
- Uršič M. 2015. Skriti pridih podeželja? Razrednost in urbanost v primeru Ljubljane in Maribora. *Teorija in praksa letnik*, 52: 236–252
- Uršič M., Hočevar M. 2007. Protiurbanost kot način življenja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 128 str.

- Vahtar M. 1991. Krajina kot izhodišče za zasnovo grajenih in drugih ustvarjenih prvin ali kako zavarovati pozitivne komponente identitete prostora in jih z načrtovanjem še poudariti. Magistrsko delo. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in arhitekturo, Šola za arhitekturo: 265 str.
- Verbole, A. 1995. Tourism Development in the European Countryside. Cost and Benefits. V: Sustainable Development of Rural Areas. From Global Problems to Local Solutions. Barbič A., D. Wastl-Walter (ur.). Klagenfurt, Klagenfurter Geographische Schriften, 13: 60–74
- Vrabič Kek B. Kakovost življenja.
<http://www.stat.si/doc/pub/Kakovost.pdf> (20.5.2017)
- Zavodnik Lamovšek A. 2001. Ocena stanj in teženj v prostoru Republike Slovenije. Ljubljana, Urad RS za prostorsko planiranje: 55 str.

ZAHVALA

Rada bi se zahvalila vsem, ki so mi pomagali s svojim znanjem, nasveti in pripombami ter me pri delu spodbujali.

Najlepša hvala mentorici, izr. prof. dr. Majdi Černič Istenič, za hitre korekcije, strokovno spremljanje in nasvete.

Posebna zahvala staršema, ki sta mi v vseh letih študija stala ob strani, me moralno in finančno podpirala ter me z besedami in zgledom usmerjala po pravi poti. Za podporo in potrpežljivost se iz srca zahvaljujem bratu Niku in sestri Nuši.

PRILOGA A

ANKETNI VPRAŠALNIK

Učinki urbanizacije na spreminjanje identitete in kakovosti življenja na podeželju – primer
vasi Zabrdje v občini Mirna

Pozdravljeni,

moje ime je Nives Vavtar. V okviru magistrske naloge na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete na primeru vasi Zabrdje v občini Mirna preučujem učinke urbanizacije na spreminjanje identitete in kakovosti življenja ljudi, s pomočjo ankete, ki je pred vami. Prosim vas, da si vzamete nekaj minut časa in mi s svojimi iskrenimi odgovori pomagate do čim boljših rezultatov. Rezultati ankete bodo predstavljeni za vse anketirance skupaj, tako da bodo vaši odgovori ostali popolnoma anonimni. Za vaše sodelovanje se vam že vnaprej najlepše zahvaljujem.

Obkrožite spol:

1 moški

2 ženska

Obkrožite stopnjo izobrazbe:

1 Osnovna šola

2 Srednja šola

3 Višja šola

4 Univerzitetna izobrazba

Starost _____

5 Magisterij, doktorat

1. Če bi imeli možnost izbire, kje bi najraje živeli?

- a) Na podeželju kjer prevladujejo kmetije.
- b) V manjšem kraju kjer večina prebivalcev niso kmetje.
- c) V večjem kraju ali manjšem mestu.
- d) V predmestju večjega mesta.
- e) V mestnem središču večjega mesta.
- f) Vseeno mi je, samo da so dobre prometne povezave.
- g) Neodločen.

2. S X označite, v kolikšni meri se strinjate z navedenimi trditvami.

	Sploh se ne strinja m	Se ne strinja m	Se niti strinjam, se niti ne strinjam	Strinjam se	Popolnom a se strinjam
Slovenija je pretirano podeželska dežela, zato bi bilo koristno in vznemirljivo, če bi imeli kakšno res veliko mesto.					
Velika mesta so zanimiva za občasne obiske, ne pa da bi tam človek stalno živel.					
V velikih mestih se človek počuti bolj sproščeno in svobodneje zadiha.					
Že Ljubljana je preveliko mesto da bi se človek počutil varnega.					
Dobro je da v Sloveniji ni tako velikega mesta kot drugje v tujini, ker bi bili ljudje tako še bolj odtujeni drug od drugega.					

3. Katere so za vas najpomembnejše odlike nekega kraja? Ocena 1 pomeni zelo nepomembno, ocena 5 pomeni zelo pomembno.

Razvojna naravnost kraja	1	2	3	4	5
Bogata stavbna dediščina	1	2	3	4	5
Bližina avtoceste	1	2	3	4	5
Tradicionalni običaji, navade	1	2	3	4	5
Kulturna ponudba	1	2	3	4	5
Dogajanje v kraju	1	2	3	4	5
Bližina šole	1	2	3	4	5
Bližina večjega mesta	1	2	3	4	5
Možnost za rekreacijo	1	2	3	4	5
Dobre ceste	1	2	3	4	5
Da ni preveč prometno	1	2	3	4	5
Bližina narave	1	2	3	4	5

4. Zabrdje je

- a) odprto podeželje
- b) manjša vas
- c) večja vas

5. Ali v Zabrdju potrebujemo urejen javen prostor za preživljanja prostega časa?

- a) Da, opišite, kje in kakšen naj bi bil ta prostor:

b) Ne

6. Ali pogrešate v Zabrdju kakšno storitev ali družbeno dejavnost?

a) Da, opišite:

b) Ne

7. V kolikšni meri ste vi osebno zadovoljni s spodaj navedenimi področji življenja? Ocena 1 pomeni, da ste z življenjem na sploh zelo nezadovoljni, ocena 5 pomeni, da ste z življenjem na sploh zelo zadovoljni.

Z življenjem v vasi Zabrdje	1	2	3	4	5
S stanovanjskimi razmerami	1	2	3	4	5
S porabo prostega časa	1	2	3	4	5
Z osebnimi odnosi v vasi	1	2	3	4	5
Svojim sosedom lahko zaupam	1	2	3	4	5
V Zabrdju se počutim varno	1	2	3	4	5
Sodelujem v prostovoljnih društvih znotraj Zabrdja	1	2	3	4	5
Sodelujem v prostovoljnih društvih znotraj občine Mirna	1	2	3	4	5
Zaradi bližine avtoceste je pot na delo krajša	1	2	3	4	5
Zaradi bližine avtoceste se večkrat kot nekoč odpravim po opravkih v bližnja mesta	1	2	3	4	5
Zaradi bližine avtoceste je Zabrdje postal zanimiv za priseljevanje ljudi	1	2	3	4	5

8. Ali na svojem vrtu pridelate sezonsko zelenjavo?

a) Da

b) Ne

9. Obkrožite, katero prevozno sredstvo uporabljate za prevoz na delavno mesto:

a) Peš, kolo

b) Motor

c) Avto voznik

d) Avto sopotnik

e) Avtobus

f) Vlaku

g) Drugo: _____

10. Kraj službe:

a) Mirna

b) Trebnje

c) Novo mesto

d) Ljubljana

e) Drugje: _____

11. Obkrožite, v kateri dejavnosti ste zaposleni:

- a) primarni dejavnosti (kmetijstvo, gozdarstvo, ribištvo, rudarstvo)
- b) sekundarni dejavnosti (rudarstvo, energetika, industrija, gradbeništvo)
- c) terciarni in kvartarni dejavnosti (storitve, promet, trgovina, turizem in kultura, izobraževanje, znanost, sociala, državna uprava, zdravstvo)

12. Z oceno od 1 (ni imela vpliva) do 5 (zelo velik vpliv) ocenite, kako velik vpliv je imela izgradnja avtoceste mimo Trebnjega na

spremembe z vidika videza krajine v Zabrdju	1	2	3	4	5
način življenja v Zabrdju	1	2	3	4	5
identiteto prebivalcev Zabrdja	1	2	3	4	5

13. Ali bi bili ob izboljšanju železniških povezav pripravljeni uporabljati vlak za pot na delo?

- a) Da, redno
- b) Da, občasno
- c) Ne

14. Obkrožite, katera hiša je po videzu in obliki ustrežnejše za gradnjo na podeželskem območju, kjer živite?

a

b

c

15. Bi bili pripravljeni graditi po izoblikovanem arhitekturnem vzoru, ki bi bil posodobljena in prilagojena sodobnosti in bodočnosti nekdanja kmečka hiša?

- a) Da
- b) Ne

16. Ali poznate Program razvoja podeželja?

- a) Da
- b) Ne → Končal/a z izpolnjevanjem

17. Ali ste v zvezi s tem programom pridobili kakšna sredstva in če da, za kakšne namene?

- a) Da, sredstva so bila pridobljena za:

b) Ne

18. Ali ste člani Lokalne akcijske skupine?

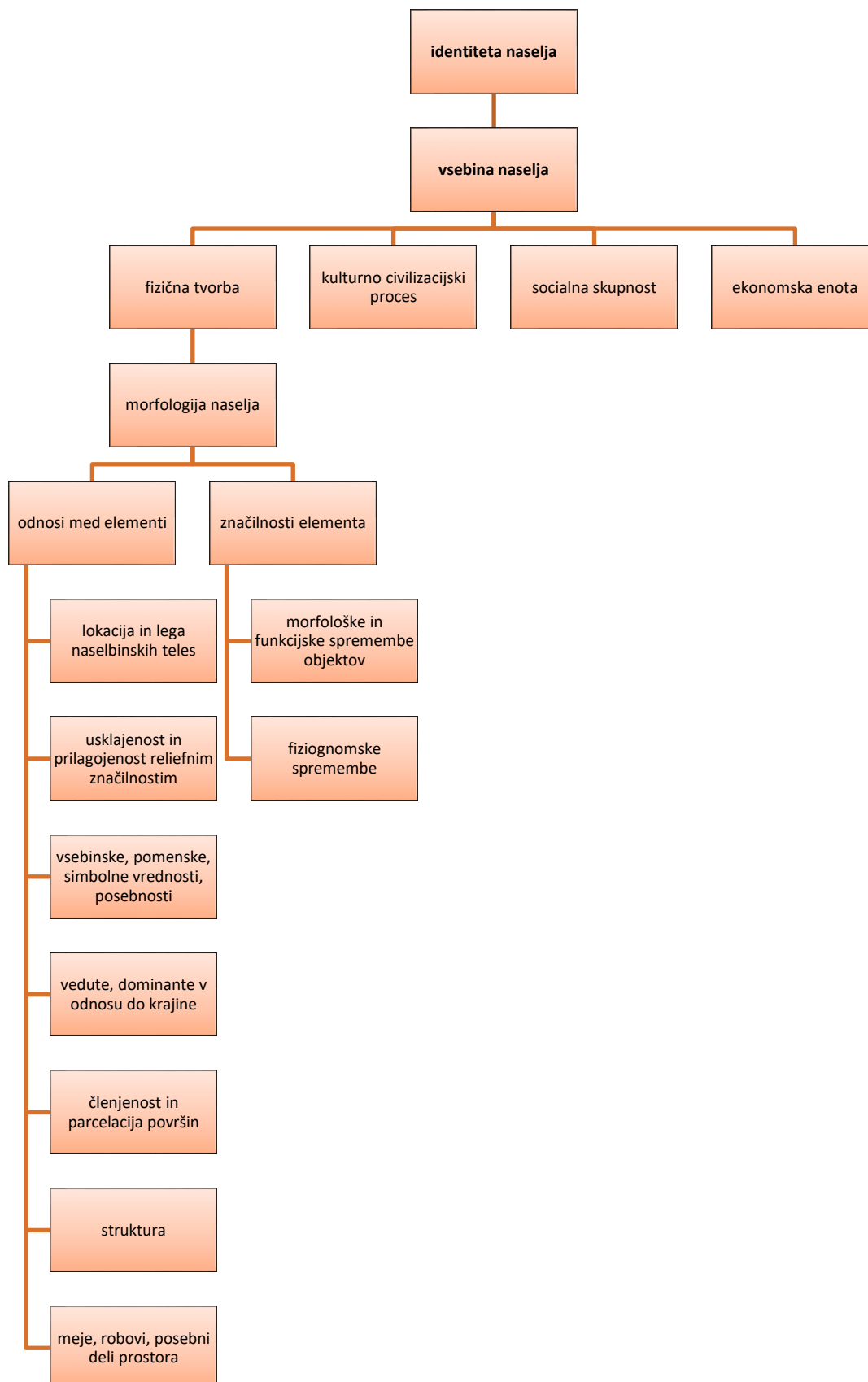
- a) Da
- b) Ne

19. Kaj so največji uspehi, pridobitve te skupine?

Za vaše sodelovanje se Vam prijazno zahvaljujem.

PRILOGA B

IDENTITETA NASELJA

PRILOGA C

KAKOVOST ŽIVLJENJA NA PODEŽELJU

